

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

KUR'AN'DA ALGI YÖNETİMİ
(MEKKE DÖNEMİ)

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyinalp KÜTÜKDE

Sivas
Ocak 2018

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

KUR'AN'DA ALGI YÖNETİMİ
(MEKKE DÖNEMİ)

Yüksek Lisans Tezi

Hüseyinalp KÜTÜKDE

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Hasan KESKİN

Sivas
Ocak 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Tefsir
Tezin Başlığı : Kur'an'da Algı Yönetimi (Mekke Dönemi)
Savunma Tarihi : 05/01/2018
Danışmanı : Prof. Dr. Hasan KESKİN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Hasan KESKİN

Üye : Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

Üye : Yrd. Doç. Enver BAYRAM

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Hüseyinalp KÜTÜKDE tarafından hazırlanan "Kur'an'da Algı Yönetimi
(Mekke Dönemi)" başlıklı tez, kabul edilmiştir. / /

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

23.01.2018

İmza

Hüseyinalp KÜTÜKDE

ÖNSÖZ

Bismillahi'r-Rahmani'r-Rahim, ve's-salatu ve's-selamu alâ rasûlinâ ve alâ âlihî ve sahbihî ecme'în. Kur'an çağları aşan bir davettir. Üsve-i hasenemiz olan Allah'ın son elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı Kur'anî bir hayattır. Kur'an ve Rasulullah'ın hayatı Müslümanlar için rehberdir. Allah'a giden yolu arayan kimse bu iki kaynaktan istifade ettiği sürece asla şaşmaz bir rehber edinmiş olur. Ne var ki herkes vazifesini yaptığı gibi şeytan ve onun taraftarları da vazifesini yapmaktadır. Allah'ın kitabından ve Rasulünün (s.a.v.) yolundan saptırmak için birçok desiselere başvurmuştur. Safi gönülleri ifsad etmek için ise bazı manipülasyonlara başvurmuştur. Bu nedenle Rasûlün hayatı hakkında bazı haberlerin maalesef bizlere sağlıklı ulaşmadığını biliyoruz. Buna mukabil birçok hususta Rasulullah (s.a.v.)'in hayatının çok ince noktalara kadar emin kaynaklarca muhafaza altına alındığı da bir gerçektir. Şüphe yok ki en sağlam kaynaktan daha sağlamı Kur'an'ın bizzat kendisidir. Madem O (s.a.v.) Kur'an'ı yaşadı, öyleyse Müslümanlara düşen görev Kur'an'ı anlamak ve Rasulullah (s.a.v.) gibi yaşamaktır.

Kur'an yalnızca Rasulullah'ın (s.a.v.) değil, O'nunla (s.a.v.) birlikte yaşayan sahabenin ve hatta cahiliye insanının hayatını da içerir. Bu gerekli ve elzem bir durumdur. Çünkü hak ile batıl yan yana gelince aralarındaki fark çok daha iyi anlaşılacaktır. Hak taraftarları ile batıl taraftarlarının düşünceleri ve zihin yapıları karşılaştırılmalıdır ki bahsettiğimiz farkı daha iyi anlayalım. Sonra batıl zihinlerin eğitilerek, insanlara rehber olan, mükemmel şahsiyetlere nasıl dönüştüğünü öğrenmeliyiz ki hem kendimizi hem de yeni nesilleri bu doğrultuda eğitebileyim.

Şu önsözünü okuduğunuz tezimiz, bu niyetle kaleme alınmıştır. Seçilen konunun önemi büyüktür. Bu konuyu hakkıyla ele almak ise önemiyle doğru orantılı olarak oldukça zordur. Bu zorlu yolda bana desteklerini eksik etmeyen başta aileme, arkadaşlarıma ve değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Rabbin tevfiği refikim olsun. Amin.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
TABLolar LİSTESİ	v
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ALGI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	3
1.1. Algı Ve Algı Yönetimi	3
1.2. Bilgi	4
1.2.1. Bilginin Mahiyeti ve Kaynakları	6
1.2.2. Bilginin Dördüncü Kaynağı (Kalb)	11
1.2.3. Algı-Bilgi İlişkisi	15
1.3. İnanç	18
1.3.1. İnanç-Algı İlişkisi	20
1.4. İman	24
1.5. Zan	29
1.6. Küfür	30
1.7. Külli Algı(lama)	31
İKİNCİ BÖLÜM	35
2. KÜLLİ ALGILAR	35
2.1. Kur'an'da Külli Algılar	35
2.2. Kur'an'dan Külli Algılara Örnekler	37
2.2.1. Üstünlük Algısı	38
2.2.2. Kutsiyet Algısı	45
2.2.3. Ehemmiyet Ve Öncelik Algısı	51
2.2.4. Günah Ve Sevap Algısı	55
2.2.5. Zaman Algısı.....	59
2.2.6. Sosyal Aidiyet Algısı	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
3. KUR'AN'IN NÜZUL ORTAMINDA ALGI VE YÖNETİMİ.....	69
3.1. Bi'setten Önce Algı, Bilgi, Zan Ve İman	69
3.1.1. Cahiliye Arapları.....	70
3.1.1.1. Cahiliye İnsanın Kaygıları ve Değerleri	70
3.1.1.2. Cahiliye İnsanın Bilgileri ve Zanları.....	73
3.1.1.3. Cahiliye İnsanın İman Esaslarını Algılamaları ve İnançları	77
3.1.2. Ehl-i Kitap.....	87
3.1.3. Bi'setten Sonra İman Edecekler.....	88
3.1.3.1. Bilgi Düzeyleri ve Bilgiye Yaklaşımları	88
3.1.3.2. İman Esaslarını Algılamaları ve İmanları	89
3.2. Bi'setten Sonra Mekke Döneminde Kur'an'ın Algı Yönetimi.....	91
3.2.1. Hz. Peygamber'in Algı Dünyasının Yönetilmesi	92
3.2.2. Müşriklerin Algılarının Yönetilmesi.....	98
3.2.2.1. Peygamber Algısının Yönetilmesi	98
3.2.2.1.1. Şüpheli Müşriklerde Peygamber Algısının Yönetilmesi	99
3.2.2.1.2. Müşriklerin Önde Gelenlerinde Peygamber Algısının Yönetilmesi.....	104
3.2.2.2. İlah Algısının Yönetilmesi	108
3.2.2.2.1. Şirk Algısından Tevhid Anlayışına	108
3.2.2.2.2. İnsan Biçimci Allah Algısından Benzeri Olmayan Allah Algısına.....	110
3.2.2.2.3. Kâinat Algısından İlah Algısına	111
3.2.2.3. Melek, Cin ve Şeytan Algısının Yönetilmesi.....	113
3.2.2.4. Kitap Algısının Yönetilmesi.....	117
3.2.2.5. Ahiret Algısının Yönetilmesi	119
3.2.2.6. Kader Algısının Yönetilmesi.....	123
SONUÇ.....	127
KAYNAKLAR.....	131
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
A.Ş.	: Anonim Őirketi
b.	: Bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâluhû
ev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
S	: Sayı
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vd.	: ve diğerleri

TABLULAR LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.1.	Temel Duygular	35
Tablo 2.1.	Önem Sırası Karıştırılanlar	55

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1.1.	Somut gerçekliğin soyutlaştırılması	10
Şekil 2.1.	Algının İnanca Dönüşmesi	27
Şekil 3.1.	Dünya Hayatının Merkeze Alınması	79

ÖZET

Kur'an'da çokça kullanılan "bilgi (ilm), zan, iman ve küfür" gibi önemli bazı kavramların odak noktasında algı kavramının olduğunu söyleyebiliriz. Soyut ve kapsamlı bir algılamayı ifade etmek için "külli algı" kavramını kullanmayı uygun bulmaktayız. Kur'an'da üstünlük, kutsiyet, zaman ve sosyal aidiyet algılarının üzerinde yoğun bir şekilde durulduğunu iddia edebiliriz.

Bununla birlikte Kur'an'ı incelediğimizde, günahları ve sevapları küçümsemeye ve dinî açıdan önemli olan bazı konuların önem sırasında kargaşaya neden olan algı bozukluklarına yöneltilen tenkitleri okumaktayız. Kur'an'ın bu algı bozukluklarını nasıl yönetip düzettiğini görmek için önce cahiliye insanının algı dünyasını tanımamız gerekir. Ayrıca inzal olmaya başladığından itibaren Mekke döneminde Kur'an ayetlerinin üzerinde durduğu hususları ve yöntemleri tespit etmemiz gerekir. Sonuç olarak bilgi çağında değil, algı çağında olduğumuzu iddia edebiliriz. Bunun bir sonucu olarak Kur'an'ın doğru algıları yerleştirmek, yanlış algıları yönetmek gibi bir amacı olduğunu düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Algı, algı yönetimi, külli algı, soyut algı, Kur'an'da algı

ABSTRACT

We may say that, concept of perception is located in the focal point of significant concepts that widely used in the Qur'an such as "wisdom, supposition, faith and denial". We approve to use concept of "total perception" in order to express an intangible and extensive perception. We may claim that perceptions of superiority, holiness, time and social belonging have been emphasized intensely in Quran.

At the same time, when we analyse the Quran, we can realize directed criticisms about perceptual disorders that cause confusion on the order of importance of some important topics in religion and cause to underestimate sins and good deeds. In order to understand how Qur'an manages and corrects this perceptual disorders, firstly we should identify the perceptual perspective of jahiliyyah (cahiliye) people. Besides, we should determine the methods and emphasized questions by Qur'an verses in Mecca period, since its very beginning for revelation. Consequently, we can claim that it is the era of perception that we live in; not the information age. Thereupon, we declare that Qur'an has a purpose to place correct perceptions and to manage incorrect perceptions.

Keywords: Perception, perception management, total perception, intangible perception, perception in the Qur'an

GİRİŞ

Algı kavramını birebir karşılayacak bir sözcüğün Kur'an'da geçtiğini iddia etmek mümkün değildir. Buna mukabil, Kur'an'da kilit noktada bulunan birçok olayın ve düşüncenin kesişim noktasında yer alan bir kavram olduğu iddia edilebilir. Bu nedenle, Kur'an'da algı kavramıyla ilişkili olabilecek bazı kavramları yeniden anlamaya çalışarak tezimize başlayacağız. Hem bu kavramları nasıl anladığımızı ve bu kavramları kullandığımızda neyi kastettiğimizi okuyucuya ifade etmiş olalım. Algı ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz Kur'an'da geçen önemli kavramlar; bilgi (ilm), iman, zan ve küfürdür. Kur'an'da birebir karşılığı olduğunu düşünmesek de dilimizde çokça kullanılan inanç kavramını da algı ile yakın ilişkisinden dolayı, açıklamayı uygun görmekteyiz. Bilgi ve inanç kavramlarının algıdan ayrıldığı yönlerini de tezimize konu edineceğiz. Aynı zamanda bilginin kaynaklarına değinerek, genel kabul görmüş üç kaynağın ve ek olarak dördüncü kaynağın (kalb)¹ kritiğini yapacağız. Bütün bu kavramlara yüklediğimiz manayı ortaya koyarken Kur'an bağlamından kopmamaya gayret edeceğiz. Bununla birlikte bu kavramlar hakkında yapılan bazı mülahazaları tezimizde gündeme getireceğiz.

Daha sonra, detaylı bir şekilde açıklayacağımız külli algılarla² her insanın zihin dünyasında ortaya çıkabilecek temel algı bozukluklarını tespit etmeye çalışacağız. Külli algıları ele alırken Kur'an'ın bütününe dikkate almak durumundayız. Zira külli konulardan bahsettiğimizde Kur'an'ın bir cüzünden çıkarımlar yapmamız doğru olmayacaktır. Üçüncü bölümde ise cahiliye dönemini algı, bilgi, inanç ve zan çerçevesinde genel olarak değerlendireceğiz. Üçüncü bölümün devamında ise cahiliye insanının üstün ahlâkî özelliklerle donanmış bir nesle yani sahabeye dönüşümünü algısal zeminde tezimize konu edineceğiz. Bu algısal dönüşümü tespit etmeye çalışırken vahyin nüzulündeki kronolojik sırasını dikkate almaya çalışacağız. Kur'an'ın yaptığı algı yönetimini kronolojik sırasına uygun bir şekilde ortaya koymaya çalıştığımızda Mekkî ve Medenî ayrımı yapmamız

---

¹ Kalb kavramını günlük hayatta kullandığımızdan farklı olarak; "kirlenmemiş duygularla bilgiyi yorumlayarak yeni bilgiler üretme" şeklinde tanımlayacağımız bir manada kullanılmaktadır.

² Külli algıdan kastettiğimiz şey: tamamı ya da önemli kısmı soyut olan, karmaşık ve genel bir olgunun cüzi çıkarımlardan oluşan yansımalarının zihinde bütünsel ve kapsamlı olarak tekrar algılanmasıdır.

mümkün hale gelmektedir. Çalışmamızı çerçeveselendirmek için Mekke'yi ayetlerle sınırlandırmayı tercih etmekteyiz.

Sonuç bölümünde Kur'an'ın algılara tesirini ve Kur'an'ın zihinlerde oluşturmak istediği algıyı göz ardı ederek, onu salt bilgi taşıyan bir metinmiş gibi değerlendirmenin bazı sakıncalarını dile getirmeye çalışacağız. Ayrıca Kur'an'ın algı yönetiminde uyguladığı dikkat çekici birkaç metodu paylaşacağız.

Çalışmamızın ilk bölümünde psikoloji ve felsefe kaynaklarının yanı sıra İslam düşünce tarihindeki bazı düşünürlerinin görüşlerini içeren kaynaklardan istifade ettik. Fakat incelediğimiz kavramların nihaî manalarını ayetlerden çıkarmaya çalıştık. Kur'an'da geçmeyen bazı kavramların ise tezimizde hangi manada kullanılacağını belirttik. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Kur'an'da gündeme getirilen önemli algıları külli algılar şeklinde niteleyerek, örnekleriyle aktarmaya çalıştık. Bu nedenle ikinci bölümde ana kaynak olarak Kur'an'ı kullandık. Cahiliye döneminde hâkim olan algıların Kur'an ayetleri ile nasıl değiştirildiğini Mekke dönemi kapsamında ele aldığımız son bölümde ise cahiliye şiirlerinden ve bazı tefsir eserlerinden istifade ettik.

Tezimizin yegâne amacı, Kur'an'ın anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Bu amaç için yapılan binlerce çalışmanın yanında bu çalışma önemli bir yere sahip olmasa bile incelediğimiz konu son derece önemlidir. Kur'an'ın bilgi olarak aktarımı çok gerekli olmakla birlikte onu okuyup doğru anlamak ve soyut olguları ve duyguları doğru algılamak bir Kur'an araştırmacısı için aslî amaçtır. Bu nedenle Kur'an'ın hangi algılara karşı eleştiriler getirdiğini tespit etmek ve kaçınmak, hangi algıları telkin ettiğini öğrenmek ve benimsemek Kur'an'ın amacına hizmet etmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ALGI İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Algı Ve Algı Yönetimi

Algı ve algı yönetimi kavramları son yıllarda çokça tartışılan, siyasi ve toplumsal sorunların odak noktasında yer almaktadır. Dini, hiçbir konudan soyutlamadan insan hayatının her anını kapsayacak bir olgu olarak görmekteyiz. Bununla birlikte doğrudan dinle ilişkilendirilecek konuların ve olayların varlığından bahsedilebilir. Algı ve algı yönetiminin yukarıda bahsettiğimiz dini konuların ve olayların merkezinde yer aldığı düşünülebilir. Gerek Allah'ın muhataplarına yönelik algı yönetiminden gerekse müşriklerin veya ehl-i kitabın vahyin anlaşılmasını engellemek amacıyla inananlar veya inanmaya meyledebilecek toplumlar için algı yönetimine başvurduğundan bahsedilebilir.³

Algı kavramı sözlükte “dış dünyayı duyular yoluyla, iç yaşantıları ise içe bakışla kavrama yetisi”⁴ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir yaklaşımla algı, süreçleriyle birlikte; “duyu organları vasıtasıyla alınan uyarıcıların tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde öğretilmesi ile, analizi ile, yorumlanması ile ve sentezlenmesi ile ilişkili ... süreçlerin tamamı”⁵ olarak tanımlanır. Yine sürece dikkat çeken bir başka tanımda ise algı kavramından, anlamlandırma yönüne ağırlık verilerek; “duyu verilerini örgütleyip yorumlayarak çevremizdeki nesne ve olaylara anlam verme süreci” olarak bahsedilir.⁶ Algılamak ise yine sözlükte biraz da fiziksel yönü dikkate alınarak; “beş duyu organı vasıtası ile farkına varmak” şeklinde tanımlanmakla birlikte “iç gözlem yoluyla farkına varmak”⁷ manasında kullanıldığına vurgu yapılmıştır. Algı/algılama yönetimi ise çok daha farklı bir

---

³ Bu tezin bitmesine az bir zaman kala Ahmet Abay tarafından, “Nüzul Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi” ismini taşıyan önemli bir eser yayınlanmıştır. Kur'an'ın mesajına karşı yapılan bir takım algı yönetimlerinden bahseden bu eser, Kur'an'ın muhataplarına karşı yapılan algı yönetimini işleyen tezimiz konusunun asimetrik bir boyutunu ele almaktadır.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, s. 37

⁵ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000, s. 43

⁶ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009, s. 98

⁷ Selçuk Budak, *age.*, s. 44

kapsama sahip olacak şekilde; “kitlelerin duygu, düşünce, amaç, mantık, istihbarat sistemleri ve liderlerini etkileyerek seçili bilgilerin yayılması ve/veya durdurulması, bunun sonucunda hedef davranış ve düşüncelerinin hedefleyenin istekleri doğrultusunda yönlendirilmesi” olarak kullanılmaktadır.⁸ Bu tanımdan yola çıkarak algı yönetiminin olumsuz bir yönü olduğu düşünülebilir. Fakat algı yönetimi adına geliştirilen tüm yöntem ve tekniklerin kötüye kullanılabileceğini ifade etmenin yani algı yönetiminin olumlu bir şekilde kullanılmasının önüne geçmenin doğru bir tutum olmadığı kanaatindeyiz.

Algı kavramı yerine, geçtiğimiz dönemlerde tasavvur kavramı da kimi yazarlar ve düşünürler tarafından kullanılmıştır. Tasavvur inşası kavramının kullanıldığına da şahit olduk fakat bu kavram algı yönetimi yerine tercih edilen bir kavramdır. Algı kavramından ne anlaşılacağı ne anladığımız ve ne anlatmaya çalıştığımızın tam olarak anlaşılabilmesi için bilgi kavramını incelemek ve daha sonra bu düşüncelerin üzerine algı kavramını daha geniş bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Ayrıca algı ile inanç, zan, iman ve küfür kavramlarının farkının ve benzerliklerin ortaya konması da amacımıza ulaşmamız için gereklidir.

1.2. Bilgi

Kur'an'ın nüzülü dünya tarihinde bir dönüm noktasıdır. Geçmişinde hiçbir devlet kurma tecrübesi olmayan Arap toplumu, Kur'an'dan ve Allah'ın Rasûlü'nden aldıkları terbiye ve eğitimle dünya tarihinde eşine az rastlanır bir değişim geçirdiler. Kısa zamanda hayallere dahi sığmayacak işler başardılar. Bu başarının görünen kısmı, güçlü bir devlet kurlmaları ve kısa zamanda Mezopotamya'ya, Kuzey Afrika'ya Endülüs'e hâkim olmaları, Çin Seddine kadar dayanmalarındır. Bu kadar somut ve aşikâr bir netice olarak görünmese de cahiliye insanının bambaşka bir insan haline dönüşmesinin, çok daha önemli bir olaydır. Allah ve Rasûlü (s.a.v.), hiçbir mana ifade etmeyen, dağınık harfler misali yaşayan Arapları, sosyolojik açıdan imkânsız denilecek bir süre içerisinde eğiterek, Allah kelâmının tecessüm etmiş haline dönüştürmüştür. Sefillikte ve sefihlikte yarışan cahiliye insanını, dünyanın en

---

⁸ Bilal Karabulut, *Algı Yönetimi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 16

şerefli insanı haline getirmeyi başarmıştır. Bu mucizeyi gerçekleştiren unsurları, Kur'an'ı ve sünneti ise sonraki nesillere miras bırakmıştır.

Bahsi geçen hâdiselerin, günümüz insanını girdiği çıkmazlardan kurtaracak, manevi terakkisini dinamik bir hale getirecek reçeteyi sunmaktadır. Kur'an'ın inzalinin öncesini ve sonrasını mukayese ettiğimizde, içimizdeki cahiliye unsurlarından kurtulmak için çalışmanın, imandan hareketle davranışlarımızı örmenin ve hayatın her alanında Kur'anî bir bilgiye ihtiyaç duymanın önemini daha iyi anlayacağımızı düşünmekteyiz. Cahiliye kalıntılarını hayatlarından çıkararak sahabenin yaptığı da bu bilgiyle tanışmaktı ve bu bilgiye kendisini teslim etmektir. İlk insan ve ilk Rasûlden itibaren, insanlık bu Rahmânî bilgi ile cehaletten kurtulmuş, meleklerin secdesine mazhar olmuştur.

Meleklerin “yeryüzünde kan dökceğini” düşündükleri insan cahiliye insanını, Allah'ın, eşyayı ve esmâyı öğretmekle meleklerle üstün kıldığı Hz. Âdem ise sahabeyi temsil etmektedir. İnsan yaratılışındaki takva ve fücûru⁹ bir arada taşınmasından dolayı, meleklerin zannına uygun olarak kan dökmeye ve bozgunculuk yapmaya bir açıdan müsaitti. Ama Allah'ın insana bahşettiği en önemli özelliklerden birisiyle, yani eğitilebilir, bilgiyle dönüştürülebilir bir varlık olmasıyla, meleklerin secdesine layık hale gelebilecek potansiyelde olduğunu kanıtladı.¹⁰

Allah'ın eşyayı hem iyi hem de kötü amaçlı kullanılmaya müsait yaratması gibi bilgi ve eğitim de kötü amaçlı kullanılabilir mahiyettedir. Nitekim şeytanın bu durumu kullandığını ve insanı yine zihni bir eğitimle ama olumsuz bir eğitimle yoldan çıkardığını Kur'an'dan öğreniyoruz.¹¹ Fakat Allah, insanı başıboş yaratmamış, zaman zaman elçiler göndererek insanın eğitimine Rahmânî bir kılavuzluk yapmıştır. Şeytanın menfi yöndeki telkinlerine karşı insanı uyarmıştır.¹² Kur'an ayetlerinden de anlaşılacağı gibi Allah, insanı asla kötü bir yola sapması için yaratmamıştır. İnsanın kullandığı eşyayı da en güzel şekilde kullanması için

---

⁹ 91/Şems: 8: “(Nefse) fücûru ve takvayı ilham edene (andolsun).”

¹⁰ 2/Bakara: 30-39

¹¹ 2/Bakara: 36; 2/Bakara 268,

¹² 2/Bakara: 169: “O (şeytan) size ancak kötülüğü, çirkinliği ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder.”

yaratmıştır. İnsanın tabiatında olan kötülüğe meyiletme, insanın sınanmasının bir sebebi olmuştur.¹³

Bilgi ve eğitim, yukarıda özetlenmeye çalışılan dünya ve ahiret tasavvuru açısından kilit bir noktada bulunmaktadır. Gerek insanın eşrefi mahlûkat olması gerek eşyanın doğru kullanımı için gerek dünya ve ahiret saadeti, gerekse de güçlü ve sarsılmaz toplumsal birliktelik için bilgi, ihtiyaç duyulan en önemli araçlardan birisidir. Bilgiyi doğru anlamak ve bilginin ne olduğu hakkında doğru bir kanaate sahip olmak da aynı şekilde hayati bir öneme sahiptir. Bilgiyi anlayamazsak, Rahmân ile şeytanın verdiği bilgi birbirine karışabilir,¹⁴ kaş yapmak yerine göz çıkarma işine girişebiliriz. Nitekim şeytanın biricik amacı insanı yanlış bilgi ve tasavvurlarla aldatmaktır.

1.2.1. Bilginin Mahiyeti ve Kaynakları

Etimolojik açıdan bilgi, Türkçe kökenli bir kelimedir. Kur'an'da ise aynı manaya gelen ve Türkçeye de geçmiş olan "ilm" (علم) kelimesi kullanılır. Sözlüklerde bu kelime "belirgin bir işaret"¹⁵ manasında kullanılan "alem" kelimesinin karşılığıdır. Belki de belirgin bir durum olmadan bilginin olamayacağı gerekçesiyle bu kelimedenden türetilerek bugün de kullandığımız "bilgi" manası bu kelimeye yüklenmiştir.¹⁶

Bilgi gibi soyut bir kavramı hakkıyla açıklamak ya da tanımlamak gerçekten de çok zor bir iştir. Bazı kaynaklarda bilme bir etkinlik olarak; "bilen ve bilinen arasında oluşan süreç" olarak tanımlanmış, bilgi ise bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ürün olarak nitelendirilmiştir.¹⁷ Bu tanımda bilginin niteliği hakkında, doğru olması, yanlış olma ihtimali hakkında hiçbir açıklık, kriter ya da kısıtlama bulunmamaktadır. Hâlbuki bilgi kavram olarak değer ifade etmektedir. Bu nedenle bilgiyi tanımlarken doğruluğuna işaret etmenin gerekli olduğu düşüncesindeyiz.

---

¹³ 2/Bakara: 155; 67/Mülk: 2

¹⁴ 2/Bakara: 169: "O (şeytan) size ancak kötülüğü, çirkinini ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi emreder."

¹⁵ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Es-Sihah*, Tahkîk: Ahmed Abde'l-Ğafuru'r-Attâr, Dâru'l-İlmi Li'l-Milleyeyn, Beyrut 1990, C.: 5, s. 1990

¹⁶ W. M. Nor Wan Daud, *İslam Bilgi Anlayışı ve Çoğulcu Bir Toplum Modeline Yansıması*, Çev.: Fuat Aydın, Ankara 2011, s. 86

¹⁷ Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s. 47-48; Abdulkadir Çüçen, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa 2001, s. 16-17

Bilgiyi tanımlarken değilse de kavramın epistemolojik boyutunu ele alan çalışmalarda, bilginin ölçütleri tartışılmış ve doğru bilgiye işaret edilmiştir.¹⁸ Eksik olduğunu düşündüğümüz bir tanıma dikkat çektikten sonra kendimizi bilgiyi tanımlamaya mecbur koşmayacağız. Bunun yerine Cürcânî'nin tanımını merkeze almayı yeğleriz. O, bilgiyi “düşüncenin gerçeğe tam uygun olması” şeklinde tanımlar.¹⁹ Cürcânî'nin tanımı gerçekten de son derece özet ve açıklayıcıdır. Yine de bu tanımın ve diğer tanımların da öyle; mutlak bilgiyi tanımlama noktasında yetersiz kaldığı kanaatindeyiz.

Bilgi hakkında genel bir çerçeve oluşturmak için bilginin kaynağının sınırlarını çizmek daha doğru bir tutum olacaktır. Nitekim İslam düşünce tarihi boyunca böyle bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu minvalde ilk yapmamız gereken şey ise bilginin kaynaklarını tespit etmektir.

Bilgi elde ederken, en basit düzeyde, duyu organlarımızı kullanırız. En çok kullandığımız duyu organları göz ve kulaktır. Gözümüzle gördüğümüz, kulağımızla işittiğimiz şeyler bilgi olarak zihnimize yansır. Duyu organları önemli bir bilgi edinme aracıdır ama başka araçlar ve kaynaklar da mevcuttur. Göremediğimiz ya da diğer duyu organlarımızla algılayamadığımız birçok konuda başkalarının haber vermesi sayesinde bilgi sahibi olabiliriz. Bazı konular da vardır ki ne duyu organlarıyla ne de haber yoluyla öğrenilir. Tamamen insan zihninin kendi üretimine ihtiyaç duyar.

Bilgi elde edilirken yukarıda birkaç cümleyle temas ettiğimiz üç kaynağı kullanırız. Bunlar; duyu organlarımız, haber ve akıldır.²⁰ Bilgi elde etme sürecinde bahsi geçen kaynakların tamamını ya da bazılarını kullandığımız durumlar olabilir. Örneğin İstanbul'un 1453 yılında fethedildiğini bilen birisi, kendisine bu bilgiyi haber olarak aktaran kişiyi duyar ya da onun yazdıklarını görür ve okur. Sonra bu bilgiyi akılda tutar. Hem kendisine gelen haber hem duyu organları hem de aklın kullanılması sonucu bir bilgi edinilmiş olur. Ama bu örnekte bilginin kaynağı yalnızca haberdur. Bazı bilgi edinme işlemlerinde ise haber bulunmaz. Yalnızca duyu organları ile algılama ve onu akıl ile kavrama bulunur.

---

¹⁸ Abdulkadir Çüçen, *age.*, s. 65

¹⁹ Necip Taylan, “Bilgi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 6, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1992 s. 157

²⁰ İbrahim Sarıms, *Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslam*, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 76-77

Bilgiyi daha iyi anlamak için somut olan gerçeklik ile soyut olan insan düşüncelerini çok iyi anlamamız gerekir. Örneğin, bir su bardağını gören birisinin zihnine su bardağının varlığı yansır. Burada somut olan bir varlığın, somut olan varlıkları tanımlamak için verilen duyu organlarıyla algılanması söz konusudur. Kavranan şey ne kadar somut olursa olsun insan onu bilgiye dönüştürürken soyutlaştırmak zorundadır.²¹ Buna öznelleştirmek de denebilir. Zaten algılanan şey soyut hale getirildiği için öznelleşmek durumunda kalır. Örneğimize devam edecek olursak, somut bir varlık olan su bardağı, insan zihnine soyut bir bilgi olarak yansımıştır. Bu aşamada, bir başka ifade ile soyutlaştırma aşamasında bazı sorunlar ortaya çıkabilir. Eşya somut haliyle değişmez bir tabiata sahipken, insan zihnine soyut olarak yansıdığı anda değişime uğrayabilir. Her insanın farklı bir zihin yapısına sahip olması nedeniyle, örneğimizdeki su bardağını herkes su bardağı olarak algılayabilir. Mesela yeterince uzak bir mesafeden bu bardak çay bardağı şeklinde görünebilir. Ya da saksıları sulamak üzere olan birisi su bardağını görünce ibrik görmüş gibi davranabilir. Ya da su bardağını daha önce hiç görmemiş birisinin zihninde oluşan şeyle su bardağının ne işe yaradığını bilen kişinin zihninde oluşanlar farklıdır. Bir züccaciye esnafı su bardağını görünce farklı, susamış birisi su bardağını görünce farklı zihinsel faaliyetlerde bulunur. Bazı durumlarda somut gerçeklik, insanın zihnine yansıyan soyut düşünce ile örtüşmez ve gerçeğe uygun olmayan bir düşünce meydana gelmiş olur. Bu da Cürcânî'nin tarifine göre bilgi değildir. Çünkü Cürcânî bilgiyi “düşüncenin gerçeğe tam uygun olması” şeklinde tanımlamıştı.²²

Yanlış algılamalar ve düşünceler meydana gelse bile her duyu organının uyarılmasıyla bir nesnenin varlığından veya niteliğinden haberdar olunmuştur. Gerçeğe uygun olmasa da yani yanlış da olsa zihinde bir faaliyet gerçekleşmiş olur. Gerçeğe uygun değildir ama hiçbir bilginin oluşmamasından da farklıdır. Nitekim gerçeğe uygun olarak kayıt yapan bir fotoğraf makinesi ya da kamera, bir bardağı olduğu gibi kaydetmiş olsa bile, bu durumda bilgiden söz etmemiz mümkün değildir. Kamera için, “bildi” denemez. Kamera ancak insanlar için bilgi olabilecek bir şeyi kaydetmiş olabilir. Ama bir insan gerçeğe uygun olmayacak şekilde zihnine birtakım

²¹ Alparlan Açıkgenc, *Bilgi Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 203

²² Necip Taylan, “Bilgi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 6, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1992, s. 157

görüntüler ya da örüntüler aktarmış olsa, tıpkı gerçeğe uygun şekilde gerçekleştiği gibi zihinde aynı faaliyetler gerçekleşir.

Yukarıdaki mantık yürütmemiz sonucunda çözümü beklenen iki soru daha ortaya çıkar. Birincisi; kamera gibi, düşünme yetisine sahip olmayan bir cihaz gerçeğe tam uygun kayıt yapabildiği halde neden bilme işlemi gerçekleşmez? İkincisi ise, gerçek dünyayı gerçeğe uygun olmayan bir şekilde zihnine yansıtan bir insan, nasıl bilen bir varlık olabilir?

Cürcânî'nin tanımında geçen düşünce kelimesi insana ya da insana benzer bir varlığa işaret eder. Cansız varlıklar için düşünce söz konusu değildir. Bu nedenle onlarda bilme faaliyeti gerçekleşmesi de söz konusu olamaz. Öte yandan, insanoğlu dış dünyayı gerçeğe uygun bir şekilde kavrayamasa da bir düşünme faaliyeti gerçekleştirir. Öyleyse Cürcânî'ye göre insanın her düşünme faaliyeti bilgi değildir. Ortaya çıkan düşünce, yalnızca gerçeğe uygun olması halinde bilgi olabilir. Bu şekilde bir bilgi ise çok zor elde edilebilir. Septiklerin bilgiye yaklaşımını andıran bir sonuca varmış olduğumuz düşünülebilir.²³ Kastettiğimiz şey septiklerin düşüncelerinden çok daha farklıdır. Bilgiye ulaşmak son derece zor olsa da imkânsız değildir. Dikkat çekmeye çalıştığımız husus insanın bilgi konusunda gevşek davranmasıdır. Nitekim insan, zihnine yansıyan şeyin gerçeğe uygun olup olmadığını her zaman test edip araştırmaz. Zira bu iş çok yorucu ve zahmetlidir. Bu nedenle birçok insan zihnine yansıyan her şeyi bilgi kabul eder ve o şey çürütülene kadar doğruluğunu tartışmaz. İnsanoğlu gerçek bilgilerden daha çok gerçek sandığı düşüncelerle yaşar.²⁴

Bilgi hakkında katı davranan ve doğru olma şartı arayan tek düşünür Cürcânî de değildir. Sokrates de aynı şekilde bilginin yanlış olması halinde bilgi olarak nitelendirilemeyeceğine işaret eder.²⁵ Bütün düşünürleri ve bilme işlemi yarım yamalak gerçekleştiren insanoğlunu bir kenara bırakalım; ilmi sonsuz olan

---

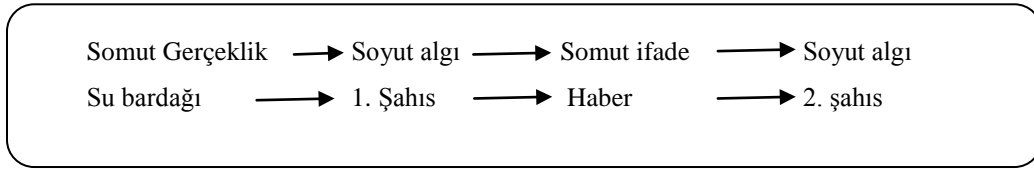
²³ Septikler, düşüncenin gerçeğe uygun olma şartını dikkate alınca bilginin gerçekleşmesini imkân dâhilinde görmezler. İnsan aklının hiçbir gerçeği kesin olarak bilemeyeceğini düşünürler. Ayrıntılı bilgi için bk.: Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri Felsefeye Giriş I*, Doğu Yayınları, İstanbul 1982, s. 167; Ahmet Cevizci, *age.*, s. 107-108

²⁴ John Hospers, *Felsefi Çözümlerde Yöntem*, Çev.: Şahin Filiz ve Mehmet Harmancı, Kökler Yayınevi, Konya 2002, s. 173

²⁵ C.C.W. Taylor, *Düşüncenin Ustaları: Sokrates*, Çev.: Cemal Atilla, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 2002, s. 60-61

Allah da aynı şekilde, gerçeğe uygun olmayan düşünceleri birçok ayette “zan” olarak niteler.²⁶ Zan konusuna ayrıca değineceğimizden yeri geldiği için zikrettiğimizi ve bu konuyu şimdilik daha öteye götürmeyeceğimizi beyan edelim.

Tezimize taalluk eden hususları ortaya çıkarmak için bilgi hakkındaki mülahazalarımıza, bilginin kaynaklarından olan *haber*in dâhil olduğu bir örnekle devam edebiliriz. Bir su bardağının varlığı birinci şahıs tarafından ikinci şahsa haber verilmiş olsun. Somut bir nesne olan bardak, birinci şahıs tarafından algılandığında soyut bir halde kavranıyor. Sonra bu bilgi tekrar somut bir ifadeye dönüşerek bir başka deyişle kelimelerle ifade edilmiş bir şekilde dönüşerek ikinci şahsa aktarılıyor. İkinci şahsa haber şeklinde ulaşan veri, ikinci defa soyutlaşarak ikinci şahsın idrakine yerleşiyor. Bu karmaşık işlem, aşağıdaki şekilde daha açık bir şekilde görünmektedir.

Şekil 1.1. Somut gerçekliğin soyutlaştırılması

İlk örneğimizde olduğu gibi bu örnekteki algının, Cürcânî'nin tanımına göre bir bilgi olabilmesi için gerçeğe uygun olması gerekir. Bir başka ifadeyle somut gerçekliği ilk defa soyut hale getiren birinci şahıs tamamen doğru bir algıya sahip olmalıdır. Soyut hale getirdiği bilgisini somut bir ifadeye dönüştürürken de tamamen başarılı olmalıdır. Bir başka ifade ile konuştuğu lisanı en güzel şekilde kullanmalıdır. Bu da yeterli değildir, ikinci şahsın somut ifadeyi tam olarak doğru anlaması ve zihninde gerçeğine uygun bir şekilde soyutlaştırması gereklidir. Bu da ikinci şahsın da konuştuğu lisanı en güzel şekilde anlaması ile mümkündür.

Şimdi başka bir soruya cevap aramamız gerekmektedir. Hiçbir duyu organı veya haber kullanmadan bir bilgi üretmek mümkün müdür? Bu soru, cevaplaması zor sorulardan bir tanesidir. Bir örnekten yola çıkarak bu soruyu biraz açalım. Bin ile bini çarpalım. Akıl yürütme ile cevabı bir milyon olarak bulabiliriz. Bu bilgiyi

²⁶ 2/Bakara:78; 3/Âl-i İmrân:154; 4/Nisâ:157; 6/En'âm:116; 10/Yûnus:36; 10/Yûnus:66; 33/Ahzab:10; 38/Sâd:27; 41/Fussilet:23; 45/Câsiye:24; 45/Casiye:32; 49/Hucûrât:12; 53/Necm:23; 53/Necm:28

edinirken kullandığımız kaynakları dikkatlice düşünecek olursak aklın rolünü hemen tespit edebiliriz. Fakat başka bir kaynağın varlığından söz etmek oldukça zor olacaktır. Başka bir kaynaktan söz edildiğinde; şu türden itirazlar dile getirilebilir:

“Daha önce bin ile binin çarpıldığını gören bir insan var mıdır ki duyu organlarını kullanmış olsun.” Ya da “bu işlemi yapabilmek için cevabın başkası tarafından haber olarak verilmesi şart mıdır?” Elbette bu çarpma işleminin cevabını bulabilmek için kaynak olarak ne haber ne de duyu organları doğrudan etkili olmuştur diyemeyiz. Problemin çözülmesi aşamasında olmasa da daha öncesinde duyu organlarının ve haberin kullanıldığını düşünebiliriz.²⁷ Hatta birtakım haberlerin, problemin çözümü öncesinde yardımcı olarak kullanıldığını düşünebiliriz. Ama yine de çözüm doğrudan bir habere ya da duyu organına dayanmadan bulunabilir. Öyleyse bir insan bu problemi daha önce bir alt yapısı olmasa da çözebilir miydi? Bu sorunun cevabı, *akılcı* filozoflara göre bellidir. Onlara göre insan bilgiyi doğuştan getirir.²⁸ Bir başka ifade ile bu sorunun cevabını bulabilmesi için herhangi bir duyu organının kullanımına ya da habere ihtiyaç yoktur. Belki sorunun çözümü için, yani elde edilen bilgi için gerekli olan en önemli kaynak akıl olabilir ama akılcılar kadar bu konuda katı bir tavır içerisine girmeye de gerek görmüyoruz. Çünkü insan aklını geliştirmesi ve birtakım problemleri çözebilmesi için haber ve duyu organlarının verilerine ihtiyaç duyar. Kısaca özetlemek gerekirse, akıl bir kaynaktır ama aklın gelişmesi için duyu organları ve haber ile edinilen bilgiler önemli bir rol üstlenir, düşüncesindeyiz.²⁹

1.2.2. Bilginin Dördüncü Kaynağı (Kalb)

Bilginin kaynağını duyu, haber ve akıl olarak ifade ettik ve birtakım tahlillerde bulunduk. Peki, ya üç haber kaynağından farklı olan dördüncü bir kaynak daha varsa, bu durumda bilgiye bakış açımız değişir mi?

Gerçekten bilgiyi elde etmek için bir kaynak daha kullanıyorsak, bu kaynağın da ürettiği verilere bilgi dememiz gerekir. Kanaatimize göre dördüncü bir

---

²⁷ Alparslan Açıkgenç, *age.*, s. 207-208

²⁸ Akılcılık ismi ile anılan felsefi görüşe göre insan aslı bilgilerini doğuştan getirir. Bu felsefi düşünce antik çağda Parmenides ve Platon gibi düşünürlerce savunulmuştur. Daha sonra ise Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi düşünürler bu felsefeyi temellendirmiştir. Bk.: Ahmet Cevizci, *a.g.e.*, s. 69

²⁹ Sentezci yaklaşım da benzer şekilde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bk.: Ahmet Cevizci, *age.*, s. 71,74-77

kaynak daha mevcuttur. Ama bu dördüncü kaynağı anlamak ve anlatmak çok daha zor bir iştir. Çünkü burada soyutluk katmanlarında bir kat daha aşağıya inmemiz gerekir. Soyut bir kavram olan bilgi kavramının binlerce yıldır bilginler tarafından sabitleştirilen bilgi kaynaklarına bir kaynak daha eklemeye çalışmak için çok uğraşmamız gerekir. Bu meçhul kalan kaynak belki de insanın içinde olmasına rağmen kendisini pek belli etmeyen bir olgudur. Bu nedenle bazı çerçeveleri çizmemiz ve bazı yeni pencereler açmamız gerekmektedir.

İnsan dış dünyayı gözlemlerken iç dünyasını gözlemlediği kadar zorlanmaz. Dış dünyayı algılamak için verilen araçlar gelişmeye çok muhtaç değildir. Hatta zamanla körelebilir. Mesela genç yaştaki bir insanın gözleri, gördüklerini en doğru şekilde yorumlayamasa bile daha sağlıklı görür. İhtiyarladıkça gözleri daha sağlıklı görebilir. Asıl anlatmak istediğimiz noktaya geri dönecek olursak, insanın dış dünyayı tanınması için gerekli olan duyu organları genellikle mükemmel en yakın şekliyle insanda doğuştan mevcuttur. Sonrasında bir miktar daha geliştirilebilir. Bu tür duyu organlarının geliştirilmesi olmazsa olmaz bir durum da değildir. Ama insanın iç dünyasını algılaması böyle değildir. Bunun için ayrı bir çaba sarf etmesi gerekir. Bu sebepten, bilginin kaynaklarını tespit ederken dışarıdan içeriye dönük bir sıralama izleriz. İlk sıralara, çok ciddi bir tartışmaya gitmeden duyu organlarını ve haberi koyabiliriz. Sonra, sıralamaya akli koymak biraz daha zordur. Üzerine iyi düşünmemiz gerekir. Çünkü içe dönük bir olgudan bahsediyoruz. İnsanın içinde, daha derinlerde başka bir bilgi kaynağı daha varsa bunu ortaya koymak daha zor olacaktır. Çünkü daha derinlerdedir ve test etmek daha zordur.

Bergson gibi kimi düşünürler bilgiye kaynak olarak sezgiyi göstermektedir.³⁰ Bergson bilimsel bilgiyi reddetmez. Bununla birlikte kavramlara sığdırılmaya çalışılan düşüncelerin gerçekliklerini yitireceğini düşünür. Burada Bergson'un düşüncelerine nispeten katılmaktayız. Sûfîler ise ledünnî ilmi, bilgiye kaynak olarak gösterirler.³¹ Ledünnî ilim Allah tarafından sevgili kullarına bahşettiği bir ilimdir. Sûfîlere göre gerçek ilim de budur. Bir başka ifadeyle sûfîlere göre ledünnî ilim hakikattir. Bergson'un ve Sûfîlerin görüşleri, ne kadar uzlaştırılmaz

---

³⁰ Ali Osman Gündoğan, *Bergson*, Say Yayınları. İstanbul 2007, s. 89

³¹ Ahmet Cevizci, *age.*, s. 77; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 185

görünürse görünsün, dördüncü kaynaktan bahsetmesi açısından bir ortak noktadır. Biz bu ortak noktaya katılıyoruz ama bu kaynağı daha farklı bir şekilde anlıyoruz.³² Bize göre sûfîler dördüncü kaynağı romantik bir üslupla ele aldıkları için çok dikkate alınmadılar. Çeşitli şekillerde eleştirildiler.³³ Sûfîlerin ya da sûfî kılığına girmiş bir takım efrâdın bu kaynağı anlatma şekillerinden dolayı bu eleştirilere hak vermemek mümkün değildir. Ne var ki anlamaya çalışmak, eleştirmekten zor olsa bile daha faydalıdır. Bir insan gördüğü bir yılanı ejderha gibi anlatıyor diye yılanın yokluğuna hükmedemeyiz. Üstelik kendi müşahedemize açık bir olgudan bahsetmekteyiz. Şimdi en baştan itibaren bu olguyu test etmeye çalışalım.

Öncelikle, üzerinde tartıştığımız konunun soyut bir konu olduğunun altını tekrar çizmeliyiz. Sûfîlerin bu soyut olguyu tanımlarken öznel ifadelere tutundukları muhakkaktır. Ayrıca abarttıklarını da düşünmekteyiz. Sûfîler genel olarak ledünnî ilmi anlatırken insanı aşır Yaraticının bu bilgileri insana ilkâ ettiğinden bahsetmektedirler. Bu düşünceler aslında oldukça karmaşık ve herkes tarafından farklı değerlendirilebilecek bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı meseleye acaba Allah, Kur'an'da değinmiş midir? Yoruma bağlı olarak değişir ama bizim görüşümüz şudur:

Kur'an'da Allah'ın insana bilgi sunması 42/Şûrâ Sûresi 51. Ayette şöyle ifade bulmuştur:

“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut izniyle bir elçi gönderir, dilediğini ona vahyeder...”

Bu ayete göre Allah, sûfîlerin aktardıkları bilgi türünden bahsetmemiştir. Bununla birlikte Kur'an'da kalpte cereyan eden bir akletme sürecinden bahsedilir. Fıtrata yerleştirilen iyiyi ve kötüyü bilme, insanın en derin hafızasında, zihninin en kuytu bölgelerinde bulunur ki mecâzî olarak bunun yeri kalptir.³⁴ Çünkü insan bu düşünce eylemini en saf duygularla yönetir. Gerçekte beyinde cereyan eden düşünme işi ve düşünce yönetimi, kalpte bulunan en temiz duygulara bırakılmıştır. İnsana doğuştan verilen bu temiz duygular fıtratı oluşturur ki bu günlük hayatta kullandığımız fitrat kelimesi ile bire bir aynı şey değildir. Bu saf duyguların

³² Bir bilim ya da felsefe olsun diye değil, tezimiz açısından “bilgi” dediğimizde neyi kastettiğimiz anlaşılın niyetiyle, farklı birtakım değerlendirmelerimizden bahsetmekteyiz.

³³ Örnek olarak bk.: İbrahim Sarmış, *age.*, s. 77

³⁴ Alparslan Açıkgenç, *age.*, s. 219

korunması ve güçlendirilmesi, ahlâkı ve estetiği meydana getirir ki bu da esasında bir bilgi kaynağıdır.³⁵

“Ey iman edenler! Eğer Allah’tan sakınırsanız Allah size (iyiliği kötülükten ayırt eden) furkânı verir...”³⁶

Bahsi geçen temiz duygulara yönelerek Allah’ı hissetmek ve bu his ile hareket etmek, bu his ile konuşmak, bu his ile dünyayı görmek gerçek sûfîlerin bahsettiği ledünnî ilim olmalıdır. Bir çiçeği ve çiçeğin özünü emen arıyı gören sıradan bir insan bu olaydan biyolojik ve ekolojik sonuçlar çıkarabilir. Ama resmin bütününe bakıldığında ilahî bir hikmet cereyan etmektedir. Güneşin, ayın, dünyanın ve yıldızların hareketlerinden bir gök bilimci matematiksel sonuçlar çıkarabilir. Yıldızların dünyaya olan uzaklığını hesaplayabilir. Bunlar da bilgidir. Ama kalbinde Allah’ın ona bahsettiği kirlenmemiş duygularla bakan bir insan bu olaylarda, Allah’ın azâmetini ve yüceliğini görebilir. Varlıklı ve zenginlik içinde olan bir insan servetini artırmak için iktisat ilminden faydalanarak servetini katlamayı belki faiz alış-verişi ile caiz ve mantıklı görebilir. Ama temiz duygular içerisinde bulunan aynı durumdaki bir insan, ne kadar mantıksız görünse de servetinden bir kısmını ilahî ve vicdani bir bilginin sevkiyle yoksul ve fakir insanlara dağıtabilir.

Özetle; sûfîlerin bilgi olarak tanımladıkları ledünnî ilim, doğrudan Allah tarafından verilen bir bilgi olsaydı bu vahiy olurdu ki biz, her insanın vahiy alacağını düşünmüyoruz. Ne kadar muttaki ve ne kadar âbid, fâzıl olursa olsun peygamber olmadığı sürece bir insanın vahiy almasına gerek olduğunu söyleyemeyiz. İnsan, zihnini, duygularını ve niyetini temiz tuttuğu sürece dünyayı Allah’ın istediği şekliyle göreceği kanaatindeyiz. Buna mukabil, insanın gerek dünyayı ve olayları bir inanç doğrultusunda yorumlamasıyla bir bilgi ortaya çıkar. Bu bilginin gerçeğe uygun olabilmesi için, kirlenmemiş duygulara ve doğru inanca dayanması gerektiğini söyleyebiliriz.³⁷

Sonuç olarak; bilginin dört kaynağını duyu, haber, akıl ve kalb olarak tespit ettik. Kanaatimize göre bilginin tanımı bu dört kaynağa göre yapılmalıdır. Bilgiye erişirken; sağlam duyu organlarına, yalandan arınmış haberciye ve habere,

³⁵ Hüseyin Aydın, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Pars Matbaacılık, Ankara 1976, s. 46-47

³⁶ 8/Enfâl: 29

³⁷ W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 112-113

lisanı düzgün kullanmaya ve anlamaya ve son olarak da bozulmamış duygulara ihtiyaç duyulur. Aşağıda konunun detaylarına girdiğimizde bu sonuçların pratikte Kur'an tarafından nasıl kullanıldığını ortaya koymaya çalışacağız. Şimdi ise, bilgi ile algıyı birleştiren ve ayıran noktaları ortaya koymamız gerektiğini düşünmekteyiz.

1.2.3. Algı-Bilgi İlişkisi

Bilgiyle ilgili yaptığımız mülahazalar sonucunda, bilginin gerçeğe uygun olması gerektiğine hükmettik. Ne yazık ki insanın her zaman, gerçekle örtüşen düşüncelere ulaşması mümkün değildir. Çünkü insan bilgiyi edindiği kaynakların hataları sebebiyle yanılığa uğrayabilir. Örneğin, insan, gözü vasıtasıyla beyne aktardığı bir görüntüyü doğru da yanlış da yorumlayabilir. Eğer doğru sonuca ulaşmışsa bilgiye de ulaşmış olur. Öte yandan, insan zihni, gerçekleştirdiği işlemler sonucu ortaya çıkan her düşüncüyü doğru kabul etme eğilimindedir.³⁸ Çünkü insan kendi aklına güvenmek zorundadır. Düşüncelerinin doğru olup olmadığını araştırmak zordur ama doğru olduğunu kabul edip yola devam etmek daha kolaydır.

Sıradan bir insanın, gerçekliğini kendi kendisine ispat ederek bilgi değeri verdiği düşünceleri ile hiçbir ispat yoluna başvurmadan bilgi değeri verdiği düşünceleri kıyaslandığında, ispat ettikleri çok az bir yekûn tutacaktır.³⁹ Bizi bu düşünceye iten neden, insanların her bildiğini zannettiği şeyi ispat etmeden kabule yönelmesi ve genellikle algılarını gerçek kabul ederek hayatına devam etmesidir. Maalesef insan, ancak algılarını sorgulama noktasına gelmişse ispatlanmış bilgiyi arar. Bunun dışında genellikle araştırmadığı düşüncelere teslim olur.

İnsanoğlu zihninde oluşan her düşüncüyü, ancak doğru olduğuna emin olduktan sonra kabul etseydi, hiç kuşkusuz insanlık tarihi değişirdi. Tarih boyunca ortaya çıkmış bütün sorunlar, insanların farklı bakış açılarına, farklı yaklaşımlarına, değerlendirmelerine ve farklı zihinsel yargılarına dayanır. Öyleyse salt bilgi, bir başka ifade ile gerçeğe uygun olan telakkiler, anlayışlar ya da zihinsel yargılar çok önemlidir. Yanlış telakkileri bilmek ise yanlış seçenekleri eleyerek doğruya ulaşmak adına, doğru bilgi kadar öneme haizdir. Her ikisi de önemli olan, ancak birisi doğru,

---

³⁸ Doğan Cüceloğlu, *age.*, s. 135

³⁹ John Hospers, *age.*, s. 179

diğeri ise yanlış olan bütün düşünceleri ve telakkileri “algı” kavramı ile açıklamaktayız.

Algı kavramı sözlükte “Dış dünyayı duyular yoluyla, iç yaşantıları ise içe bakışla kavrama yetisi”⁴⁰ şeklinde tanımlanır. Hangi sözlükte geçtiğini belirtmese de Mehmet Akif Özer, algı kavramının; “Nesnel dünyayı duyular yoluyla öznel bilince aktarma” şeklinde tanımlandığını aktarır.⁴¹ İki tanım da birbirinden farklı noktalara yoğunlaşmış durumdadır. Belki ikisinin senteziyle, algı kavramı daha iyi tanımlanabilir. Bu nedenle bu iki tanımı analiz etmeye çalışacağız.

Birinci tanımda algı hem iç dünya hem de dış dünya ile ilişkilendirilmiştir ki bizim de katıldığımız bir noktadır. İkinci tanımda yalnızca nesnel dünyanın, bir başka ifade ile dış dünyanın algılanmasından söz edilir. Bu durumda ikinci tanım algı kavramı için nâkıs bir tanımdır diyebiliriz. Bunun yanında ilk tanımda bir müphemlik söz konusudur. Bu müphemlik “içe bakış” terkiibinden kaynaklanmaktadır.⁴² Tam olarak hangi manayı ifade ettiği ilk bakışta anlaşılammaktadır. Diğer bir mesele ise ikinci tanımda “öznel bilince aktarılmadan” söz edilmektedir ki bu da algı kavramının en önemli özelliği olmaya adaydır. Birinci tanımda ise böyle bir ifade söz konusu değildir.

Bu iki tanımdan çıkan sonuçlara göre; algı hem iç dünyayı hem dış dünyayı kavramaktır. Algılama sürecinde, kavranan şey nesnel de olsa kavrandıktan sonra öznel hale dönüşmüştür. Dış dünyayı algılamak için duyularımızı kullanırız. İç dünyayı kavramak için, içe dönük bir düşünüş gerçekleştirmek gerekir ki “içe dönük düşünme faaliyeti” açıklanmaya muhtaçtır. Her iki tanıma göre algılama sürecinde öznel hale getirilen bilgi ve kavrayışlar için gerçeğe uygun olma şartı aranmamıştır.

Bilgi hakkındaki mülahazalarımızı hatırlayacak olursak, bilginin en önemli özelliği gerçeğe uygun olmasıydı. Algı ile bilgiyi birbirinden ayıran en önemli nokta algının gerçeğe uygun olma şartının olmamasıdır. Çünkü algı, tamamen öznel bir

---

⁴⁰ Ahmet Cevizci, *age.*, s. 37

⁴¹ Mehmet Akif Özer, *Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri*, http://www.karam.org.tr/Makaleler/659211216_012%20ozer.pdf, (25.07.2016)

⁴² İçe bakış kavramının psikolojide bir akım olan “içe bakışçılık ile ilgisi olabilir. İçe bakış; “deneyimlere sahip olmak, onlara özenli bir şekilde dikkatini vermek ve onları sözel olarak aktarmak” olarak takdim edilir. Detaylı bilgi için bk.: Antti Revonsuo, *Bilinç Öznelliğinin Bilimi*, Çev.: Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. 101

Ayrıca algının içe açılmasından bilinç olarak da bahsedilmektedir. Bk.: Alparslan Açıkgenç, *age.*, s. 197

yansımayı ifade eder. Algılama sürecinin sonunda gerçeğe ulaşıp ulaşılmaması algının varlığını veya yokluğunu gündeme getirmez. Gerçeklerin ya da gerçek olmayan şeylerin insan tarafından nasıl değerlendirildiğini ele alır. Algı, İnsanın bakış açısı, anlayış ve kavrayış şeklidir, diyebiliriz.

Bu iki kavramı birbirinden ayıran diğer bir önemli nokta ise; bilginin bir sonucu ifade etmesidir. Bilgi bir süreç sonunda elde edilen hasattır.⁴³ Algı ise sonuca götüren süreci de kapsamaktadır.⁴⁴ Bir başka ifade ile algılama insanın zihnine bir şeyler taşıma sürecini de kapsar. Bilgi ise bu süreç sonucunda ortaya çıkan ve gerçeğe uygun olan düşüncelerdir. Biraz daha açmamız gerekirse, bir bardağın, masanın üzerinde görünmesi ve zihne aktarılmasındaki süreç algıyı ifade eder. Eğer bu süreç sonunda gerçeğe uygun bir algı oluşmuşsa bu algılama sürecinin neticesinde bilgi de oluşmuştur. Başka bir örnekle açıklamak gerekirse; Allah hakkında yazılan şeyleri okuyup zihne aktarmak bir algı meselesidir. Allah'ı gerçeğe uygun bir şekilde tanımak ise bilgidir.

Yukarıda dördüncü maddede geçen “içe dönük” düşünme faaliyeti iki şekilde anlaşılabilir. Birincisi Gazzâlî'nin “mahsûsât”⁴⁵ terimiyle bahsettiği, acıkmak, kızmak, üzölmek, zevk almak gibi bazı iç deneyimleri ifade etmek olabilir. İkincisi ise “*zihinsel algılama*”⁴⁶ şeklinde tabir edilen daha soyut algılama kastedilmiş olabilir. Hemen belirtelim ki biz “zihinsel algılama” tabirini yerinde bulmuyoruz⁴⁷. Bunun yerine “*külli algılama*” tabirini kullanmayı tercih etmekteyiz. Hem Gazzâlî'nin bahsettiği mahsûsâtın hem de soyut algılama şeklinde tabir ettiğimiz algılamaların içe dönük düşünme faaliyeti içerisine girdiğini düşünebiliriz. Ne var ki **külli algılama** kavramıyla kastettiğimiz manayı biraz daha açarak tam manasıyla ortaya koymamız gerekmektedir. Ancak külli algılamadan önce inanç,

---

⁴³ Abdölkadir Çüçen, *age.*, s. 17

⁴⁴ Selçuk Budak, *age.*, s. 43; Doğan Cüceloğlu, *age.*, s. 98

⁴⁵ Ebü Hâmid el-Gazzâlî, *Mi'yaru'l-İlm*, Çev.: Ali Durusoy ve Hasan Hacak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 254, 255

⁴⁶ Mehmet Akif Özer, *agm*.

⁴⁷ Her ne kadar beş duyu organı dış dünyayı algılamamızda son derece önemli bir yere sahipse de nihayetinde beş duyu organıyla müşahede edilen her nesne ya da olay yine zihinde algılanmaktadır. Bu nedenle zihinsel algılama tabiri zihin dışında algılamamızın mümkün olduğunu çağrıştırmaktadır. Beş duyu organıyla algılama da beş duyu organı kullanılmadan zihinde varlıkların veya olguların tekrar algılanması da yine zihinsel algılamadır. Fakat beş duyu organını kullanmadan daha önce algılanan varlıkların tekrar ve bütün bir şekilde algılanmasına “külli algılama” diyebiliriz.

iman, zan ve küfür kavramlarını ele almamız, konunun düzenini korumak açısından gerekli görünmektedir.

1.3. İnanç

Dünyamızdaki somut, elle tutulur, gözle görülür varlıkları algılamak için beş duyu organımızı kullanırız. Gözlerimiz varlıkların görüntülerini algılar ve zihnimize taşır. Kulaklarımız sesleri algılamak için verilmiştir. Tat alma, koklama ve dokunma duyularımız da bize dünyamızdaki somut varlıklar hakkında bilgi edinmemiz için yardımcı olur. Beş duyu organımızla kavrayabildiğimiz her şey, bilgi konusuyla ilintilidir. İnanç ise böyle değildir. İnanca konu olan mevzular beş duyu organı ile kavranamayan⁴⁸ ama yine de varlıkları ya da nitelikleri inanan tarafından kabul edilen hususlardır. Bir başka ifade ile somut, kanıtlanabilen konular, inancın değil bilginin konusudur. Özetle; beş duyuyla algılanamayan konular inanç konusudur.⁴⁹ İnanç, bilinmeyenle ilgili bir kanaattir de diyebiliriz.

Her soyut olgunun varlığı inanç konusu olmayabilir. Ama her soyut olguyu, niteliksel olarak inanma içgüdüleriyle değerlendiririz. Mesela yukarıda bahsettiğimiz, bilmek, akletmek gibi kavramlar soyuttur. Bunların varlığını tartışmayabiliriz. Ama nasıl gerçekleştiğini ve bazı niteliklerini tartışırız. Bazı soyut olguların ise varlığını ya da yokluğunu tartışırız. Örnek olarak, uzayda, dünyadan başka bir yerde, hayatın varlığı konusu verilebilir. Gerçekte uzayda, dünyadan başka bir gezegende hayat varsa bu somut bir şey olurdu. Henüz beş duyu organıyla algılanmamış olan bir olgu soyuttur. Dünya dışındaki hayat, beş duyu organıyla algılanmadığı için bu konu hakkında görüş bildirilirken inanç sözcüğünü içeren cümleler kurmak durumunda kalınır. “Dünya dışında bir gezegende hayatın varlığına inanıyorum” ya da “inanmıyorum” gibi.

Eğer birkaç bilim adamı, uzayda, dünya dışında bir gezegende hayatın varlığını, teleskoplarla vs. tespit etmiş, bilimsel kanıtlar getirmiş olsaydı, o zaman diğer insanlarda bu hayatın varlığına dair olan inanç sahası kapanacaktı. Herkes uzayda başka hayatların varlığını haber yoluyla bilecekti. Artık her insanın zihninde

---

⁴⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011, s. 75

⁴⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 186

uzayda yaşayan diğer varlıkların niteliklerine dair inanç sahası oluşacaktı. bir başka ifade ile insanlar, uzaylıların varlığını değil, niteliklerini ve özelliklerini tartışma noktasına geçmiş olacaktı.

İnanmak, sözlükte; “bir şeyi doğru olarak benimsemek” şeklinde tanımlanır.⁵⁰ Bu tanıma katılmakla birlikte inanılan her şeye doğru, inanılmayan her şeye de yanlış diyemeyiz. Ama zihnimiz, sübjektif bir değerlendirme ile inandığımız şeylerin doğru yani gerçeğe uygun olduğunu kabul eder, inanmadıkları şeyleri ise gerçeğe uygun olmadığı gerekçesiyle reddeder. Gerçekte soyut bir olgunun doğru olup olmadığını, objektif bir şekilde belirlemek çok güçtür. Zaten insanda soyut olguları tüm gerçekliğiyle belirleyebilme yeteneği olsaydı birçok sorundan azade olurdu. Bu konuyla ilgili şu örnek verilebilir:

İnsanların elleriyle yaptıkları putların varlığı gözlerimizle rahatlıkla algılanabilir. Bu yolla putların varlıkları konusunda birçok bilgi elde edebiliriz. Putların rengi, büyüklüğü, hareket imkânı vs. Ama bir putun inananlarına karşı birtakım lütuflarda bulunması ve putların farklı birtakım güçlere sahip olmaları onlarda görünmeyen, beş duyu organıyla algılanmayan bir durumdur. Puta tapan birisine aşağıdaki gibi bir itirazda bulunmuş olsak ne gibi bir sonucun ortaya çıkabileceğini düşünmeye çalışalım:

“Şimdi, biz bu putu beş duyu organıyla görüyoruz, tanıyoruz. Varlığından şüphe etmiyoruz. Ama senin inandığın gibi birtakım özellikleri olduğunu, beş duyu organımızla göremiyoruz. Senin inandığın şeyler duyu organlarına hitap eden şeyler değildir. Dolayısıyla bu putlarda, duyu organlarınca algılanması mümkün olmayan birtakım güçler olduğuna sen inanıyorsun ama biz inanmıyoruz.”

Putperestler, bu söylediklerimiz yüzünden bize itiraz etmeyecektir. Nitekim Kur’an’da Hz. İbrahim’in putları kırdığını ve bu işi de en büyük putun üstüne attığını ifade eden bir kıssa mevcuttur. Bu kıssada putperestlerin, aslında putların neleri yapıp neleri yapamadıklarını, beş duyu organının algılarına göre kabul ettikleri ve bu minvalde konuştukları nakledilmiştir.⁵¹ Herhalde putperestler, kendileri bile putları beş duyu organına göre değerlendirirken, tarafımızdan da beş duyu organına göre değerlendirilmesini yadırgamayacaktır. Özetle, putların soyut birtakım güçlere sahip

⁵⁰ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1998, C.:1, s. 1080

⁵¹ 21/Enbiya: 51-59

olduğunu putperestlerin gerçek kabul etmesi, bunun gerçek olması anlamına gelmez. Gerçek olmayan bir şeyi gerçek kabul etmek de bir inançtır.⁵²

1.3.1. İnanç-Algı İlişkisi

İnanç ile algı arasındaki fark nedir? Külli algı dediğimiz şey ile inanç dediğimiz şey arasında ne gibi farklar vardır? Yukarıda inanç yazdığımız yerlere külli algı terkiibini de yazamaz mıydık? Bu durumda aynı manayı ifade etmiş olur muyduk? Bu sorunun cevabını verebilmemiz için algı ve inancın insanda nasıl oluştuğunu tespit etmemiz gerekir.

İnsan, ilk doğduğu günden itibaren etrafını izler ve gözlem yapar. Zamanla fizik kurallarını görür ve bizzat yaşar. Örneğin, nesnelere yere düştüğünü görür, hatta kendisi de yere düşerek yer çekimini öğrenir. Bu dönemde insanın algıları yoğun bir şekilde uyarılır. Öte yandan birçok konuda ailesinden veya çevresinden haber yolu ile birtakım bilgiler alır.⁵³ Genellikle çocuklar duydukları haberlere inanma eğiliminde olurlar.⁵⁴ Bu dönemde insan hem algılama yoluyla hem de kendisine verilen haberlerle, zihninde kendisine bir dünya inşa eder.⁵⁵ Bu algılar ve inandığı haberler derinlerde bir yerde kök salar.⁵⁶ Zamanla insan, aklını ve duygularını da aktif bir şekilde kullanmaya başlar. Daha sonra ise duyu organlarının ürettiği ve haberin taşıdığı verilerin, aklını kullanmaya başlamasıyla birtakım çatışmalara girdiğini görür. Ya da aklı ile diğer bilgilerini uzlaştırma yoluna gider. Bu süreçte aklıyla uzlaştırabildikleri şeyler inanca dönüşür. Elbette bu süreç sonunda yani aklıyla uzlaştırdıktan sonra oluşan kanıyı bir de vicdanına ve duygularına uygun hale getirme süreci yaşanabilir. Sonuçta inanç, tüm bilgi kaynaklarıyla test edildikten sonra kabul edilmiş olur. Süzülmiş bir algıdır ve çok daha derinlerdedir.⁵⁷

Tam bu noktada inanç hakkında önemli bir yaklaşımı paylaşmanın yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ancak bu yaklaşımı dile getirirken, inanç kavramı yerine eş anlamlı olarak iman kavramı kullanılmıştır. Hanifi Özcan, imanının her insan

---

⁵² Ahmet Cevizci, *age.*, s. 504

⁵³ Alparslan Açıkgöç, *age.*, s. 193

⁵⁴ Hüseyin Peker, *age.*, s. 76-77

⁵⁵ Doğan Cüceloğlu, *age.*, s. 99: “İnsanın yarattığı her şey kendi algısal süreçlerinden geçerek oluşur, uygarlık ve kültürün temelinde de bu süreçler yatar.”

⁵⁶ Üzeyir Ok, *İnanç Psikolojisi*, Avrasya Yayınevi, Ankara 2007, s. 86

⁵⁷ Alan Musgrave, *Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk*, Çev.: Pelin Uzay, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997, s. 19-24

tarafından kendisi için oluşturulduğunu ifade eder.⁵⁸ Aynı şeyi düşünmekle birlikte bu ifadede iman kavramı yerine inanç kavramını kullanmayı daha uygun bulmaktayız. Zira iman, felsefi bir kavram değildir. Veya epistemolojinin ürettiği bir kavram da değildir. Kur'anî bir kavramdır. Kur'anî kavramların Kur'an'daki kullanılan manalarından koparılarak farklı manalarda kullanılmasının kavram kargaşasına yol açacağını düşünmekteyiz.

İnanç her insanın kendi oluşturduğu ve doğumundan itibaren biriktirdiği doğru kabul ettiği şeylerdir. Fakat zamanla yeni haberler, yani gözlemler, yeni algılamalar ve yeni akletmeler ve bazı duyguların baskın hale gelmesi, insanın eski kabul ettiklerini yeniden sorgulamasına sebep olabilir.⁵⁹ Bu zorlu bir süreçtir. Çünkü tıpkı kökü derinde olan bir dişi çekmek gibi derinlerde olan inançlarını çekip çıkarmak gerekir. Bazen insan bu tür inançları ne zaman kabul ettiğini bilemez. Gazzâlî'nin "evveliyât" olarak tanımladığı, insanın, bu tür düşünceleri ezelden beri bildiğini sandığı bir durum söz konusudur.⁶⁰

İnanç ayrıca bir değer biçmektir. Doğru ya da yanlış, güzel ya da çirkin, olumlu ya da olumsuz bir yargı içerir. Algıda ise bu türden değerlere rastlanmaz ya da çok yüzeyseldir. Meseleyi biraz daha açmak için örneklerle açıklamaya geçelim. Örneğin; Osmanlı döneminin bütünsel olarak algılanmasını soyut algıya bir örnek olarak zikredebiliriz. Osmanlı dönemi hakkında bir yargıda bulunmak, iyi, kötü gibi bir değerlendirmede bulunmak ise inancın eseridir diyebiliriz. Başka bir örnekle konuyu biraz daha açalım. Dünyanın bir gün sonunun geleceği ve yok olacağı birçok dinde mevcut bir inançtır. Kur'an'da bu olay "sûra üflenme" şeklinde tabir edilirken⁶¹ halk arasında kıyamet kopması diye adlandırılmaktadır. Biz, Kur'anî tabirle ifade etmeyi uygun buluyoruz. Sûra üflendiği gün bizler için soyuttur. Çünkü beş duyu organımızla algılamadığımız bir gündür. Bu günün fiziki ortamının nasıl olabileceği konusunda herkesin kendisine göre bir algısı vardır. Fiziki şartların ne durumda olacağını herkes kendi zihninde, algılarına göre canlandırır. Ama bu gün için bir inanç olmasaydı, bu algıların bir hükmü olmazdı. Neticede böyle bir güne inanmayan

⁵⁸ Hanifi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, İFAV Yayınları, İstanbul 1992, s. 27

⁵⁹ Üzeyir Ok, *age.*, s. 114-119

⁶⁰ Evveliyât: Bu tür bilgiler, bir bütün olarak, akıl var olduğundan bu yana akılda düzenlenmiş olarak bulunmaktadır. Ve aklın yapısından kaynaklanmaktadır. Ya da bilgi sahibi kişi böyle olduğunu zannetmektedir. Bk.: Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *age.*, s. 252, 255

⁶¹ 39/Zümer: 68

bir insan da bu algıları oluşturabilir. Tüm bildiklerini ve anlatılanları dikkate alarak bu günü hayalinde, algılarına uygun bir şekilde canlandırır. Ama bu güne inanmayabilir. Öte yandan cennete veya cehenneme inanmayan bir insanın, anlatılanlara göre cennet ve cehennem konusunda birtakım algıları vardır. Bu algılara göre cenneti kabul edip etmemeye karar verebilir. Yahut cennete ve cehenneme olan inancı daha önceden, küçük yaşta oluşmuşsa buna uygun olarak cenneti veya cehennemi algılayabilir.

Sûra üflenen günü, cenneti veya cehennemin fiziki durumunu anlamak, bir başka ifade ile nasıl olacağını hayal etmek algılarımızın tesiriyle oluşur. Ama bu olguların gerçek olup olmadığını kabul etmek inanç olarak nitelendirilir. Buna ek olarak inancımıza sunduğumuz bu olgulara karşı hislerimize sevip sevmediğimize, korkup korkmadığımıza ya da isteyip istemediğimize inancımız karar verir.

İnanç doğrudan algılarımızı etkiler.⁶² Mesela cehenneme inanan ve bu inanç nedeniyle cehennemden korkan birisi, orasını korkunç bir yer olarak algılar. Aynı şekilde algılar da inanca tesir eder. Ama her algı inanca tesir etmeyebilir. Fakat her inanç algılara tesir eder. Algılar yeterince derinleşir ve algı sahibinin tüm bilgi kaynakları tarafından test edilip kabul veya reddedilirse artık inanca dönüşmüş demektir.

İnancın çok küçük yaşta kök saldığından bahsetmiştik.⁶³ Fakat insan, algılarını, gençliğinde hatta ihtiyarlığında bile inanca dönüştürebilir. Ancak bunu yapabilmesi için derinlerdeki inanca dönüşmüş algılarını değiştirmesi gerekir. Bu da oldukça zor bir iştir. Bu işlemi yapabilmek için kişinin çocukluğundaki algılarını tekrar harekete geçirmesi, gün yüzüne çıkarması gerekir.⁶⁴ Kur'an'da insanın temel korkularıyla tehdit edilmesinin bir nedeni de bu olabilir. Ya da insanı, yetişkinliğin sorumluluğundan kurtaracak bir cennet tasavvurunun insanlara anlatılması, bu durumun bir neticesi olabilir.

Buraya kadar geldiğimiz noktada özetleyecek olursak; inanç, daha soyut konularda, bilgi ise daha somut konularda söz konusudur. Algının bir kısmı somut bir kısmı ise soyut konularda gerçekleşir. İnanç, algıdan farklı olarak değer içerir. İyi

---

⁶² Üzeyir Ok, *age.*, s. 90-91

⁶³ *age.*, s. 86

⁶⁴ *age.*, s. 115-119

ve kötü, doğru ve yanlış gibi değerlendirme yapmamızı sağlar. İnanç, insanın bilinçaltında yer eder. Bütün bilgi kaynakları tarafından test edildikten sonra kabul edilir. İnancın gerçeği yansıtması beklenmez. Bir başka ifade ile inanç bir şeyi gerçek kabul etmektir. Gerçeği kabul etmek değildir. Bu aşamadan sonra dördüncü maddeye yoğunlaşmamız uygun olacaktır.

Madem inanç gerçeği yansıtmayabiliyor, öyleyse hiçbir zaman emin olamayacağımız, belki de tamamen yalan-yanlış şeylere inanıyor olabilir miyiz? İnancımızı test edip, doğrulayabilecek herhangi bir mercii var mıdır? Yani bir inancın gerçeğe uygun olup olmadığını kim söyleyecek, gibi sorular akla gelmektedir. Doğrusu, bir inanç bilime ve aklın çıkarımlarına aykırı ise hakikate inanılmış olması kanaatimizce mümkün değildir. Bu ifademiz birçok yönden yanlış anlaşılmaya müsait olduğu için kastettiğimiz mana üzerinde biraz daha durmayı tercih etmekteyiz.

İnsan akli, gözünü dünyaya açtığı günden itibaren çevreye uygun bir şekilde kendisini dizayn eder. Örneğin, dünyada yerçekiminin olması, herkes tarafından öyle kanıksanmıştır ki, bir varlığın kanatsız ve motorsuz havada kalması akıl tarafından ilk etapta kabul edilmez. Ama farklı bir çevrede, uzay boşluğunda, yerçekiminin olmaması da bir gerçektir. Muhaldir ama farz edelim ki insan, yerçekimi olmayan bir ortamda doğmuş ve yaşamış olsaydı, bu defa varlıkların kütlelerince yere çakılmalarını idrak etmekte zorlanacaktı. Sonuçta insan doğduğu günden itibaren yerçekimini yaşar ve her varlığın kendi ağırlığı olduğuna inanır. Dolayısıyla tüm varlıkların, hangi şart ve koşulda olursa olsun aşağıya doğru bir düşüşle yere çakılana kadar gideceğine inanmak aklın kolaylıkla kabul ettiği şey haline gelir. Ama hakikat böyle değildir. Bu nedenle, insan, kendi dünyasında ve kendi yaşantısında kabul ettiği bazı gerçekleri referans alırsa, birçok noktada yanılabilir. Çünkü kendi çevresinde geçerli olmayan bazı durumlar başka çevrelerde geçerli ve gerçek olabilir. Örneğin, kuzey kutbunda bulunan birisine göre aşağı yön güneydir, güney kutbunda bulunan bir insana göre aşağı yön kuzeydir. Avrupa kıtası, Amerika kıtasına göre doğudadır, Asya kıtasına göre batıdadır. Asya kıtasının doğu olduğu Avrupa kıtasına göre gerçektir ama Amerika kıtasına göre yanlıştır. İçinde bulunduğumuz şartlar bize bu değişken gerçekleri kabul ettirmiş durumdadır. Ama mutlak gerçek şartlara göre değişen değildir. Şimdi yukarıda zikretmiş olduğumuz cümleye bir kelime daha

ekleyerek tekrar edelim. Bir inanç **mutlak** bilime ve **mutlak** aklın çıkarımlarına aykırı ise bu inanç yanlıştır.

Mutlak bilginin ve mutlak aklın ise insanda bulunmadığı kanaatindeyiz. İnsan, ancak kendi içinde bulunduğu şartların gerçekliğini kavrayabilir. İçinde bulunmadığı şartlardaki gerçekleri ve test edemediği şeyleri kavrayamaz. Esasında insan keşfettikçe bildiğini zannedebilir ama aslında insan keşfettikçe ne kadar az bildiğini anlar ya da anlamalıdır. Mutlak bilgi, bize içinde yaşadığımız şartları oluşturandır. Yani Yüce Allah'tadır.⁶⁵ O, bize içinde bulunduğumuz ortamın şartlarına uygun bazı bilgileri edinme kabiliyeti vermiştir. Ama gerçekte bilgi (ilim), Yüce Allah'a aittir diyebiliriz.

Sorumuza tekrar geri dönecek olursak, inancın gerçeğe uygun olup olmadığını kim söyleyebilir? Konuya yaklaşımımızın neticesinde elbette Yüce Allah söyleyebilir sonucuna ulaşacağız. O'nun söylemiş olduğu şey artık bize göre inanç değildir. Çünkü hatırlayalım inanç için doğru ya da yanlış olma ihtimalinden bahsetmiştik. Ancak Allah'ın verdiği bir bilgi için doğru ya da yanlış olmasından söz edemeyiz. O'nun söylediği bize göre hakikatin ta kendisidir. Belki, insanda inancın oluşması -doğru olsun ya da yanlış olsun- aynı yoldan olur. Bu manada bir inanç söz konusudur ama gerçekte Allah tarafından inanmamız istenen şeylere olan bağlılığımız, farklı bir kavramla ifade edilmektedir. Bu kavram “iman” kavramıdır.

1.4. İman

İman kavramı etrafında on dört asır boyunca önemli tartışmalar cereyan etmiştir. Bu tartışmalara çok girmeden konumuzla alakalı olacak şekilde birtakım sınırlamalar getirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Nitekim her tartışmanın kendisine ait bir zemini vardır. İman kavramı hakkındaki tartışmalarda da aynı durum söz konusudur. Bu kavramı ele alırken konumuzla alakalı olacak bir şekilde, Kur'an ve psikoloji bağlamında ele almaya gayret edeceğiz.

İman, sözlükte “tasdik etmek, kabul etmek ve onaylamak” veya “emniyette güvende olmak” şeklinde karşılık bulmaktadır.⁶⁶ İman kavramı, Türkçe eş anlamlısı

⁶⁵ W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 87

⁶⁶ İsmâil b. Hammâd, *age.*, C.: 5, s. 2071

olarak düşünölen inanç kavramından farklı bir kavramdır. Zira Kur'an'da iman kurtuluşa ermenin ve doğru yolda olmanın ilk ve en önemli basamağıdır.⁶⁷ Buna göre imanın Kur'an'da özel bir manada kullanıldığını düşünebiliriz. İman, inanç başlığı altında da değindiğimiz gibi sıradan bir inancı değil, doğru inancı temsil etmektedir. Kur'an ayetlerinden anladığımız kadarıyla iman mutlak bilgiye, mutlak akla uygundur hatta mutlak bilgi ve mutlak akıl imanı emreder, zorunlu kılar. Hemen belirtelim ki inanç ve iman kavramlarını burada bahsettiğimizden çok farklı şekillerde değerlendirenler de olmuştur. Felsefecilerin inanç kavramını genellikle fikrî, teolojik bir bağlamda tanımladıklarını görmekteyiz. Bu tanımlardan bazılarına göre inanç, imandan daha fazla doğruluk payına sahip olmaktadır.⁶⁸ İmanı ise Kur'anî bir kavram olmasına rağmen batı dillerindeki "faith"⁶⁹ kelimesinin⁷⁰ karşılığı olarak dilimize çevirirler⁷¹ ve dini bir bağlamda⁷² değerlendirirler.⁷³ Buna göre iman daha sübjektif bir inancı temsil eder. Bu yaklaşımlara katılmadığımızı ifade etmeliyiz. Özellikle iman kavramı Kur'an'da bizzat Allah tarafından kavramlaştırılmış iken⁷⁴ ve iman ile bilgi arasındaki alaka bizzat Allah tarafından

---

⁶⁷ 23/Mü'minûn: 1-11; 2/Bakara: 137

⁶⁸ Hanifi Özcan, *age.*, s. 75

⁶⁹ Faith kavramı Eflatun tarafından Tanrı inancı olarak, Aristo tarafından ise bir tür "rhetorical" ikna şeklinde kullanılmıştır. Bk.: Howard Caygill, *A Kant Dictionary*, Blackwell Publishers, Massachusetts 1996, s. 192

Hâlbuki imanın kavramsallaştırıldığı Kur'an'da böyle bir manaya ulaşmak mümkün değildir.

⁷⁰ Üzeyir Ok, *age.*, s. 60

⁷¹ Bazı sözlüklerde "faith" kelimesinin Türkçesi olarak "inan" kavramı verilmektedir. Fakat aynı zamanda inan ile iman eş manalı olarak gösterilmektedir. Bk.: Orhan Hançerlioğulu, *age.*, s. 185

Faith kelimesinin karşılığı olarak inan kelimesinin gösterilmesinde herhangi bir problem yoktur. İtirazımız Kur'an'da kullanılan iman kavramının Kur'an'daki bağlamından koparılmasınadır.

⁷² İnanç her zaman dini düşünceyi ifade etmeyebilir. Gayrı dinî konularda da inanç söz konusu olabilir. İman ise dini düşünceyle alakalıdır. Eğer iman kelimesini inanç ile aynı manada değerlendirmek mümkün ise o zaman iman kavramı dini kanaatten farklı olarak dinle alakalı olmayan kanaatleri de kapsamak durumunda kalacaktır. Eğer imanı dini kanaatle sınırlandırılırsa o zaman iman kavramının din literatüründeki terimselleşmesine semantik açıdan bakmak gerekir. Bu durumda ise Kur'an'a müracaat ederiz ve iman kelimesinin Kur'an'da nasıl kavramsallaştırıldığına ulaşırız. Kanaatimize göre Kur'anî kavramların manalarını zenginleştirme ya da kısırlaştırmaya gitmek kavram kargaşasına neden olmaktadır. Bu nedenle de iman kavramını inanç kavramı ile karıştırmanın sakıncalı olduğu kanaatindeyiz.

⁷³ Hanifi Özcan, *age.*, s. 75

⁷⁴ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, Çev.: Kürşad Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul 2012, s. 45

kurulmuş iken;⁷⁵ bu kavramın batı dillerinden geçen “faith” kelimesiyle ifade edilmesi ve sübjektif bir dinî inancın ifadesi manasında kullanılması doğru değildir.⁷⁶

Daha önce bilgi ve algı kavramlarını ayırırken, bir düşünceye bilgi denilebilmesi için gerçek olmasını şart koştuk. Algıda ise böyle bir şartın olmadığından bahsetmiştik. Tıpkı bunun gibi, iman kavramının içeriğinde, iman edilen şeyin gerçek olma şartının olduğunu⁷⁷ ama inanç kavramında, inanılan şeyin gerçek olma şartının olmadığını ifade edebiliriz. Başka bir ifade ile iman, bilginin eseridir,⁷⁸ inanç ise algının eseridir. Algılar gerçek de olabilir, yanlış da olabilir.⁷⁹ Aynı şekilde algıların yol açtığı inanç, gerçek de olabilir, yanlış da olabilir.⁸⁰ Eğer algılar gerçeğe ulaşırsa bu algılara “bilgi”, aynı şekilde inançlar gerçeğe uzlaşırsa bu inançlara “iman” diyebiliriz.

Kur’an’da iman ile ilgili birçok ayet geçmekle birlikte yukarıdaki bahsettiğimiz durumu işaret eden bazı ayetler şunlardır:

“İsâ, onların inkârlarını sezince: “Allah yolunda yardımcılarım kim?” dedi. Havariler: “Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a iman ettik. Şahit ol biz Müslümanlarız.” dediler. “Rabbimiz, senin indirdiğine iman ettik ve Peygamber’e uyduk. Artık bizi şahitlik edenlerle yaz.”⁸¹

“Bedeviler: “İman ettik dediler.” De ki “İman etmediniz. Fakat “teslim olduk” deyin. Henüz iman kalplerinize girmedir. Eğer Allah’a ve Elçisine itaat ederseniz (Allah) yaptıklarınızdan hiçbir şeyi eksiltmez. Allah çok bağışlayandır. Çok esirgeyendir.

İman edenler ancak, Allah’a ve Peygamberine iman eden, sonra hiçbir zaman şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”⁸²

Aşağıdaki şekilde buraya kadar anlattıklarımızın bir özetini dökmeye çalıştık.

⁷⁵ 2/Bakara: 26; 2/Bakara: 103; 2/Bakara: 171; 4/Nisâ: 162; 6/En’am: 111; 35/Fâtr: 28

⁷⁶ Hanifi Özcan’ın iman ve inanç kavramlarına yaklaşımı hakkında farklı bir değerlendirme için bk.: Üzeyir Ok, *age.*, s. 60-64

⁷⁷ Taftazani’den atıfla W. C. Smith’in şöyle bir iman tanımı sunduğundan bahsedilir: “Doğrunun, kalp tarafından, kesinlik ve boyun eğme seviyesine ulaşacak şekilde özümsemesi” bk.: Üzeyir Ok, *age.*, s. 74

⁷⁸ W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 95-96

⁷⁹ Ahmet Abay, *Kur’an’a Karşı Algı Yönetimi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 21

⁸⁰ Alan Musgrave, *age.*, s. 59-61

⁸¹ 3/Âl-i İmrân: 52,53

⁸² 49/Hucûrât: 14,15

ALGI	Doğru ise “bilgidir”	Algı ister zan olsun ister bilgi değeri taşıyın inancı doğurur	İNAN	Doğru ise “imandır” ⁸³
	Yanlış ise “zandır”			Yanlış ise İman değeri taşımaz

Şekil 2.1. Algının İnanca Dönüşmesi

Yukarıda tespit ettiklerimizden ortaya çıkan sonucu özetlememiz gerekirse; inanç doğru olabilir. Doğru ise bu inanç, artık imandır. İnanç yanlış da olabilir. Yanlış ise bu inanç yine inançtır. Tezimizde iman ve inanç kelimelerini tespit ettiğimiz bu manalarda kullanacağız fakat Kur’an’da birkaç istisna ile iman kavramının doğru inanç manasında kullanılmadığını da belirtmek durumundayız. İman her ne kadar bir kavram olsa da kavramlaştığı mana dışında kelime manası itibariyle de kullanılabilir. Kur’an’da Müşriklerin inancı Mü’minlerin imanı gibi üstün görülmesi de tıpkı Mü’minlerin ki kadar kuvvetli ve sağlam olduğu için iman kavramıyla nitelendiğini görmekteyiz.

Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi? “Cibt” ve “tâğûta” iman ediyorlar (güveniyorlar), sonra da kâfirler için “bunlar Allah’a iman edenlerden (güvenenlerden) daha doğru yoldadır” diyorlar.⁸⁴

Yukarıdaki ayette geçen iman kelimesinin yerine inanç kelimesini yerleştirecek olursak, “Allah’a iman edenler” yerine Allah’a inananlar şeklinde düşünecek olsaydık, ehl-i kitap da bu kategori içine dahil olmak zorunda kalacaktır. Zira onlar da Allah’ın varlığını kabul ederek O’na inanmaktadır. Bu durumda ehl-i kitap: “biz de Allah’ın varlığını kabul ediyoruz” diyebilirler. Öte yandan Müslümanlar da kelime manası ile putlara ve batıla inanırlar. Yani putların ve batılın

⁸³ Kaynak belirtilmeden İmam Şâtibi’nin imanı “ilimden neşet eden tasdik” olarak tanımladığı belirtilmektedir. Bk.: Alpay Bozdağ, *Tasavvurdan Gerçeğe Kur’an ve Diriliş*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, s. 73

⁸⁴ 4/Nisa: 51

varlığını kabul ederler. Fakat Müslümanların inancı aynı zamanda putları ilah edinmenin yanlış olduğuna ve batılın terkinin gerekliliğindedir. Bu nedenle bir inanç doğruluğunun kabulü ve yanlışlığının ifşası söz konusudur ki bu da tam bizim anlattığımız durumun yansımasıdır. Özetle; yukarıdaki ayette varlık tartışması değil, hak ve hakikat tartışması söz konusudur. Yukarıdaki ayette ehl-i kitap için iman kavramı kullanılmasının nedenlerinden birisi ehl-i kitabın cibt ve tâğûtun tıpkı Allah gibi bir hakikatmiş gibi kabul edilmesinden dolayıdır. Üstelik bu durum da eleştirilerek aslında Allah'a iman etmenin doğruluğuna işaret edilmiştir.

Tam bu noktada bir sorun dikkatimizi çekmektedir. Kur'an'da bilgi (ilm) ve iman kavramları çok sık geçtiği halde, burada onları kapsayacak şekilde kullandığımız algı ve inanç kavramlarını ifade edecek bir kavrama rastlayamadık.⁸⁵ Ama bizler, inanç ve algı kavramlarını günlük hayatta ya da akademik ortamlarda üstelik dini konularda sıkça kullanmaktayız. Rahmân'ın bu kavramları tam olarak karşılayacak Arapça sözcükleri kullanmaması, bizim ise kullanmamız önemli ve dikkat çekicidir. Biz insan olarak, doğru inancı, yani imanı –bize bildirilenlerin dışında- tüm hakikatleriyle bildiğimizi iddia edemeyiz. Ya da tüm algıların doğru olanlarını bildiğimizi iddia edemeyiz. Ancak her şeyi mutlak ilmiyle kuşatan Allah, şüphesiz doğru algıları bir başka ifade ile mutlak bilgiyi ve doğru inancı yani imanı bilir inancındayız. Allah için algı ve inanç söz konusu değildir. Bu nedenle bizim yaptığımız gibi “bu da bir inançtır” veya “bu da bir algıdır”, şeklindeki bir üsluba rastlamayız. Yüce Allah her şeyin hakikatini bildiği için algı ve inanç konusunda müphemlik bırakmadan yanlış olan algıların ve inançların yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Öyleyse Kur'an'da yanlış algı ve yanlış inancı karşılayacak kavramları aramamız gerekmektedir. Vardığımız şu noktada yanlış bilgi ve yanlış algıların ifade edildiği Kur'anî kavramı belirlememiz gerekmektedir.

---

⁸⁵ Kur'an'da zaman zaman inanç ya da algı kavramlarının yerine “zan” kavramının kullanıldığı söylenebilir. Fakat ifade etmeye çalıştığımız “zan” kelimesinin Allah'a izafe edilerek kullanıldığına rastlamadığımızdır. Ya da Allah'ın hakkı ifşa etmek, hakkı batıldan ayırmak için buyurduğu ayetlerde “zan” yerine kesinlik ifade eden “ilm” ve “iman” kavramlarının tercih edildiğidir.

1.5. Zan

Zan kelimesine sözlükte “yakinen (emin olarak) bilinmeyen şey” manası verilmiştir.⁸⁶ Bu ayetlerde zannın “delilsiz düşünceleri” ifade ettiği anlaşılabilir. Diğer yandan zan kavramının, yukarıda sistematize ettiğimiz kavramlar içerisinde, yanlış algıya tekabül ettiğini düşünmekteyiz. Ancak zan kavramının yanlış algıyı kapsadığı gibi daha farklı bir manayı daha ifade ettiğini düşünmekteyiz. Bize göre “zan” Kur’an’da, insana “ilham edilen” fücûru⁸⁷ şeytanın süsleyerek nefse hoş göstermesini de kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Kur’an’da zan kavramının hem epistemoloji ve psikoloji açısından kilit bir noktada kullanıldığını, hem de teolojik açıdan imanın yerleşmesine engel bir durumun ifadesi olarak kullanıldığını⁸⁸ düşünmekteyiz.

10/Yunus Sûresi 36. ayette, Rahmân şöyle buyuruyor:

“Onların çoğu ancak **zannın** ardından gider. Oysa **zan**, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilendir.”

Zan kavramını birebir algı kavramının içerisine yerleştiremeyiz ama burada yanlış algıları daha doğrusu ispatı kabil olmayan algıları ifade etmek için kullanılmıştır diyebiliriz.

53/Necm Sûresi 23. ayette Lât, Menât ve Uzza için şöyle buyurmuştur:

“Onlar ancak sizin ve atalarınızın taktığı isimlerdir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar yalnız **zanna** ve nefislerinin arzusuna tâbi oluyorlar. Andolsun ki, kendilerine, Rableri katından yol gösterici gelmiştir.”

Devamında, 28. Ayette:

“Hâlbuki onların hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece **zanna** uyuyorlar. Şüphesiz **zan**, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez.”

Yukarıdaki bahsettiklerimizin aksine Kur’an’da bazı ayetlerde zannın, olumlu manalara gelecek şekilde kullanıldığı da olmuştur.⁸⁹ Yine kesin olmamakla birlikte güzel ve olumlu beklentileri kasteden bu ayetlerden⁹⁰ zannın güzel bir şey

⁸⁶ İbrahim Mustafa vd., *El-Mu’cemü'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 578

⁸⁷ 91/Şems: 8

⁸⁸ Musa Bilgiz, *Kur’an’da Bilgi & Kavramsal Çerçeve & Bilgi Türleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 132-136

⁸⁹ W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 89

⁹⁰ 2/Bakara: 41-46, 249

olduğu sonucu çıkarmak uygun değildir. Zira bu ayetlerde kişinin havf ile reca arasında kalmasına tekabül edecek bir zandan bahsedilir ki bu da aslında yukarıda bahsettiğimiz, imanın oluşmasına engel olan zanla birebir zıttır. Deyim yerinde ise bir öğretmenin şunu yapanlar sınıfı geçme hayali kurabilir demesi sonucunda nasıl bilgisizce bir akıl yürütme dışında bir beklenti oluşursa, Yüce Allah'ın bazı ayetlerde Mü'minleri ümitlendirmek fakat bununla cenneti garanti görüp de sâlih amelleri terk etmeye sebebiyet vermemek için kullandığı ihtimalli bir kelimedir.

1.6. Küfür

Kur'an'da iman kavramının karşısında küfür kavramı yer alır.⁹¹ Küfür kelimesinin sözlük manası “örtmek”tir.⁹² Eğer iman kavramının inanç manasında kullanılmış olduğunu düşünseydik, o zaman küfür kavramını inançsızlık olarak düşünmemiz gerekirdi. Hâlbuki iman kavramına doğru inanç manası vermiştik. Öyleyse küfür kavramı inançsızlık değil,⁹³ yanlış inanç manasındadır. Gerçek inancın önünde engel oluşturduğu için, gerçek inancı örttüğü için yanlış inanç bu kelimeyle ifade edilmiştir. Konuyla ilgili ayetlerden bazıları şunlardır:

“Hakkında hiçbir delil indirmedigi şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı inkâr edenlerin (keferû) kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.”⁹⁴

Allah'a ortak koşan müşriklerin de bir inanca sahip olduğunu biliyoruz. Onlar, Allah'ın mülkünü yönetirken ortaklara ihtiyaç duyduğuna inanmışlardır. Bu durumda inançları var ama yanlış bir inanca kapılmış durumdadırlar. Yanlış inanç ise inkâr ile bir başka ifade ile “küfür” ile nitelendirilmektedir.

Andolsun, “Allah Meryem oğlu Mesih'tir.” diyenler kesinlikle kâfir oldular. De ki: “Şayet Allah, Meryem oğlu Mesih'i, onun anasını ve yeryüzünde olanların hepsini yok etmek isterse, Allah'a karşı kim ne yapabilir?” Göklerin, yerin ve bunların arasında bulunan her şeyin hükümlerini Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Allah, her şeye gücü yetendir.⁹⁵

Meryem oğlu Mesih'in Allah'ın oğlu olduğuna inanan kişi yanlış bir inanca sahiptir. Bu şekilde küfre düşmüştür ve kâfirdir. Kur'an'daki ifadelerden

⁹¹ Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 59

⁹² er-Râgıb el-İsfehânî, *Müfredât Elfâzu'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Şam 2002, s. 714

⁹³ Üzeyir Ok, *age.*, s. 75

⁹⁴ 3/Âl-i İmrân:151

⁹⁵ 5/Mâide:17

anladığımızı göre gerçeğin üzerini örtmekle kâfir sıfatını hak etmiştir. Böyle bir kişi bize göre inançsız değildir ama imansızdır. Külli algılama konusuna geçmeden önce genel bir değerlendirme yaparak hasıl olan düşünceleri aşağıdaki gibi özetlemeyi uygun buluyoruz.

İman, zan ve küfür kavramlarının Kur'an'da, insanların günlük hayatta veya bilimsel çalışmalarda kullandığından farklı bir manada kullanıldığı sonucuna vardık. Yukarıda tespit ettiklerimizden ortaya çıkan sonucu özetlememiz gerekirse; insanlar genellikle kendi inançlarının doğru olduğunu düşünür. Diğer insanların inançlarının ise yanlış olduğunu düşünür. Yine de insanlar kimi inançlarının doğru olup olmadığını kesin olarak bilemeyeceklerini itiraf ettikleri görülür. Allah inanca daima değer biçer. Bu nedenle inanç kavramını değil, doğru inanç manasında iman kavramını ve yanlış inanç manasında küfür kavramını kullanır. İnsanlar değer biçmedikleri düşüncelere algı adı verir. Kur'an'da, Türkçede kullandığımız inanç kelimesinden farklı bir manada, doğru inanç manasında "iman" kavramının kullanılmasından, Kur'an'ın inancı değeriyle zikrettiği ifade edilebilir. Yine aynı şekilde algı kavramı yerine, doğru algı manasında ilim ve yanlış algı manasında zan kavramları kullanılmıştır.

1.7. Külli Algı(lama)

Bir nesnenin algılanması, örneğin bir ağacın veya güneşin algılanması somut, yüzeysel ve münferit bir olaydır. Bu türden somut algılar, insanlar kadar hayvanlar için de söz konusudur. Fakat soyut birtakım olgular vardır ki insan dışındaki varlıkların algılarına açık değildir. Ya da bu soyut olgular insan dışındaki varlıklarda birtakım sınırlarda kalmıştır. Örneğin; üstünlük düşüncesi bazı hayvanlarda sınırlı, bazı hayvanlarda ise hiç yoktur diyebiliriz. Hiçbir hayvanın üstünlük duygusunu, üstünlük arayışını veya üstünlük algısını insanla karşılaştırmamız mümkün değildir. Hayvanlarda bulunmayan, insana ait olan ya da insanda hayvanlardan çok farklı tezahür eden bazı soyut düşünceler ve bu düşüncelerin algılanışı, insanın genel tutum ve davranışlarını etkilemektedir. Bazı insanların ideolojik yaklaşımına zemin oluşturmaktadır ya da önemli tercihlerini etkilemektedir.

Yukarıda değindiğimiz üstünlük algısı örneğini biraz daha irdelediğimizde, son derece geniş bir etki alanına sahip olduğunu görmemiz mümkündür. Bir insanın meslek tercihini, kibir, gurur, haysiyet gibi duygularını, arkadaş seçimini, ırkına veya kültürüne bağlılığını veya giyim-kuşamını etkileyebilmektedir. Bu nedenle üstünlük düşüncesine birçok cüz’i meseleye tesir eden böylesine külli bir düşüncedir, diyebiliriz.

İnsanoğlu, böylesine geniş çerçeveli bir olguyu genellikle uzun uzun düşünmez. Bunun yerine bu geniş çerçeveli olguyu, daha cüz’i meselelerden oluşan algılarla bina eder. Üstünlük örneğinden devam edecek olursak, insanoğlu, üstünlüğün gerçekte ne olduğunu düşünmek ve sorgulamak yerine toplum tarafından sevilen, hoş görülen, taltif edilen ve teşvik edilen her cüz’i olaydan alıntılar yaparak bu külli meselede genel bir yargıya varır ve külli bir algıya ulaşır. Çevresinde maddiyata değer verilen bir insan, maddi yönden üstün olmayı gerçek bir üstünlük olarak algılayabilir. Külli algılamadan genel olarak kastettiğimiz şeyi şöyle tanımlayabiliriz: İnsana ait olan ya da insanda diğer canlılardan farklı bir konumda bulunan soyut ve kapsamlı olguların birçok cüz’i meselenin algılanması sonucu insan zihninde genellikle farkında olmadan inşa edilmesidir. Bir başka deyişle; Gazzâlî’nin bahsettiği müşâhedâta ve mahsûsâta⁹⁶ ek olarak insanın her türlü duyguları ve iç yaşantılarının bir meseleyi, olguyu anlamakta, algılamakta gösterdiği bütüncül bakış açısıdır.

Algıladığımız her şey başlangıçta ister soyut olsun ister somut, her halükârda insan zihni bu algıları soyutlaştırır ve tüm diğer algılarıyla uyumlu bir şekilde zihinde bütünsel olarak yeniden algılamaya çalışır. Bir başka ifade ile parça parça zihne aktarılan tüm algılar,⁹⁷ zamanla zihinde kök salar, sonra bütün olarak

---

⁹⁶ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *age.*, s. 254

⁹⁷ Külli algıları açıklarken kullandığımız parçalar halindeki algıların birleştirilmesini ifade eden bir yaklaşıma daha rastladık. Odaksal seçici algı; basit algısal özelliklerin tutarlı algısal nesnelere şeklinde birleştirilmesi süreci olarak tanımlanmıştır. Bk.: Antti Revonsuo, *age.*, s. 101

Bahsi geçen odaksal seçici algılama belki külli algı ile kastettiğimiz şeyin bir kısmını ifade ediyor olabilir. Ancak külli algıdan kastettiğimiz şey soyut ve daha genel meselelerin bütünsel olarak yeni baştan algılanmasıdır. Aynı zamanda külli algılar insanın genel tutumuna da tesir etmektedir ki bunu sosyal psikolojide kullanılan “algısal belirginlik” kavramı karşılamaktadır. Bk.: Selçuk Budak, *age.*, s. 44

Böylece külli algı ile kastettiğimiz şey birkaç kavramın harmanlanması ile izah edilebilmektedir.

tekrar⁹⁸ algılanır. Bir örnek vermek gerekirse, Osmanlı tarihi altı asırlık bir tarih süreci ve çok geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu devletin tarihine ilişkin araştırmalar yapan ve uzmanlaşan birisi dahi, altı yüz yıllık bir çalışma yapmaya güç yetiremez. Üstelik Osmanlının hâkimiyet kurduğu tüm coğrafyaları ve ilişki kurduğu tüm ülkeleri de değerlendirmekle gerçekten Osmanlı tarihini tüm ayrıntıları ile anlamak mümkün olabilir. Ancak gerek elli altmış yıllık bir çalışmayla Osmanlıyı anlamaya çalışan bir insan, gerekse de Osmanlı tarihi hakkında altı kitap bile okumayan sıradan bir insan, Osmanlı hakkında genel bir algıya sahiptir. Bu genel algı çoğu insanın yaptığı gibi münferit olaylardan yola çıkarak, genellemelerle külli birtakım yargılara ve algılara ulaşmakla ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

Ne var ki yukarıdaki paragrafta örneklendirdiğimiz Osmanlı tarihi hakkındaki külli algıların gerçekleşmesi tam olarak anlatmaya çalıştığımız algı türlerinden değildir. Bu örnek, sadece külli algının nasıl gerçekleştiğini anlamamız için seçilmiştir. Zira Osmanlı tarihine yönelik bakış açısı münferit olaylardan oluştuğu kadar, Osmanlının temsil ettiği misyona ve ideolojiye göre de şekillenmektedir. Bu da külli algıların katmanlardan oluşabileceğini göstermektedir.

Şimdi en temel ve piramidin en üstündeki külli algıları ve Kur'an'daki ifadelerden çıkardığımız külli algıları konu edinerek tezimize devam edebiliriz.

---

⁹⁸ Algılanan bazı şeylerin tekrar algılanmasını ifade edecek şekilde “duyusal algı” kavramının kullanıldığına rastladık. Bk.: Alparslan Açıkgenç, *age.*, s. 206

Bizim külli algı olarak bahsettiğimiz olgunun bazı kriterlerine işaret eden birçok kavram psikoloji alanında kullanılmaktadır. Fakat bahsedilen kavramlar hakkında net ifadeler ve örnekler bulmak oldukça zordur.

⁹⁹ Bunu bir açıdan bütünsel fakat fiziksel algılamayı kasteden “gestalt”a benzetebiliriz. Gestalt için bk.: Selçuk Budak, *age.*, s. 331; Antti Revonsuo, *age.*, s. 108-111

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜLLİ ALGILAR

2.1. Kur'an'da Külli Algılar

İnsanoğlu temel duygusal itenekleri yönünden tüm varlıklardan ayrılır. Bu durumu ortaya koyabilmek için bazı hasletleri insan, Allah ve şeytan ve hayvan arasında taksim edelim.

Tablo 1.1. Temel Duygular

Hasletler	İnsan	Allah	Şeytan	Hayvan
Merhamet	✓	✓	☒	Kısmen
Adalet	✓	✓	☒	☒
Haset	✓	☒	✓	Tartışılır
Kin	✓	☒	✓	Kısmen
Şehvet	✓	☒	Bilinmiyor	✓
Açlık	✓	☒	Bilinmiyor	✓
Kanaat	✓	Geçerli değil	☒	Tartışılır
Korku	✓	Geçerli değil	✓ ¹⁰⁰	✓
Gazap	✓	✓	✓	✓

Yukarıdaki tabloda en çok dikkat çeken husus, her hasletin insanda olmasıdır. İnsanoğlunun bu hasletlerden, kendisi dışında yalnızca şeytanda olanlarından arınması gerekmektedir. Kendisi dışında yalnızca Allah'ta olanı

¹⁰⁰ 59/Haşr: 16

kuşanması gerekmektedir. Hayvanlar ile paylaştığı hasletleri ise kontrol altında tutması beklenmektedir.

İnsanoğlunun böylesine farklı tabiatları bir bünyede topladığına dikkat çektikten sonra piramidin en üstünde yer alan külli algıları ortaya koymaya çalışabiliriz. Yüce Yaratıcının bize bahsettiği, kendi sıfatlarından bazılarını insanoğlu yüklenmiştir. Bunlar; üstünlük duygusu,¹⁰¹ adalet duygusu, bilme duygusu, ezel ve ebet duygusu olarak bir çırpıda sayılabilmektedir.

Bu duyguların insanoğluna Allah tarafından kendi zatından cüz'i olarak verildiğini¹⁰² dikkatlerden kaçırmayalım. İnsanoğlunun bu duyguları iç dünyasında algılaması sürecinde ortaya çıkma ihtimalinden söz edeceğimiz oldukça önemli bir problem vardır. Bu problem; insanın bu duyguları iç dünyasında yanlış algılamasıdır. Zira insan bu duyguları yanlış algılayarak kendisini Rahman ile aynı mertebede görebilir.¹⁰³ İnsana doğuştan verilen bu ve benzeri duyguların yanlış algılarla şekillendirilmesinin insanoğlunun tüm hayatını, bakış açısını ve verdiği tüm kararları tesir altına aldığını düşünmekteyiz. Bir başka ifade ile bu tür duygular en temel duygulardır ve zihin dünyamızda ancak külli bir algılama ile oluşmaktadır.

Kur'an'ı incelerken insandaki üstünlük algısının, bilme eyleminde düştüğü hataların veya kendisini ezeli ve ebedi zannetmesinin bir başka ifade ile zaman algısının eleştirildiğini fark ettik. Üstelik bu eleştirilerin Kur'an'ın hemen hemen tüm konularında yer aldığını iddia edebiliriz. Örneğin: üstünlüğü yanlış algılayan bir insanın ahireti inkâr ettiği, kibirlendiği, yeri geldiğinde bu yanlış algıyla peygamberi inkâr ettiği savunulabilir.

Kanaatimize göre Kur'an'daki ayetlerin geri planında işlenen külli algılar, insanı küfürle iman arasında tercihe götüren aslî algılardır. Bu nedenle bu konuya geniş bir yer ayırarak aşağıdaki başlıklarda altı külli algı üzerinde durmayı tercih ettik.

---

¹⁰¹ Bk.: Alfred Adler, *Psikolojik Aktivite (Üstünlük ve Toplumsal İlgisi)*, Çev.: Belkıs Çorakçı, Say Yayınları, İstanbul 1996, s. 40-41

¹⁰² 32/Secde: 9: "Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için iştme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"

¹⁰³ Alfred Adler, *age.*, s. 43

2.2. Kur'an'dan Külli Algılara Örnekler

Allah her topluma elçiler göndererek insanları Allah katındaki din olan İslam'a çağırmıştır. Zamanla insanlar kendilerine gönderilen hak dini hakkıyla koruyamamışlar ve yeryüzünde sayısız inanç sistemi ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴ Allah'ın yolundan uzaklaşan insanların, bazı yanlış algıları inanç haline getirdikleri gözlemlenmiştir. Bu algılar müşriklerin ve Allah'ın indirdiklerine hakkıyla riayet edemeyen ehl-i kitabın algılarının oluşmasına neden olan temel algılardır. Şayet müşriklerin nihai noktada edindikleri algılar, Müslüman bir topluma dayatılırsa, Mü'minler bu algıları asla kabul etmeyecektir. Yanlış algılar toplumların belleklerine yavaş yavaş sirayet etmektedir. Toplumun belleğine bir defa yerleştiğinde bir sonraki nesle daha da bozularak iletilmektedir. İnanç esasları onarılmaz birtakım yaralar almaktadır. İnanç esaslarından bazıları zaman içerisinde, toplumun inanç hafızasından tamamen silinebilmektedir.

Bahsi geçen inanç deformasyonunda şeytanın rolünü göz ardı etmemeliyiz. Şeytanın yalnızca yanlış bir fiili insana yaptırmak yönünde vesveseler verdiğini düşünmek, onu hafife almaktır. Asıl vesvese fark edilmeden inancımızın içerisine yerleştirilen algı bozukluklarıdır. İnsan nefesine hoş gelen, hatta dini motifleri olan bazı yanlış algılar, maalesef geçmişten günümüze toplumun içerisinde zemin bulabilmiştir.

“Külli algılar” şeklinde tabir ettiğimiz, imanı bozarak asılsız inançlara çeviren bazı genel algıları tespit etmemiz, tezimiz açısından son derece önemlidir. Bu başlık altında tarihin başlangıcından itibaren Allah'ın gönderdiği dini ifsat ettiğini düşündüğümüz, Kur'an'da da işaretlerine rastladığımız külli algıları ana hatlarıyla aktarmaya çalıştık. Bu algıları tespit etmeden önce Kur'an ayetlerini baştan sona taradık. İman esaslarını, şirk olgusunu, ibadet ve ahlâkla ilgili konuları merkeze aldık. İnsanların İslam'dan sapmalarına neden olan algı bozukluklarını tespit etmeye çalıştık. Ancak bu bölümdeki tasnifimizin ve ortaya koymaya çalıştığımız külli algılara ilişkin tasnifin sübjektif olduğunu belirtmemiz yerinde olacaktır. Buna ilaveten bir kategoriye verilen örneğin, farklı açılardan değerlendirilerek diğer

---

¹⁰⁴ 3/Âl-i İmrân: 19: “Allah katında din ancak İslam'dır. Kendilerine kitap verilenler ise ilim geldikten sonra ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. (Dini İslam'dan farklı bir din haline getirdiler)...”

kategorilerle de ilişkilendirilmesi mümkündür. Sözelimi, “kutsiyet algısı” başlığı altında verdiğimiz zamanın kutsallığı ile ilgili ayetler, bir açıdan da “zaman algısı” başlığıyla ilişkilendirilebilir.

Her ne kadar tezimizin kapsamı Mekke dönemi âyetleri ile sınırlı olsa da küllî algılardan bahsederken Kur’ân’ı cüzî olarak ele almamızın doğru olmayacağı gerekçesiyle bu kısımda Medenî ayetleri de dikkate almanın zorunluluğunu hissettik. Ancak son bölümde ele aldığımız algı yönetimlerine ilişkin çalışmada Mekke dönemindeki konuları gündeme getirdik.

2.2.1. Üstünlük Algısı

“Hani meleklerle, “Âdem için saygıyla eğilin” demiştik de, İblis hariç bütün melekler hemen saygıyla eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu”¹⁰⁵

Hiz. Âdem, insanoğlunun atası, topraktan yaratıldığı halde hem meleklerden hem de cinlerden daha üstündür. Ayette de ifade edildiğine göre şeytan, kendisinin üstün olduğunu zannetmiş, insanoğlunun üstünlüğünü kabul etmemiştir. Melekler Allah’ın emri ile insanoğlunun üstünlüğünü kabul ettiği halde şeytanı saptıran ve kendi üstünlüğünü düşündüren şeyi, Hiz. Âdem’i üstün kılan, meleklerin secdesine mazhar kılan şeyi, cennetten indirilmesine sebep olan şeyi düşünmekle başlayabiliriz.

Şeytanın Hiz. Âdem’e karşı giriştiği üstünlük kaygısı¹⁰⁶ bir defa olup bitmiş bir olay değildir. İnsanoğlu her üstünlük duygusu içerisine girdiğinde, kibirlendiğinde, kendisini müstağni gördüğünde, aslında şeytanın yoldan çıkmasına sebep olan üstünlük kaygısına bürünmektedir. Belki de şeytan, insanoğlunun ayağını kaydırmaya en iyi bildiği yerden başlamıştır. Bir başka ifade ile kendi kapıldığı yanlış üstünlük algısını Hiz. Âdem’e de aşlamayı denemiştir.¹⁰⁷ Nitekim Hiz. Âdem’e yasak meyveyi yedirmeden önce onun üstünlük algısını bozduğunu görmekteyiz. Hiz. Âdem, meleklerin secdesine mazhar olduğu halde, şeytanın vesveseleri ile melek olmaya özendirilmiştir.

¹⁰⁵ 2/Bakara: 34

¹⁰⁶ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, Çev.: Kurul, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, C.: 7, s. 179

¹⁰⁷ Ahmet Abay, *age.*, s. 52-53

“Şeytan onlara şöyle vesvese verdi: ...Rabbiniz, siz ikiniz melek olmayasınız veya (cennette) ebedi kalmayasınız diye sizi bu ağaçtan men etti.”¹⁰⁸

Hız. Âdem'in cennetten indirilmesiyle şeytan, her ne kadar bir başarı elde etmişse de vesveseleri sona ermemiştir. Açıkça belirtilmese de kardeşini katledecek kadar gözü dönenen Hız. Âdem'in iki oğlundan birinin, diğerine karşı üstünlük¹⁰⁹ kaygısı olduğunu düşünebiliriz.¹¹⁰ Daha sonraki süreçlerde insanoğlundun tarih içerisindeki serüveni tabiatla iç içe devam etmiştir. Bu süreç içerisinde insan çoğu zaman tabiatla uyum içerisinde yaşamıştır. Dünyadan faydalanmış, açlık duygusunu gidermiştir ama bu ona yeterli gelmemiştir. Diğer canlılardan farklı olarak geleceğini düşünen insanoğlu, yiyecekleri biriktirip saklamayı öğrenmiştir. Evlat sahibi olup çoğaldığında, tarım, ticaret gibi işlerle zenginliğine zenginlik katmıştır. Zayıf ve fakir düşen insanlarla, mal biriktiren insanlar arasında maddi bakımdan bir fark ortaya çıkmıştır. Bu durum zengin insanın kendisini dünyada başarılı ve üstün görmesine yetmiştir. Allah'ın insanları doğru yola yönlendirmesi için gönderdiği elçiler geldiğinde, insanoğluna âlemlerin Rabbinin varlığı haber verildiğinde, zengin insan için basit bir çıkarım gerekmiştir:

“Ben tabiattan faydalanma konusunda başarılı olduğum için zenginim. Tabiatın Rabbi beni sevmese idi, hatalı davranmış olsaydım nasıl zengin olabilirdim ki? Rab benden razı ki yeryüzünden faydalanmama ve zengin olmama müsaade etmiştir. Fakir, aciz ve başarısız insanlar Rab tarafından hoş karşılanmayan bir vaziyette olmalı ki onların bu dünyadaki nasipleri bu nedenle çok azdır.”

Üstünlük algısı bozulmuş zengin insan kendi dünyasını cennetleştirdiğinden olsa gerek, elçilerin cennet vaatlerine pek kulak asmaz. Ya da kendisini -ameline bakmaksızın- cennete layık görür. Cehennemın kendisine dokunacağından ise şüphelidir. Yanlış bir yolda olsaydı, Allah'ın kendisine bunca zenginliği bahşetmeyeceğini düşünür.

---

¹⁰⁸ 7/Arâf: 20

¹⁰⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ın Psikoloji Atlası III*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010, C.: 3, s. 596

¹¹⁰ 5/Mâide: 27-31

Ahret inancı neredeyse yok olmuş, kader algısı tersine dönmüş, dünyanın bir sınav dünyası olduğunu unutan insan, tıpkı şeytanın Hz. Âdem karşısında kibirlendiği gibi kibirlenir. Dünyevi üstünlüğün biricik ölçü olduğunu kabullendiği andan itibaren, onun için tek ölçüt maddeye sahip olmaktır. Zenginliğe ulaşmak ve güce hükmetmektir. Oysa bütün bunlar kendisine Allah tarafından verilmiştir. Oysa dünyevi zenginlik bir akıbet değil bir sınavdır. Dünyevi başarı bir amaç değil, ahreti kazandıran bir sınavdır.¹¹¹

“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur...”¹¹²

Üstünlük algısı bozulan insan, Allah’ın varlığını kabul edebilir ancak kendi başarısını ve zenginliğini, Allah’ın sınavı değil, onayı olarak görür. Elçilerle aynı çağda yaşamıyorsa, onlarla bizzat muhatap olmuyorsa onları kabul edebilir fakat onların da kendileri gibi zengin veya başarılı olduklarını düşünür. Ya da elçilerin dünyevi zenginliği olmadığını biliyorsa onların insanüstü güçleri olduğunu düşünür. Her yaptığı mucize olan, insanlıktan soyutlanmış¹¹³ bir peygamber algısıyla peygamberi tasavvur eder.¹¹⁴ Peygamberle aynı çağda yaşıyorsa o zaman şu soruları sorar:

“...Bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık görevi yapmalı değil miydi? Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da bizzat kendisinin yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı...”¹¹⁵

“...Bu Kur’an, şu iki şehrin büyüklerinden birisine indirilseydi ya...”¹¹⁶

Kanaatimizce bu ayetlerde yalnızca Hz. Peygamber zamanında yaşayan insanların yanlış algılarına işaret edilmiş değildir. Kur’an’da bahsi geçen peygamberlere muhalefet eden, Allah’ın ayetlerini inkâr eden zümrelerin, ortak noktalarından birisinin de üstünlük algılarındaki bozukluk olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin; Firavun, kendisini Hz. Musa ile zenginlik ve dünyevi üstünlük açısından kıyaslamıştır.

¹¹¹ Ali Akpınar, *Kur’an Okumaları I*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2008, s. 98-99

¹¹² 6/En’am: 165

¹¹³ İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadîs*, Çev.: Ahmet Çelen ve Mehmet Çelen, Ekin Yayınları, İstanbul 1998, C.: 2, s. 53, 54

¹¹⁴ Ahmet Abay, *age.*, s. 98,99

¹¹⁵ 25/Furkân: 7, 8

¹¹⁶ 43/Zuhruf: 31

“Firavun kavmine seslenerek şöyle dedi: Ey milletim! Mısır’ın mülkiyeti benim değil mi? Şu ırmaklar ayaklarımın altında akıyor mu? Bunları görmüyor musunuz? Ayrıca ben bu değersiz neredeyse söylediğini anlatmaktan âciz adamdan daha iyi değil miyim? (Madem o bir peygamber öyleyse) Kendisine altın bilezikler indirilse yahut dizi dizi melekler onunla birlikte gelseler ya!”¹¹⁷

Üstünlük algısı bozulmuş olan ve dünyevi bakımdan üstün olan insan, ahireti kabul edebilir fakat zenginliğin cennetin anahtarı olduğunu düşünür. Cennetlik olduğu için Allah ödülünü bu dünyada vermeye başlamıştır. Zenginliğini ve servetini Allah katında gözde bir kul olduğuna dair delil olarak getirir.¹¹⁸ Şöyle düşünür:

“...Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem, hiç şüphem yok ki, orada bunun yerine daha iyisini bulurum.”¹¹⁹

Üstünlük algısı bozulan insan ahreti de inkâr edebilir. Kur’an böyle insanları şöyle tasvir etmiştir:

“Bunun gibi senden önce de uyarıcı gönderdiğimiz toplumlarda, refah içinde yüzen kesimi şöyle demiştir: “Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz.”¹²⁰

Üstünlük algısı bozulan bazı insanlar kaderin varlığını inkâr etmez. Çünkü ona göre, üstün insanların kaderinde zengin olmak vardır, aşağılık insanların kaderinde ise fakir olmak, hasta ve aciz olmak vardır. Dünyanın bazı bölgelerinde özellikle Veda (Hinduizm) dininde tenasühe inanılır. Bu inanca göre bir önceki yaşamın meyveleri toplanmaktadır. Bir başka ifade ile dünyada zenginlik yaşayan kişi aslında bir önceki hayatındaki davranışlarının karşılığını almaktadır. İnsanın kaderini belirleyen şey aslında önceki yaşantısındaki davranışlarıdır. Bu algılar karma inancı ve tenasüh olarak inançlaşmıştır.¹²¹ Bütün bu inançlar ölümden sonraki hayatı ve kaderi tümünden inkâr değildir. Fakat kanaatimize göre dünyevi üstünlüğün mutlak üstünlük olduğu ön kabulü ve algısıyla kaderi ve ahireti algılamak inkârdan farksız da değildir.

Günümüzde Müslüman toplumların neden aciz, fakir ve acınası bir durumda olduğu, gayr-ı müslim toplumların ise neden zengin olduğu ve refah seviyesinin

---

¹¹⁷ 43/Zuhruf: 51-53

¹¹⁸ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3 s. 171

¹¹⁹ 18/Kehf: 36

¹²⁰ 43/Zuhruf: 23

¹²¹ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi II*, Çev.: Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara 2010, s. 80

yüksek olduğu sorulabilir.¹²² Bu sorunun zahirinde olmayan fakat zımında bulunan sorular şunlardır: “Biz Allah’ın izinden gidenler isek, hak dine mensup isek, neden başarısız ve zelil durumda olalım ki? Onlar yanlış yolda ise, tahrif edilmiş bir dinleri varsa, neden zengin olsunlar ki? Zenginliği ve fakirliği, rızkı veren Allah değil midir?” Bütün bu soruların¹²³ altında yatan ana düşünce üstünlük algısıdır.

Kur’an’da üstünlüğü ifade eden kavramlardan birisi de “kerem” kelimesidir. Üstünlük bazı ayetlerde kerem kelimesinden türetilen “ekrem” kelimesi ile ifade bulmuştur.¹²⁴ Kur’an ayetlerinde ifade edildiğine göre gerçek üstünlük ise zenginlik ya da mal-mülk sahibi olmakta değil, erdemli ve ahlaklı olmakta, Allah’a verilen kulluk sözüne sadık olmakta¹²⁵ ve takva sahibi olmaktır. Zenginliği veren Allah’tır. Allah’ın verdiği ile böbürlenen, kibirlenen birisinin şükretmeyi unutan birisinin, maddi zenginlikle sorumluluğu artan birisinin üstün bir tarafı yoktur. Hem zengin hem takvalı ise zaten dünyevi üstünlüğü ile böbürlenecek bir davranışı asla benimsemez. Bunun yerine kendisi kadar varlıklı olmayan insanlarla eşit olduğunu kabul eder.

“Onlar, kendileri sevip istedikleri halde yoksula, yetime ve esire de yemek verirler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”¹²⁶

Kur’an yanlış üstünlük algısını yıkıp yerine doğrusunu yerleştirmek için birçok örnekler sunar. Yukarıda bahsi geçtiği üzere şeytanın kibirlenmesi ve Allah’a itaati bırakması, Hz. Âdem’i hakir görmesi bunlardan birisidir.

Bahçe sahipleri hakkındaki kıssalar, ilk inen sûreler olan Kalem suresinde ve Kasas Sûresinde anlatılır. Bu kıssalarda anlatılan bahçe sahipleri kendilerini zengin ve üstün görürler. Allah’ı anmayı ihmal ederler ve şükürsüzlük yaparlar. Nihayet bahçeden hasadı toplamaya gittiklerinde emeklerinin boşa gittiğini görürler. Allah’ın, zenginliği verdiği gibi geri aldığı anlatılır ki üstünlük kaygısıyla zenginler kendilerini aldatmasın.¹²⁷

¹²² Nitekim bu soru öğretmenlik hayatımın ilk dersinde bir öğrencim tarafından bana sorulmuştur.

¹²³ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 2 s. 387

¹²⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâr Sâdır, Beyrût Tarihsiz, C.: 12, s. 510-516

¹²⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, Çev.: Mehmet Emin Saraç ve İ. Hakkı Şengüler ve Bekir Karlığa Hikmet Yayınları, İstanbul Tarihsiz, C.: 1, s. 121,123

¹²⁶ 76/İnsan: 8-9

¹²⁷ 68/Kalem: 17-33; 18/Kehf

Hûd sûresinde bahsedildiğine göre Hz. Nûh'a iman edenlerin fakir olması, toplumun önde gelen tabakasından olmaması, zengin olanların inkârlarına bahane olmuştur.¹²⁸ Hâlbuki doğru yolda olmanın ölçütü, hakikate ermenin göstergesi zenginlik ya da toplumun önde gelen tabakasından olmak değildir. Hz. Nûh'u inkâr edenlerin yanlış üstünlük algısının neticesinde inat ettiklerini ve hakikati kabul etmediklerini görmekteyiz. Nihayet onlar zengin de olsalar tufanda boğularak Allah'ın azabına duçar olmuşlardır. Fakir ve aşağılık gördükleri insanlar ise Allah'ın rahmeti ile kurtulmuştur. Firavn, Hâmân ve Kârun¹²⁹ ve Hz. İbrahim'in tartıştığı kral¹³⁰ (Nemrut) gibileri, zenginliklerinden ötürü üstün oldukları algısına kapılıp, kendilerini her konuda haklı görmüşlerdir. Zengin topluluklar vardı; Tübba', Nûh, Lût, Res, Semûd, Âd, Eyke kavimleri ve niceleri yok olmuşlardır.¹³¹ Onların zenginlikleri Allah katında hiçbir değer ifade etmeyen bir üstünlüktür. "...Sizin en üstün olanınız, takvalı olanlarınızdır" ayeti¹³² bir cümle ile gerçek üstünlüğü ifade etmiştir. Ne var ki bir cümle ile çok açık bir şekilde ifade edilen bu gerçek üstünlük tasavvuru, insan zihninde hemen kök salmamaktadır. Bu nedenle içerisinde doğrudan bu ifade geçmese de yanlış üstünlük algısını zihinlerden uzaklaştıran ayetler yukarıda bahsettiğimiz kıssalarda yer alır.

Doğru bir üstünlük algısının oluşması için "Mü'min" şahsiyetin tasvirinin yapıldığı birçok ayette Rabbimiz tarafından bizlere öğüt verilmektedir. Müşriklerin zihinlerindeki yanlış üstünlük algısının aksine, bu ayetlerde maddiyattan bahsedilmez.

"Mü'minler gerçekten kurtuluşa ermiştir. Onlar namazlarında huşû içinde olanlardır. Onlar tümüyle boş şeylerden yüz çevirenlerdir. Onlar (zekâtlarını vererek) temizlenmeyi yapanlardır. Ve onlar ırzlarını koruyanlardır."¹³³

"O Rahmân'ın has kulları, yeryüzünde vakar ile yürürler. Cahiller kendilerine laf attıklarında "selam" der geçerler. Onlar Rablerine secde ederek ve kıyama durarak geceyi geçirirler."¹³⁴

"Onlar harcadıkları zaman ne aşırıya giderler, ne de cimrilik yaparlar. (Onların yolu) ikisinin arasında orta bir yol olur. Ve onlar, Allah ile

¹²⁸ 11/Hûd: 27

¹²⁹ 28/Kasas: 76-83

¹³⁰ 2/Bakara: 258

¹³¹ 44/Duhân: 37; 50/Kâf: 12; 7/Arâf: 80-84; 69/Hâkka: 5,6; 15/Hicr: 78,79

¹³² 49/Hucûrât: 13

¹³³ 23/Mü'minûn: 1-5

¹³⁴ 25/Furkân: 62-63

beraber başka bir ilâha tapmazlar. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler ve zina etmezler..."¹³⁵

"Allah'a saygısızlıktan sakınanlar ise rablerinin kendilerine verdiklerini alarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar daha önce güzel davranışlar içindeydiler. Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde rablerinin bağışlanmalarını dilerlerdi. Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı."¹³⁶

Kur'an'ı bütün olarak incelediğimizde, doğru yolu bulmuş olan Mü'minleri zengin ya da varlıklı olarak tasvir eden, doğru yolu inkâr edenleri de fakir olarak tasvir eden bir ifadeye rastlayamadık. Bunun yerine Mü'minleri tasvir eden ayetlerde ahlâkî özellikler ön plandadır. Öte yandan Mü'minler cennette hem maddi hem de manevi mükâfatlara nail olacaktır. Mü'minlerin cennette karşılaşacağı mükâfatın maddi boyutu birçok ayette tasvir edilmiştir. Ancak gerçek mükâfat Mü'minlerin nefislerini arındırmasıdır. Burada iltifat marifete tabidir.

Günümüzde Müslüman toplumların ihtiyaç duyduğu en büyük moral ve motivasyon, Kur'anî bir üstünlük algısıdır. Maddi yönden zengin bir medeniyetin, Müslümanlar için bir amaç olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Medeniyet denilen "tek dişi kalmış canavar"¹³⁷ Müslüman'a takvadan daha sevimli gelmemelidir. Şayet bu bilinç ve tasavvur ile toplum inşa edilirse, iltifatın kendiliğinden geleceğini düşünmekteyiz. Yüz yıllar boyunca koşturmaksızın çağları aşabileceğimiz ve hem maddi hem de manevi yönden gelişmiş bir medeniyeti inşa edebileceğimiz kanaatindeyiz.

"Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer iman etmişseniz üstün olan sizlersiniz."¹³⁸

Müslümanlara zafer vadeden birçok ayet, gerçek üstünlüğe, ahlâkî üstünlüğe ulaştıktan sonra elbette tecelli edecektir. Allah'ın izni ile bu dünyada ve şüphesiz ahirette. İmanını ve ahlâkını terakki ettiren bir toplum gerçek üstünlüğü de elde edecektir. Eğer bir toplum imanî ve ahlâkî, açıdan gereken terakkiyi gerçekleştirebilirse Allah'ın yardımını da celbedecektir. Nihayet maddi açıdan üstünlüğün de bu şekilde elde edileceği kanaatindeyiz.

---

¹³⁵ 25/Furkân: 67-68

¹³⁶ 51/Zâriyât, 15-19

¹³⁷ İstiklal Marşından

¹³⁸ 3/Âl-i İmrân: 139

2.2.2. Kutsiyet Algısı

Kutsal sayılan eşya, kutsal olmayan benzerlerinden atom veya molekül yapısı bakımından ayrılmaz. Örneğin “kutsal sayılan su” da H₂O’dan müteşekkil sıradan su da aynı molekül ve atom yapısına sahiptir. Kutsal zaman veya mekân da benzerlerinden ayrı tutulurken fiziki manada bir farkı olduğu için değildir. Öyleyse bazı şeylerin neden kutsal sayıldığını, bazılarının ise sayılmadığını anlamaya çalışalım.

Kur’an’ı incelediğimizde görmekteyiz ki: hakiki kutsalın sıradan varlıklara tecelli etmesi onları artık sıradan olmaktan çıkarır ve kutsal hale getirir.¹³⁹ Hakiki kutsal olan Allah’tır.¹⁴⁰ Bu nedenle Tuva vadisi Allah’ın tecelli etmesi nedeniyle kutsaldır.

“Ben senin Rabbinim ben! Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva’dasın.”¹⁴¹

Tuva vadisi de diğer tüm vadiler gibi Allah tarafından yaratılmıştır. Fakat Allah’ın o vadiye Hz. Musa ile o an için konuşmuş olması -belki de yalnızca o an için- o vadiyi kutsal yapmıştır.¹⁴² Bir başka ifade ile kutsal bir amaca hizmet ettiği sürece kutsaldır. Bunun dışında zati olarak, kendisine ait olan bir kutsallığa sahip değildir.

Hz. Musa, doğrudan Allah’ı görüp ona saygısını ve hürmetini gösterecek bir durumda değildir. Zira Rab-kul ilişkisi açısından, bu dünyada Allah’ı müşahade etmek mümkün kılınmış değildir. Hz. Musa, Allah’ı doğrudan görmese de Allah’ın Tuva vadisine tecelli ettiğini artık bilmektedir. Bu nedenle zâtını göremediği Allah’a saygısını gösterirken hiç değilse zâtının tecelli ettiği Tuva vadisine saygı göstermelidir. Bu saygı Tuva vadisine tapınma şeklinde tezahür etmemelidir. O an Allah’ı iliklerine kadar hisseden Hz. Musa’nın aklının ucundan böyle bir şeyin geçmesi mümkün değildir. Fakat Allah’ın, zamanın bir döneminde Tuva vadisine

¹³⁹ Ömer Faruk Yavuz, *Kur’an’da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri*, Mîlel ve Nihal Dergisi, Yıl 3 Sayı 1-2, s. 46-47

¹⁴⁰ *agm.*, s. 49

¹⁴¹ 20/Tâhâ: 12

¹⁴² Nitekim Mevdûdî kaynak vermeden, “*Tefhimu’l-Kur’an*” isimli eserinde, Tuva’nın anlamı hakkında bazı müfessirlerin “o an için mukaddes hale getirilen bir vadi” tanımlaması yaptıklarını bildirir. Bk.: Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3 s. 240

tecelli ettiğini ve orayı kutsal kıldığını bilen insanoğlu o bölgeye olan saygısını ve hürmetini olması gerekenden daha fazla bir boyutta yaşayabilir.

Herhangi bir insan Tuva vadisine gittiğinde Hz. Musa'nın Allah'ı hissettiği gibi hissedemez. Bununla birlikte Hz. Musa'nın nübüvvetine iman etmiş birisi Tuva vadisinin kutsal olduğunu da bilir. Allah'ı hissetmeden bir şeyin kutsal olduğunu kabul ettiğinde ise artık kutsallık algısı bozulmaya başlamış demektir. Şöyle ki; vadinin kutsal olmasına sebep olan şeyin Allah'ın tecelli etmesi olduğunu belirtmiştik. Hali hazırda, Allah bu vadiye tecelli etmemektedir. Fakat bu bölge buna rağmen hala kutsal kabul edilmekteyse, bu durumda kutsallığını artık Allah'tan almayan, bizatihi kutsal olan bir bölge telakkisi insanda oluşabilir. Kutsallığın kaynağı olan Allah zihinlerden silinmiş ya da etkisini kaybetmişse, Tuva vadisinin kutsallığı ise zihinlerde kalmayı başarmışsa büyük bir sorun başlamış demektir. Bu aşamada şirke dair bazı emarelerin oluşma ihtimali vardır. Sonuç olarak kutsiyet algısının deformasyonu şeytan için eşi bulunmaz bir vesvese fırsatı doğurur.

Tuva vadisi bizim için yalnızca bir örnektir. Tarih boyunca dünyanın birçok bölgesinde kutsal sayılan birçok nesneye tapılarak şirk koşulmuştur. Öte yandan Allah'a ulaştıran bazı şeylere de hürmet ve saygı göstermek gerektiği kanısı yaygındır. İnsanların bir olan Allah'a ibadet etmeleri için yapılan ilk ev olan Kâbe'nin, aynı amaçla yapılan Mescid-i Aksa'nın ve Mescid-i Nebevî'nin manevi bir atmosferi ve diğer mekânlara karşı manevi bir üstünlüğü vardır.¹⁴³ Nankörlüğe engel olması için ve yaratılışın bir aşamasını oluşturduğu için anne babanın hürmete değer olduğu Kur'an'da ifade edilmiştir.¹⁴⁴ İnsanları bir araya getirip topluma olumlu değerleri hatırlatmak için ve Müslümanların birlikte ibadetlerini gerçekleştirebilmesi için tahsis edilen Cuma günü ve saati diğer saatlerden üstün tutulmuştur.¹⁴⁵ Aynı şekilde Kur'an'ın indirildiği ay, oruçla değerlendirilmiş ve on bir aydan daha üstün olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁶ Bu ay içerisinde bulunan Kadir gecesi ise yine Kur'an'ın indirildiği gece olduğu için bin aydan daha hayırlıdır.¹⁴⁷ Her canı yaratan Allah'tır ve

---

¹⁴³ Buhârî, Fazlı's-Salah 1

¹⁴⁴ 2/Bakara: 83; 46/Ahkâf: 15

¹⁴⁵ 62/Cuma: 9

¹⁴⁶ 2/Bakara: 185

¹⁴⁷ 97/Kadr

her nimeti veren Allah'tır bu nedenle yaşayan her varlığa ve insanın manevi terakkisine faydalı olan her nimete saygılı olmamız gerektiği Yunus Emre başta olmak üzere birçok önder düşünür tarafından kültürümüzde savunulmuştur.¹⁴⁸

Yukarıda bahsettiğimiz tüm durumlar şeytanın vesveselerine açık, hassas durumlardır. Çünkü gerçekte bütün bu hürmet, saygı ve kutsiyetler Allah'a ulaştırdığı için, Allah'ı hatırlattığı için veya Allah'ın tayin ettiği bir amaca hizmet ettiği içindir. Bir başka ifade ile tümü araçtır. Farklı algılanması halinde ve amaca hizmet ettiği unutulduğunda ortaya bir algı ve inanç faciası çıkabilir. Bu ihtimal, şeytan ve yandaşları için büyük bir fırsattır. Tarih boyunca tüm kavimlere peygamber gönderildiğini düşünecek olursak çeşitli inançlarda ve dinlerde kutsallık algısının ne derece deformasyona uğradığını gözlemleyebiliriz.

Japonlar atalarına aşırı saygı ve hürmet göstermiştir ve bunun sonucunda ölmüş atalarının ruhlarına tapmaktadır.¹⁴⁹ Hindular hemen hemen her varlığa taparlar.¹⁵⁰ Hinduların bu inançları, kültürümüz için yabancı olmayan “yaratılanı sev, yaratandan ötürü” felsefesinin çok abartılarak dönüştürülmüş bir algı biçimidir. Putperestliğin doğmasının bir nedeni de Kâbe'ye her sene ulaşma imkânı olmayanların, yanlarında o bölgeye ait bir taş götürmeleri ve o taşlara aşırı hürmet göstermeleridir.¹⁵¹ Hatta Kâbe'yi tavaf ettikleri gibi o taşları taraf ettikleri rivayet edilmiştir.¹⁵² Bununla birlikte Arapların kutsiyet algıları da benzer bir deformasyon geçirmiştir. Kur'an bu algıları onarmıştır. Müşriklerin kutsiyet atfettiği bazı varlıkların aslında hiçbir kutsallığının olmadığı açıkça ifade edilmiştir.

“Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm (diye bazı hayvanların işaretlenip kullanımından alıkonması) ile ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah'a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar.”¹⁵³

¹⁴⁸ Onur Bilge Kula, “Yunus Emre’de Çoğulculuk, Tolerans ve İnsancılık İdesi”, (Ed.: Ahmet Yaşar Ocak), *Yunus Emre*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012, s. 445-470

¹⁴⁹ Galip Atasağun, *Dinler Tarihi*, Sebati Ofset Matbaacılık, Konya 2013, s. 43

¹⁵⁰ *age.*, s. 64

¹⁵¹ İbn Kelbî, *Putlar Kitabı*, Çev.: Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1969, s. 26

¹⁵² İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebevî li İbn Hişâm*, Matba'atu Mustafa Bâbî el-Halebî, Kahire 1955, C.: 1, s. 80

¹⁵³ 5/Mâide: 103

Yukarıdaki ayette, *bahîre*, *vasîle*, *saîbe* ve *hâm* olarak zikredilen hayvanların, ilk olarak putperestliği Mekke'ye getiren Amr b. Luhay tarafından uygulanan bir adetle putlara nispet edildiği Hz. Peygamber tarafından bildirilmiştir.¹⁵⁴ Bu hayvanlar müşriklere belli bir maddi katkı sağladıklarında¹⁵⁵ diğer hayvanlardan ayrı bir konuma yükseltilmiştir. Bir başka ifade ile bir nevi kutsallık atfedilmiştir diyebiliriz. Ayetteki ifadelerden, hayvanların böyle bir ayrıcalıkla anılmasının Allah'a ulaştırma gibi bir amacı olmadığı anlaşılmaktadır.

Fil Sûresinde Kâbe'yi yıkmaya gelenlerin akıbetinden bahsedilir. Fakat Kâbe'nin Hz. Peygamber'in dünyaya gelişinden önce üç defa yıkıldığı ve tekrar yapıldığı düşünülmektedir.¹⁵⁶ Ayrıca, Hz. Peygamber'den sonra bir savaş sırasında, mancınıklardan atılan taşlarla tahribata uğramış, tekrar inşa edilmek üzere hepten yıkılmıştır.¹⁵⁷ Bu durumda; “kutsal olan Kâbe yalnızca Ebrehe'ye gelince mi kutsal?” sorusu ister istemez insanın aklına gelmektedir. Hâlbuki Kâbe taş ve toprak olarak Allah'ın yaratmış olduğu diğer taş ve topraklardan farklı değildir. Melekler de inşa etmemiştir. Kâbe'nin önemi, bir amaca¹⁵⁸ hizmet etmesinden kaynaklanır. Hz. İbrahim'in “tevhidî hayatının” bir sembolü olan Kâbe, Allah'ın birliğini ilan eden İslam dini için bir merkez olarak belirlenmiştir.¹⁵⁹ Kâbe'nin tevhidin merkezi olmaktan uzaklaştırılması halinde, Allah Teâla'nın buna müdahale ettiğini görmekteyiz. Belki de amacından uzaklaştığında kutsallığı da tartışılır hale gelmektedir. Hz. Peygamber belki de bu nedenle Hicretten sonra içinde putlar bulunan Kâbe'yi değil Mescid-i Aksa'yı kible olarak tayin etmiştir. Daha sonra Allah'ın emri ile Kâbe'yi kible tayin etmiştir¹⁶⁰ ki sadece bu nedenle, Mekke'nin fethini ilk müjdeleyen ayetin kible ayeti olduğu düşünülebilir.

---

¹⁵⁴ İbn Hişâm, *age.*, C.: 1, s. 79

¹⁵⁵ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, Şirket-i Mustafa Bâbî el-Halebî, İkinci Baskı, Kahire 1954, C.: 7, s. 86-93

¹⁵⁶ Saadettin Ünal, “Kâbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 24, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 2001 s. 16

¹⁵⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul Tarihsiz. C.: 5, s. 3401, (Hac Sûresi Tefsiri); İsmail Aka vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed.: Kenan Seyithanoğlu), Çağ Yayınları, İstanbul 1986, C.: 2, s. 371

¹⁵⁸ 5/Mâide: 97

¹⁵⁹ 2/Bakara: 125; 3/Âl-i İmrân: 96-97; 22/Hac: 26

¹⁶⁰ 2/Bakara: 144

Ebrehe'ye gelince, o ve orduları yalnızca Kâbe'yi yıkmaya gelmemişlerdi. Kâbe'nin yeryüzünde var olma amacını da yok etmeye gelmişlerdi.¹⁶¹ Kutsal bir amacın somut bir şekli olan Kâbe, Allah tarafından korunmuştur. Ebrehe'den sonra ise, Kâbe'nin yanbaşında doğan bir elçi ile Kâbe asıl amacına döndürülmüştür bir başka ifade ile putlardan temizlenmiştir.

Özetle kutsiyet algısının bozulması, tarih boyunca birçok kavimde, fetişizmden atalar kültüne ve putperestliğe kadar birçok yanlış inancın ortaya çıkmasına sebep olmuştur diyebiliriz. Altını çizerek belirtelim; toplumda herhangi bir külli algıda küçük de olsa birtakım yanlışlıkların oluşması kanaatimize göre birkaç yüzyıllık bir zamanı bulacaktır. Bunun inanca dönüşmesi için ise daha uzun bir süre geçmesi gerekecektir.

İnsanlar hangi inanca mensup olursa olsun, kendi inancının kutsalına karşı bir takım saygı gösterilerinde bulunurlar. Kutsala gösterilen saygının yansımaları tıpkı kutsiyetin kaynağının doğru algılanması gibi kutsiyet algısıyla doğrudan alakalıdır.

Müşahede ettiğimiz kadarıyla, günümüz toplumunda kutsal mekân veya kutsal zaman (sacre) dilimlerinde bizatihi haram olan, yalan, gıybet, iftira, kötü söz vb. davranışların işlenmemesine dikkat edilmektedir. Aynı hassasiyetin kutsal olarak kabul edilmeyen (profane) yer ve zamanlarda gösterilmediğine şahit olmaktadır. Örneğin, ezan okunurken küfretmek yanlış, ezan bittikten sonra serbest algısı maalesef yaygındır. Cami cemaati içinden bazı insanlar, cami içinde dedikodu yapmayı, çirkin söz söylemeyi ya da tartışıp kavga etmeyi kerih görürken, cami dışında normal karşılamaktadır. Öğrencilerden bazıları, dinle alakalı derslerde kopya çekmeyi günah sayarken, diğer derslerde kopya çekmeyi normal karşılamaktadır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde Ramazan ayının başlamasıyla alkol satışı durmakta iken, Ramazan Bayramı ile alkolün sofralara geri döndüğüne dair müşahedelerimiz olmuştur.

---

¹⁶¹ İbn Cerîr et-Taberî, *Tarih-i Taberî*, Çev.: Bilinmiyor, Elif Ofset, İstanbul 1982, C.:2 s. 271-282

Bazı Müslümanlar tarafından ibadetler birkaç dini sayılan gün ve gecelere hasredilirken, geriye kalan gün ve gecelerde seküler bir hayat yaşanmaktadır. Dinen haram kılınan şeylerden, yalnızca bazı din görevlileri kaçınmalıdır algısının toplumda yaygın olduğunu müşahade etmekteyiz. Diğer insanların dine aykırı bir şey yapması çok daha normal karşılanmaktadır.¹⁶² Fakat din görevlisi dine aykırı bir şey yaparsa asla hoş görülmemektedir. Bazı toplumlarda ruhban sınıfının oluşması da bu algının bir derece öteye gitmesidir diyebiliriz. Bu örnekleri uzatmak mümkündür.

Hâlbuki yukarıdaki ayette¹⁶³ normalde haram olan bir şeyi belli gün ve gecelere, mekânlara hasreden bir yaklaşım çıkarmak mümkün değildir. Bi'l-akis normalde serbest olan bir şeyin kutsal olan için yasaklandığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Sözünü ettiğimiz şey; normalde bir vadinin toprağına ayakkabı ile basmakta hiçbir sakınca yokken Allah'ın tecelli ettiği Tuva vadisinde bunun kısıtlandığını görmekteyiz. Tıpkı normalde serbest olan yeme içmenin oruç sırasında yasaklanması gibidir. Fakat insanoğlundaki genel algı, vesveseler sonucu değiştirilmiş, haramın kutsala hapsedilmesi şeklinde tezahür etmiştir.

Dini, belli gün-gece veya mekânlara ve kişilere hapsedmek, geriye kalan zamanlarda "lâ dini" bir hayat benimsemek her türlü inanç ve amel bozukluğuna kapı aralamaktadır. Hayatın, doğumdan ölüme kadar bir sınav olduğu gerçeğini fiilen inkâra sebep olmaktadır. İnsanın din konusunda kendini aldatmasına yol açmaktadır. Yalnızca belli gün-gecelerde veya mekânlarda Allah'ı ve hesap gününü anımsamak, dini sorumlulukların yerine getirildiği zannedilerek rahatlatmaya yol açabilir.

---

162 İnsan fitratının hatadan azade olmadığını dikkatlerimizden uzak tutmamalıyız. Her insanın cinsel arzuları veya mal edinme hırsı olabilir. Bu arzuları dinin çerçevesinde meşru zeminde gerçekleştirmek her insan için her zaman mümkün olmamaktadır. Din hizmetleri yapan insanların haramlardan daha çok sakınması, ibadete daha düşkün olması gerektiği fikri ile doktorların en sağlıklı insanlar olması gerektiği fikri aynı bakış açısının bir ürünüdür. Ne var ki doktorların bu şekilde telakki edilmesi ciddi bir sorun doğurmazken, din hizmetlilerinin böyle bir sınırlandırmaya tabi tutulması ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Zira insanoğlu din anlatıcılarını, peygamber gibi ya da peygamber ötesi olarak görmek ister. Din anlatıcısı ise Allah'ın isteklerini yerine getirmekten sorumlu iken insanların bu isteklerini yerine getirmek isterse kendisini olmadığı gibi yansıtmak durumunda kalabilir. Daha sonra görüldüğü gibi olmayan bir din anlatıcısı, kendisine güvenen birçok insanın güvenini sarsmakla kalmayıp, dine olan inancı da sarsabilir.

163 20/Tâhâ: 12: "Ben senin Rabbinim ben! Ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuva'dasın."

2.2.3. Ehemmiyet Ve Öncelik Algısı

Allah'ın dinindeki en önemli konu hiç şüphesiz iman ve şirkten arınmaktır. Bir başka ifade ile diyebiliriz ki önemli olan inanıp inanmamaktan öte doğru inanmaktır. Çünkü müşrikler de nihayetinde kendilerine göre inançlıdır. Ahiretin inkârı da müşriklerin inancı olan şirkin doğurduğu bir sonuçtur. İnsanları imana davet eden rasûllerin inkârı ve Allah'tan aldıkları vahyin inkârı da bu kabildendir.

İmandan sonra önem sırasının hangisinde olduğu tartışılabilir. Ahlâk veya ibadet seçenekleri mevcuttur. Ahlâk denince ilk akla gelen şey insanların kendi aralarındaki münasebetler olabilir. Aslında biz ahlâkın, insanın Allah'a karşı olan sorumluluklarını yerine getirip getirmemekle de alakalıdır. Bu nedenle ahlâk ibadeti kapsar diyebiliriz. Böyle bir bakış açısının neticesinde ortaya çıkan ahlâk anlayışı ise teslimiyeti gerektirir ki bu da İslam'dır.

Elbette ahlâkın içerisine günahlardan sakınmak, haramlardan uzak durmak, hayırlı amellerde yarışmak da girer. Fakat insan; “bunlardan hangisi daha önemlidir?” diye kendisine sorup, önce mantıklı bir sıralama yapıp sonra hayatına devam etmemektedir. Bunun yerine, duruma göre hareket ederek yaşamını sürdürür. Bazen hiç mühim olmayan bir konu insan zihninin gündemini meşgul etmektedir. Bazen en mühim konular insanları alakadar etmemektedir. Bir insanın ölümlü olduğunu unutması ve kendisini hiç ölmeyecek gibi telakki etmesi de bu duruma bir örnek teşkil etmektedir.

Bazı insanlar önemsiz konuları önemli konulardan daha ön plana taşıyabilir. Nihayet önemsiz bir konudaki çabalarını gözünde büyüterek önemli kazanımları kaçırabilir. Örneğin; Allah'a şirk koşan birisi ne kadar büyük bir yanlış yaptığını düşünüp buna göre kendisine çeki düzen vermek yerine kestiği bir kurban ile kendisini avutabilmektedir.

“Onların ne etleri Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvanızdır. İşte Allah onları sizin istifadenize verdi ki size doğru yolu göstermesinden ötürü O'nu tazimle anasınız. İyilik yolunu tutanları müjdele.”¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ 22/Hac: 37

Allah’a şirik koşanlar, putlar adına kurban kesip, Allah’a ortak saydıkları sahte ilâhlara ibadet etmişlerdir. Önemli olan kurban kesmek değil, kurbanı yalnızca¹⁶⁵ Allah için¹⁶⁶ kesmektir.¹⁶⁷ Arada oldukça büyük bir fark vardır.¹⁶⁸

Yalnızca Allah’a ibadet edilen camiler yapmak, ibadethaneler inşa etmek ya da mevcut ibadethanelere hizmet etmek Allah yolunda yapılan en büyük hizmetlerdendir. Bunun tersine Allah’a şirik koşulan mekânların inşa edilmesi Allah’ın dinine hizmet olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Her ikisi arasında maddi bakımdan büyük bir fark yoktur. Fakat niyet ve kasıt bakımından son derece mühim bir fark vardır. Önemli olanın yalnızca Allah’a ibadet olduğunu unutmayan birisinin Allah’a şirik koşulan mekânların inşasına yardım etmesi mümkün değildir. Fakat Mekkeli müşrikler Kâbe’ye hizmet ettikleri için kendilerini dinin hizmetçileri addetmişlerdir. Bunu bir üstünlük meselesi saymışlardır. “Yalnızca Allah’a ibadet edin!” denildiğinde bundan kaçınan insanların şirke hizmet maksadıyla Kâbe’ye yaptıkları hizmetin hiçbir önemi olmadığı kanaatindeyiz.¹⁶⁹

“Müşrikler, inkârlarına bizzat kedileri tanıklık edip dururken, Allah’ın mescidlerini imar edemezler. Onlar, yapıp ettikleri boşa giden kimselerdir ve onlar ebedi olarak ateşte kalacaklardır. Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazını kılan, zekâtını veren ve yalnız Allah’tan korkup çekinen kimseler imar edebilirler. İşte bunların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”¹⁷⁰

Mesafe ve ulaşım sorunuyla alakalı olmadığı halde günümüzde bazı köylerde şahsi anlaşmazlıklar yüzünden birden fazla cami bulunmaktadır. Yüce Allah “Müslümanlar ancak kardeş olabilirler”¹⁷¹ buyururken, “birlik olun, parçalanmayın”¹⁷² diye emrederken Müslümanların aynı ibadethaneyi paylaşamaması, önem sırasında nasıl bir algı bozukluğu içerisinde olduğumuzu

¹⁶⁵ 6/En’am: 162

¹⁶⁶ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 26, TDV Vakıf Yayınları, Ankara 2002 s. 436

¹⁶⁷ Kurban etinden faydalanmak için de kurban kesilebilir. Nihayetinde bu durum 22/Hac: 36. Ayette belirtilmiştir. Etinden faydalanmak için kurban kesildiğinde de yalnızca Allah adına kesilmelidir. Başka bir şey adına değil.

¹⁶⁸ Cami görevlisi olarak çalıştığım köyde, geçmişte yaşamış ve vefat etmiş bir şeyh adına köylüler kurban kesiyorlardı. Bu köylülere uyardığımda; “biz zaten hem Allah için hem de şeyhimiz için kurban kesiyoruz” dediler. Hâlbuki Allah için değil, yalnızca Allah için kurban kesilmelidir. Başka hiçbir şey adına değil. Benzer bir yaklaşım için bk.: Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi I ve Dinler Tarihi II*

¹⁶⁹ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 2, s. 213

¹⁷⁰ 9/Tevbe: 17-18

¹⁷¹ 49/Hucûrât: 10

¹⁷² 3/Âl-i İmrân: 103

göstermektedir. Bu yanlış algının bir derece ötesi aynı Kâbe'yi ve kıbleyi paylaşamamak ve aynı ümmetten olamamaktır.

Haram aylar, Araplar arasında âdet olduğu üzere savaşılmayan aylardır. Dinimiz, yalnızca haram aylarda değil tüm aylarda barış yapılmasını nihayeten telkin etmektedir.¹⁷³ Gerçekçi olmak gerekirse, sürekli bir barış, insanların iyilik ve kötülükteki standart dağılımını göz önünde bulundurursak, mümkün değildir. Bu durumda hak ve hakikatin tarafında olanlar savaşın bir cephesini, çirkin işlerin mümessilleri, bozguncular ise diğer cepheyi temsil etmektedir. Hak ve hakikatten yana olanlar Allah'ın koyduğu sınırları aşmadan savaşılabılır.¹⁷⁴ Hatta bazen savaşmak zaruri bir durum haline gelebilir.¹⁷⁵ Böyle bir durumda "haram aylarda savaşılmaz" mantığı güdülmez. Çünkü fitneye mâni olmak daha elzemdir.

"Fitne, adam öldürmekten daha büyük (günahdır)"¹⁷⁶

"Sana haram aylarda savaşmayı soruyorlar. De ki "O ayda savaşmak büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, O'nu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahdır."¹⁷⁷

Kibleye dönmek, topluca yapılan namaz ibadeti için önemli bir şarttır. Birlik ve beraberliği sağlamak açısından da gereklidir. Dönülen kıblenin sıradan bir şey olmaması, sıradan şeylerden bir farkı da olması gerekir. Kâbe bu açıdan diğer mekânlara göre farklıdır. Hz. İbrahim'in özel bir amaç için yapmış olduğu özel bir mekândır. Bununla birlikte Mü'minlerin ilk kıblesi Mescid-i Aksa olmuştur.¹⁷⁸ Daha sonra Kâbe'nin kible olduğunu belirten ayetler inince bu durum müşrikler ve tarafından propaganda amaçlı kullanılmıştır.¹⁷⁹ Kur'an dışı algılarla¹⁸⁰ üretilen çirkin ithamlara cevap gecikmemiştir:

"İyilik, yüzlerinizi doğu veya batı tarafına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve kölelere verenlerin yaptıklarıdır. Namazı dosdoğru kılanlar, zekâtı veren, anlaşma

¹⁷³ 2/Bakara: 208: "Ey İman edenler! Hep birlikte barışa girin..."

¹⁷⁴ 2/Bakara: 190: "Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat aşırılığa sapmayın. Allah aşırılığa sapanları sevmez."

¹⁷⁵ 9/Tevbe: 41: "Kolay da olsa zor da olsa sefere çıkan ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Bilirseniz, bu sizin kendi iyiliğinizidir."

¹⁷⁶ 2/Bakara: 191

¹⁷⁷ 2/Bakara: 217

¹⁷⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 1, s. 525,527, (Bakara Sûresi Tefsiri)

¹⁷⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 1, s. 597, (Bakara Sûresi Tefsiri)

¹⁸⁰ Ahmet Abay, *age.*, s. 257-259

yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır (iyilik.) İşte bunlar doğru olanlardır. İşte bunlar Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”¹⁸¹

Ahlâkî meziyetlerden yoksun olanların, kible konusunu bahane ederek Müslümanlara dil uzatmaları ne kadar da manasız bir tutumdur. Allah'ı ve dinini hafife alarak yaşayanların, yalnızca dünya hayatına önem verenlerin, dinin en önemli düsturunu bir başka ifade ile ahireti ne kadar da önemsiz gördüklerini gösterir. Öncelik sırası, dünya hayatının sermayesiyle kazanılacak, sonsuz öneme sahip ahireti kazanmaktır. Bununla birlikte dünya hayatı önemsiz değildir. Ahiret asla unutulmayacak kadar önemlidir fakat bu dünyayı unutmamızı gerektirmez. Allah'tan hem bu dünyada hem de ahirette iyilik istemek en doğru yoldur. Zira kulluk ifâ edilen Rab hem bu dünyanın hem ahiretin Rabbi olsa da öncelik sırası ahirete aittir.¹⁸²

“...insanlardan öyleleri vardır ki: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver, derler.” Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur. Onlardan bir kısmı da: “Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru!” derler.”¹⁸³

İnsanların birçoğu, maalesef dünya ve ahiretin önem sırasını değiştirip bu dünyayı merkeze alarak ahireti geri plana atabilmektedir. Hayatı bu şekilde algılamanın neticesinde zamanla ahiret, hepten inkâr edilebilmektedir.

“...Bu dünya hayatı bir süreliğine yararlanmadan ibarettir. Ahirete gelince, ebedilik yurdu işte orasıdır.”¹⁸⁴

Kur'an'daki ifadelerden yola çıkarak, Kur'an'ın nüzul sürecinde insanların önem sırasını karıştırdığı bazı şeyleri aşağıdaki şekilde, bir tablo halinde sunabiliriz.

---

¹⁸¹ 2/Bakara: 177

¹⁸² 6/En'am: 32: “...Muttakî olanlar için şüphesiz ki ahiret yurdu daha hayırlıdır...”

¹⁸³ 2/Bakara: 200-201

¹⁸⁴ 40/Mü'min: 39

Tablo 2.1. Önem Sırası Karıştırılanlar

Kur'an'ın ifadelerine göre daha önemli olanlar	Müşriklere ve Yahudilere göre daha önemli olanlar
Ahirete iman, infak, namaz, ahlâk vs.	Kible değiştirmemek
Şirkten arınmak	Şirk unsuru içerse bile kurban kesmek
Şirkten arınmak ve ümmet olmak	Şirk unsuru içeren ibadethane için çalışmak
Fitneye mâni olmak	Fitneye mâni olmaksızın haram aylarda savaşmamaya riayet etmek
Önce Ahiret, sonra dünya hayatı	Yalnızca dünya hayatı

Dikkatle incelenecek olursa yukarıdaki tabloda, şirkten arınmaktan ve ahirete iman etmeye doğru bir önem sıralaması çıkmaktadır. Öte yandan fitneye mâni olmaktan, toplumca benimsenen bir anlaşmaya uymaya bir başka ifade ile haram aylara riayet etmeye doğru bir önem sıralaması da dikkat çekmektedir. İslam'a tabi olanların Kur'anî bir önem sırasını içselleştirmesi gerektiğine kaniyiz. Günümüzde de şirke varan şekilsel uygulamaların din adına yapılmasına tevessül edilmemelidir. İbadetin ancak şirkten arındığı takdirde makbul olacağını dikkatlerden kaçırmamak gerekir.

2.2.4. Günah Ve Sevap Algısı

Günahlar mezhepler arasında çok tartışılan bir konudur. “Büyük günah nedir?” ve “büyük günah işleyeninin durumu nedir?” soruları birçok konuda Müslümanları birbirinden farklı düşüncelere itmiştir. Kur'an ayetlerinde ise büyük günahlar ve sevaplar farklı bir zeminde ele alınmıştır. İnsanlar tarafından küçük algılanan, aslında büyük olan günahlar ve güzel davranışlar bazı ayetlere konu edilmiştir. En büyük günah, affi kabil olmayan tek günahdır.

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, bundan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.”¹⁸⁵

Şirk hakkındaki genel düşüncelerimiz aşağıdaki gibidir: Şirk, kendi başına düşünüldüğünde kalbî bir eylemdir. Doğrudan bir amel değildir. Fakat şirk birçok büyük günahın anasıdır, köküdür ve kaynağıdır. İnsanı doğru yoldan uzaklaştıran, sapkın bir hayata yönelten aldatıcı bir kılavuzdur. İnsanı doğru yola, hakkın kendisine çağırın her davete kulak tıkacıdır. Sinsidir, niyetlere bulaşan, insandan insana sirayet eden müzmin bir hastalık gibidir. Teşhisi zordur ve tedavisi sancılıdır. Ama şirkten arınan kişi diğer tüm günahlara karşı hazırlıklıdır ve korunmuştur. Bağışıklık sistemi kuvvetlenmiştir.¹⁸⁶ Nefsinin yanlış telkinlerine, şeytanın vesveselerine karşı dayanıklıdır. Steril bir inanç ortamından fiillerini harekete geçirdiğinden, amelleri sâlihtir.

Müşrik, hem Allah’a hem de Allah’tan başkalarına tapar. Gücünün yetmediği yerde putlara dua eder. Kâinatın idaresinde onların söz hakkı olduğunu düşünür ama Allah’ın da yaratıcı olduğunu inkâr etmez. Müşrik Allah’ı inkâr etmediğinden, aslında büyük bir günah işlemediğini düşünür. Fakat günahın büyüğü Allah’ın varlığını inkâr etmek gibi, Allah ile başka varlıkları ortak yapmaktır. Çünkü böylece Allah’ın sıfatları inkâr edilmektedir. Geriye Allah olmayan bir tanrı inancı ortaya çıkmaktadır.

Şirkin büyük bir günah olmadığı algısı şeytan için bulunmaz bir fırsattır. Eğer insan, “varlığından şüphe edilmeyecek yaratıcıyı inkâr et” diyen bir şeytan telkini işitecek olsa büyük olasılıkla bunun bir telkin olduğunu hemen anlayacaktır ve bu vesveseye inanmayacaktır. Fakat insan ilk başta Allah’ın inkârı yönünde değil de “onunla birlikte rabler edinmesi” yönünde telkinler işitecek olursa o zaman bu daha kabul edilebilir bir telkin olacaktır. Sonra inanç sahasına atılan bu virüs çoğalacak ve ahiretin inkârından, hesaba çekileceği günü inkâra, her toplumun kendi rabbini edinmesinden, ırkçılığın doğmasına kapı aralanacaktır. Toplum bu inancı bir sonraki nesle aktaracak ve sonraki nesiller bu inancı Allah’ın toptan inkârına götürecektir. Zaten ilk bozulduğu haliyle bile affedilmeyen bir günah olmakla birlikte bozulmada sınır tanımayacaktır. Bazı âlimler şirki gizli şirk ve açık şirk

---

¹⁸⁵ 4/Nisâ: 116

¹⁸⁶ 10/Yûnus: 57

olarak ikiye ayırmışlardır.¹⁸⁷ Esasında şirkin tamamı gizli bir inkârdır. İnsanın fark etmesinin daha zor olduğu şirke varan inançlar ve ameller de yok değildir. Araya bir çizgi çekmek zordur. Bir başka ifade ile şuradan sonra gizli, buradan sonra açık demek zordur. Birbirine göre şu şirk daha gizli veya şu şirk daha açık demenin daha doğru bir yaklaşım olduğu kanaatindeyiz.

Yalan söylemek, insanın bile bile bir gerçeği gizleyip, hakikati manipüle edip muhatabını yanıltması da insanlara küçük bir günahmış gibi gelmektedir. Yalan toplumda yaygınlaştığında ne kadar çirkin bir iş olduğunun anlaşılması zorlaşmaktadır. Üstelik zamanla yalan söylemek normal bir davranış gibi algılanmaktadır. Adam öldürmek, hırsızlık, tecavüz gibi birçok suçun çirkinliği hakkında hemen tüm toplumlar ittifak içindedir. Bu suçların her hukuk sisteminde hukuki yaptırımları vardır. Fakat yalan söylemek hukuk sistemiyle kontrol altına alınabilecek bir davranış değildir. Hâlbuki yalan insana her suçu işletebilecek niteliktedir.

Yalan, insanlığın karşısındaki büyük bir düşman gibidir. Yayıldıkça hoş karşılanan çirkin bir davranış ve en büyük suçları ve günahları insana kolayca işletebilen gizli bir şeytan gibidir. Bu nedenle insanın yalanı küçümsemesi, basit bir kusur gözüyle bakması kabul edilebilir bir durum değildir.

“Her günahkâr yalancının vay haline”¹⁸⁸

İnsan yapamayacağı şeyleri söyler. Fırsat bulduğunda ise iddia ettiği şeyi yapamaz. Küçük bir kusur zannettiği halde bu günah hiç de küçük bir günah değildir.

“Ey iman edenler! Yapamayacağınız şeyleri niçin söyleyip duruyorsunuz. Yapamayacağınız şeyleri söyleyip durmanız Allah katında büyük bir günahtır.”¹⁸⁹

Yalan önemsiz ve masum bir fiil değil, yıkıcı etkileri olan bir günahtır. Yalan olma ihtimali olan zannın çoğu, Kur’an’da yalanla eş tutulmuştur. Mü’minler bu düsturla kesin bilgiye yönelmek zorunda bırakılmışlardır. Zannî düşüncelere kapılan insanın algılarını bozmak, şeytan için, artık zor bir iş değildir.

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı büyük günahtır...”¹⁹⁰

---

¹⁸⁷ Nadim Macit, *Kur’an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla Matbaacılık, Konya 1992, s. 38-40

¹⁸⁸ 45/Câsiye: 7

¹⁸⁹ 61/Saff: 2-3

¹⁹⁰ 49/Hucûrât: 12

İftira da bir yalandır ve yalanların belki de en çirkinidir. Hz. Âişe'ye atılan iftiranın yayılmasına ön ayak olan bazı düşüncesiz Mü'minler ve münafıklar olmuştur.¹⁹¹ Küçük bir söz zannedilen, fakat büyük bir faciaya sebep olacak bir söylenti yayılmıştır. Üstelik gerçek olmayan yalnızca zanna dayanan birtakım düşünceler gerçekmiş gibi algılanmıştır. Bu algı toplum arasında yayılmıştır.

“Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor, hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Hâlbuki bu Allah katında büyük bir günahdır.”¹⁹²

Günahları küçümsemek nasıl bir algı bozukluğu ise iyilikleri küçümsemek de aynı şekilde bir algı bozukluğudur. Zerre kadar iyilik dahi olsa insan onu görecektir.¹⁹³ Öyle iyilikler vardır ki görünürde zerre kadar küçüktür fakat küçük bir tohum gibi büyük bir ağacın anasıdır. Allah “bir sivrisineği bile misal getirmekten çekinmediği”¹⁹⁴ gibi küçük zannedildiği halde büyük olan iyilikleri övmekten çekinmez.

“Kim sabreder ve affederse, doğrusu bu, mutlaka büyük işlerdendir.”¹⁹⁵

Köle azâd etmek, öksüzü yahut fakiri doyurmak, sabrı ve merhameti tavsiye etmek sanıldığı kadar önemsiz değildir ve kurtuluşa vesile olan amellere¹⁹⁶ örnektir.

Şeytan, algıları bozmakla, Allah'ın dinini insanlar tarafından hayata geçirilmesine engel olmaya çalışmaktadır.¹⁹⁷ Küçük gösterilen günahlar insanlar arasında yayılmaktadır. Küçük zannedilen sevaplar insanlar tarafından hafife alınmaktadır. Toplum içerisinde takdir görmediği için bazı iyi davranışlar zamanla sönmektedir. Böylece batıl bir yaşantı topluma hâkim olmaktadır. Sonraki nesiller tarafından içselleştirildiğinde bu yaşantı, Allah'ın dinini inkâr için bir sebep oluşturur. Batıl bir hayat yaşayan insanlar kendi yaşantılarına uygun olmayan bir

¹⁹¹ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, el-Halebî, C.:18, s. 86-87,96

¹⁹² 24/Nûr: 15

¹⁹³ 99/Zilzâl: 7

¹⁹⁴ 2/Bakara: 26: “Şüphe yok ki Allah herhangi bir şeyi, bir sivrisineği hatta onun da ötesindeki bir şeyi misal vermekten utanıp çekinmez. Bunun karşısında iman edenler onun, Allah'tan gelen gerçek olduğunu bilirler, inkâr edenler ise “Allah misal olarak bununla neyi kastediyor?” derler. Allah birçok kimseyi onunla saptırır, birçok kimseyi de onunla doğru yola iletir. Onunla başkalarını değil ancak emrine karşı gelenleri saptırır.”

¹⁹⁵ 42/Şûrâ: 43; Ayrıca 3/Âl-i İmran: 134. ayete bakılabilir: “Onlar bollukta da darlıkta da Allah yolunda harca, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”

¹⁹⁶ 90/Beled: 11-18

¹⁹⁷ Ahmet Abay, *age.*, s. 17

inancı, hak da olsa kabul etmekte zorlanırlar. Şeytanın aldatmaları bazen inanca yönelik olduğu gibi bu örneklerde olduğu gibi amele yönelik de olabilir. Fakat yansıması hem amele hem de inanca yöneliktir.

2.2.5. Zaman Algısı

“Asra yemin olsun ki insan hüsrân içindedir. İman edenler, sâlih amel işleyenler ve birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler dışında.”¹⁹⁸

Zaman, insanın en değerli sermayesidir. Doğumla başlayan, ne zaman karşılaşacağımızı bilmediğimiz ölümlü bitecek olan bir sermayedir. Medeniyetlerin ve toplulukların da bir sonu vardır, onlara da vade biçilmiştir.¹⁹⁹ Kâinatın ve içindekilerin de bir sonu vardır.²⁰⁰ Bu ifadeler Kur’an’da geçmekle birlikte inkârcı insanlar tarafından da kolaylıkla kabul edilebilir mahiyettedir. Bütün bunlara rağmen, insanların çoğu Asr Sûresinde belirtildiği üzere bir yanılğı ve hüsrân içindedir. Beden aciz olduğu ve er-geç toprağa düşeceği halde, mukadder olan ölüm her nefeste yaklaştığı halde öyle değilmiş gibi yaşamayı, insanoğlu başarabilmiştir.

Nefis, ihtiyaç duyduğu şeyler yüzünden ve ihtiyacını tam manasıyla karşılayamadığından acziyet içinde kıvrır ve insan, ihtiyaçlar peşinde ömür sermayesini tüketir. Doğulu insan, ihtiyaçlarını azaltarak acziyetten kurtulmak ister, batılı insan ise ihtiyaçlarını tam ve kâmil olarak karşılayarak bu acziyetini dindirmek ister²⁰¹ ama her ikisinin uğraşısı da nafiledir. Her iki ucu uçurum olan bu düzlemde ortada kalma ıstırabını dindirecek bir reçete, doğru bir zaman algısıdır.

Zaman algısı, yalnızca salt zamanı algılamakla alakalı değildir. Zaman, kapsadığı şeylerle birlikte doğru bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Zaman doğrusal bir akıntı mıdır, yoksa dairesel bir döngü müdür²⁰² gibi teknik ve ucu kapalı bir değerlendirme ile doğru bir zaman algısına ulaşmamız beklenemez.

Zamanın kapsadığı şeyler; insan için hayat, ümmetler ve medeniyetler için tarih, kâinat için ise hız ve mekândır. İnsan dışsal somutluğu içsel soyutluktan daha

---

¹⁹⁸ 103/Asr Sûresi

¹⁹⁹ 7/Arâf: 34; 10/Yûnus: 49

²⁰⁰ 55/Rahmân: 26

²⁰¹ Ali Şeriatî, *Dinler Tarihi I*, s. 150-181

²⁰² Muhammed Hacı Yusuf, *İbnü'l-Arabî Zaman ve Kozmoloji*, Çev.: Kadir Filiz, Nefes Yayınları, İstanbul 2013, s. 48

kolay kavrar ilkesi gereği kâinatla başlamak gerekir. Ancak kâinatın insan gözlemine ve deneyine açık olan kısmı bir başka ifade ile dünya ve çevresi tüm kâinata oranla deryada damla misalidir. Bu nedenle yapılan her yorum bir nazariye olmaktan öteye gidemez. Yine de ana gayemiz olan insanı ve hayatını anlamamız için bir ipucu verir. İnsan içinde bulunduğu yalnızlığı ve sınırsız bir kâinata hapsedilmişlik duygusunu yaşar. Kendisine verilen süre ile kâinatın sonunu görmesinin imkânını -ki imkânsızdır- tahayyül eder. Doğan her canlı gibi insan da bedenini bu dünyadan bir başka ifade ile kâinattan almaktadır.²⁰³ Fakat ruhunu bu dünyadan değil, başka bir diyardan alır.²⁰⁴ Tüm insanların ömrü birleştirilse ve tüm varlıkların en hızlısıyla yolculuk yapılırsa kâinatın diğer ucuna varmaya ümit bulunmayan bir mekâna ruh, benlik, kişilik, duygular nereden gelmiş olabilir? Yaratılışın kendisi, canlı ve ruha sahip varlıkların yaşamaları zaman ve mekân ötesi bir hadisedir. Kâinata baktığımızda bu durum kolayca anlaşılmaktadır.

Ümmetler ve medeniyetler için zaman, tarihtir. Günümüzde insanlık tarihinin başlangıcı olarak araştırmacılar farklı fikirler öne sürmüş olsalar da soruları cevaplandırarak hiçbir somut gerçeklik bulunmamaktadır.²⁰⁵ Ancak hipotezler ve teoriler vardır.²⁰⁶ Bu hipotezler ve teoriler ise genellikle insanın maddi mirasından yola çıkarak tahminler yürütür. Örneğin, ilk insanlara yanlış bir üstünlük algısı nedeniyle ilkel kelimesi yakıştırılır. Maddi medeniyet manasında ilkel olabilirler ama insanlık açısından, insanı insan yapan değerler açısından ilkel oldukları sonucuna varmak ne kadar doğru olabilir ki? Tarihteki toplulukların tesis ettikleri sosyal adalet, kültürel ve manevi zenginlikler, müşahedemize büyük bir oranda kapalıdır. Her ne kadar bazı sosyologlar dinlerin kökenine ilişkin bazı görüşler öne sürmüşlerse de bu tahminler gözü kapalı atış yapmaktan farksızdır.²⁰⁷ Dine bakışlarındaki tarafsızlıkları ve bilimsellikleri de ayrıca tartışılmalıdır. Yine insanlığın ne zaman ve nasıl son

---

²⁰³ 6/En'am: 2; 15/Hicr: 26; 18/Kehf: 37

²⁰⁴ 38/Sâd: 72: Ona (ilk insana) tam şeklini verip ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.”

²⁰⁵ T.T.T. Cemiyeti, *Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)*, Devlet Matbaası, İstanbul 1932, s. 5

²⁰⁶ Herbert George Wells, *Cihân Tarihinin Umumî Hatları*, Osmanlı Türkçesine Çev.: Heyet, Devlet Matbaası, İstanbul 1927, C.: 1, s. 50-59

²⁰⁷ Günay Tümer ve Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, s. 27-34

bulacağı da meçhuldür.²⁰⁸ Buna yönelik de birçok tahmin vardır ve bu tahminler bugüne kadar hep gerçeklikten uzak olmuştur.²⁰⁹ Bununla birlikte tarihini bildiğimiz medeniyetlerin ve ümmetlerin nasıl yükseldiğine ve sonunun niçin geldiğine bakmak gerekir. Bir medeniyetin en önemli unsuru insandır. Medeniyeti yükselten ve medeniyetin sonunu getiren de insandır.²¹⁰

Yalnız başına bir insanı değerlendirmek ile medeniyeti içerisinde bir insanı değerlendirmek birbirinden tamamen farklıdır. İnsanı mutlak olarak değerlendirdiğimizde insanın evrensel düşüncesinden ve evrensel hissiyatından yola çıkmalıyız. Fakat bir medeniyet içinde insanı değerlendirdiğimizde medeniyetin gelmiş olduğu safha ile birlikte evrensel boyutu birlikte değerlendirmek gerekir. Bunun manası şudur: Bir medeniyetin henüz yükseliş döneminde, insan evrensel duygularından ve düşüncesinden bazılarını ön plana çıkarır. Örneğin: Fedakârlık, çalışkanlık, kolektif şuur, savaştan çekinmemek gibi duygular diğer bazı duyguların önüne geçebilmektedir. Medeniyeti zirvedeyken, övünç duyma, gurur, geleceği düşünmemek, başka medeniyetleri küçümseme, rehavet gibi duygular daha ön plana çıkabilir. Medeniyetin sona ermesine yakın, -âni bir sona eriş değilse- korku, aşağılık kompleksi, birbirini suçlama, güven eksikliği, düşmana hayranlık, karamsarlık gibi duygular veya davranışlar daha baskın hale gelebilir.²¹¹

---

²⁰⁸ Maalesef dilimizde galat-ı meşhur olan bir kullanımla kıyamet dünyanın son bulacağı gün olarak düşünülmektedir. Fakat kıyamet yeniden dirilmek demektir. Hadislerde ve Kur'an'da kıyametle ilgili geçen ifadeler dünyanın son bulacağı günü mü tarif etmektedir yoksa yeniden diriltileceğimiz günü mü? Basit bir çıkarım ile bu soruya cevap verebiliriz. Hiç Allah inancı olmayan bir insan bile dünyanın bir gün yok olacağına, insan neslinin tükeneneğine inanır. Fakat yeniden diriltilmeye inanan kişi ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan bir insan olmalıdır. Kur'an'ın bu günün mutlaka geleceğine işaret etmesi ve iman meselesi haline getirmesini dikkate alırsak kıyamet günü yeniden diriltileceğimiz gün olmalıdır.

²⁰⁹ En son Maya takvimine göre 2012 yılında dünyanın son bulacağı şayiası gündeme gelmişti.

²¹⁰ Câsim Avcı, "Kur'an ve Medeniyet Tarihi", (Ed.: Bedreddin Çetiner), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 63-65

²¹¹ Daha detaylı bilgi için Ali Şeriati'nin kaleme aldığı "*İnsanın Dört Zindanı*" isimli esere bakılabilir. Bu eserde insanı esir alan zindanlardan birisi insanın içinde bulunduğu toplumun tarihi birikimidir. Bir diğer zindan ise insanın hal-i hazırındaki sosyal yaşantısı ve çevresidir. Şeriati, insanın kendisini içinde bulunduğu bu zindanlardan kurtarması gerektiğini savunur. Tezimizde bahsettiğimiz durum bu yaklaşıma yakındır. Fakat bizim vardığımız noktada, tarihin veya sosyal çevrenin dayatmalarını, algımıza tesirini Kur'an süzgecinden geçirmemiz gerektiğidir.

İçinde yaşadığı zamanın yanılgılarından sıyrılıp insanın doğru bir zaman algısına bir başka ifade ile daha evrensel bir zaman algısına sahip olmasının yolu, içinde bulunduğu medeniyetin bir gün son bulacağını unutmamaktır.²¹²

Nihayet, zamanın kapsadığı şeylerden insanın kendi hayatına geldiğimizde, tercihsiz bir doğumla başladığını ve nasıl olacağı bilinmeyen bir sona doğru gittiğini biliyoruz. Nasıl ve ne zaman olacağını bilemesek de bir gün son bulacağından eminiz.²¹³

Dünyamızı kapsayan kâinat öyle bir çerçevedir ki sınır tanımayan insan için sonsuz genişliğe sahip bir hapisaneyi andırmaktadır. İçinde yaşadığı medeniyetin tutsağı olan insan,²¹⁴ nihayet ölüme gebe doğup, idam mangasını bekleyen mahkûm gibi yaşamak zorundadır. Fakat insanın zamanı algılamasında iki keskin uç ön plana çıkmaktadır. Birincisi ölümü unutmak ve aklının ucuna dahi gelmesine tahammül edememektir. İkincisi ise ölüm korkusunun verdiği dehşet ile insanlıktan çıkmaktır. Yüce Allah'ın "kötülüğünü" tartışacak kadar ileri gidebilmektedir.

Birinci düşüncede, bir hastanın hastalığını inkâr etmesi ve tedaviye yanaşmaması gibi insan, ölümü inkâr etmektedir. İkinci düşüncede ise insan, birinci düşüncenin karşısındaki diğer bir yanlış seçeneği tercih etmektedir. Bu seçenek, ölümün dehşeti ile yaşayıp, ölüm korkusunun kölesi olmaktır.

Kur'an bu aşamada insanın yanlış algıların esiri olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bir reçete sunarak, her iki hastalıktan da insanı kurtaracak yolu göstermektedir. İnkâr ve korku arasında cesur bir kabulleniş sunmaktadır. İnsanı aldatan hayatın ve zamanın bir değeri olduğunu hatırlatmaktadır.

"Biz gökleri ve yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık."²¹⁵

İnsan, hayatında karşılaştığı her şeye, göklere ve yere ve bunların arasındakilere bir mana vermelidir. Bir oyun ve bir eğlence gözüyle bakmamalıdır. Dünyayı ve kâinatı ahireti kazandıracak bir nazar ile algılamalıdır. Ne var ki insan, dünyaya gerçekten bir değer vermektedir. Fakat bu değer maalesef, dünyayı ve

---

²¹² Aynı problem için başka bir çözüm sunan Ali Şeriatî'nin "*İnsanın Dört Zindanı*" isimli eseri okunabilir.

²¹³ 3/Âl-i İmrân: 185; 21/Enbiyâ: 35; 29/Ankebût: 57: "Her nefis ölümü tadacaktır..."

²¹⁴ Ali Şeriatî'nin tespit ettiği iki zindan tarih ve sosyal çevreyi burada birleştirerek tek zindan olarak tanımladık. Ayrıntılı bilgi için bk.: Ali Şeriatî, *İnsan'ın Dört Zindanı*

²¹⁵ 21/Enbiyâ: 16

yeryüzünü bir oyun ve eğlence şeklinde görmesine neden olabilmektedir. Bu da yanlış bir algılamamanın eseridir. Göklerin ve yerin değeri hiçbir zaman insanı aldatan ve daha önemli olan ahiret yurdunu unutturan bir mertebede olmamalıdır.

“Bu dünya hayatı hakikatte sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Ahiret yurduna gelince işte asıl hayat odur. Keşke bunu bilselerdi.”²¹⁶

İnsan dünyadaki her zevkin, eğlencenin ve her oyalanmanın algılarını aldatabileceğini unutmamalıdır. Şükür vesilesi olması gereken zevkler aynı zamanda insanın sınavıdır. İnsanın bir zevke daldığını gören şeytan için bulunmaz bir fırsat doğmuştur. Haz duygusunun, hayatın yegâne hedefi olması için vesveseler art arda gelir. Bu aşamadan sonra insan için dünya hayatı bir oyun ve eğlenceye dönüşebilir. Nihayet böylesi bir algı bozukluğu insanın yaratılış gayesini sona erdirir ve hazin bir sona sürükler.

Zevk ve haz duygusu gibi ıstırap ve musibetlerin verdiği acı da geçicidir. Beden ve ruh ıstıraba gark olduğunda karamsarlık duygusu insan algılarını esir alır. Yaşama isteği tahammülü mümkün görünmeyen bir yükte ezilir. Bu noktada şeytan için başka bir fırsat daha doğmuştur. Bu duygunun rüzgârıyla insana, hayatından şikâyet etmesi telkin edilir. Bir sonraki aşama isyana gider. Allah'ın insana verdiği nimetleri küçümsemeye, beğenmemeye götürür insanı. Hâlbuki haz duygusu gibi ıstırap ve acılar da geçicidir. Bu nedenle sabretmek gerekmektedir.

“Ey iman edenler, namaz ve sabır ile Allah'tan yardım dileyiniz. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.”²¹⁷

“Asra yemin olsun ki, insan hüsrân içindedir. İman edenler ve sâlih amel işleyenler ki onlar hakkı ve sabrı tavsiye ederler.”²¹⁸

“Eğer insana tarafımızdan bir nimet tattırır da sonra ondan çekip alırsak tamamen ümitsizliğe düşer, nankörleşir. Eğer başına gelen bir sıkıntıdan sonra ona bir nimet tattırırsak, elbette “Kötü durumlar benden uzaklaştı” der. Artık o şımırır, böbürlenir durur. Ancak sabredip iyi işler yapanlar başkadır. İşte onlar için büyük bir mükâfat vardır.”²¹⁹

Hayat denilen zamanın, sabırla ve şükürle geçirileceğini unutmak, isyankârlığa veya şımarıklığa kapı aralamaktır. Kur'an'ın ışığında algılanan zaman ve hayat, insanın şahsi yaşantısına mana katar. Sosyal yaşantısına misyon yükler.

---

²¹⁶ 29/Ankebût: 69

²¹⁷ 2/Bakara: 153

²¹⁸ 103/Asr

²¹⁹ 11/Hûd: 9-11

İnsan, kâinatın büyüklüğü karşısında küçülmez. Tekrar diriltileceği bir gün için ümitvâr olur.

2.2.6. Sosyal Aidiyet Algısı

(Cehennemde azap görmekte olan inkârcılar) “Dediler ki: Kötülerden saydığımız adamlar vardı. Onları (cehennemde) göremiyoruz. Üstelik onları alaya alıyorduk...”²²⁰

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsan hem başka insanlara muhtaçtır²²¹ hem de başka insanlardan zarar görmektedir. Buna rağmen sosyal hayat olmazsa olmaz bir gereksinimdir. İnsan sosyal çevresiyle kendisini sürekli mukayese eder. Başkalarından geri kalmak istemez. Genellikle maddi yönden, bazen de manevi yönden terakkisini çevresine borçludur. Çoğunlukla başarılı gördüğü insanların yolunu takip eder. Başarısız gördüğü insanları küçümser, onlar gibi olmaktan korkar.

Üstünlük algısı bozuk olan bir kişi kendisini maddi açıdan diğer insanlarla kıyaslar. Kendisine de üstün insanları rehber kılar. Maddi manada üstün olan kişilerin yaptıkları gözlerine süslü görünür. Onlarla beraberken kendisini rahatsız hissetmez. Fakir ve çaresiz insanların yaptıkları şeyler ise kıymetsizdir ve hakirdir. Kendisine dost seçerken maddi kıstaslara göre tercihini yapar. Bir davaya giriştiğinde kaybedenlerin yanında olmak istemez. Bu nedenle maddi gücü daha fazla olanların yanında saf tutar.

“Kendilerine ayetlerimiz ayan beyan okunduğu zaman inkâr edenler, iman edenlere: “İki topluluktan hangisinin mevki ve makamı daha iyi, meclis ve topluluğu daha güzeldir?” dediler. Onlardan önce de eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helak ettik.”²²²

Gerçek kazanç bu dünya ölçülerinde zengin ve üstün olmak değildir. Gerçek kazanç dünyevi bir mücadele sonunda zafer görmek de değildir. Dünyevi her türlü yenilgiyi tatmış olan birisi hak ve hakikatin yanında ise gerçek zaferi elde etmiştir. Böylesi bir yaklaşım, algısı bozuk bir insan tarafından tahkire uğrar ancak Allah gerçek kazananı ilan etmiştir ve iman edenleri şöyle müjdelemiştir:

“Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer iman etmişseniz üstün olan sizlersiniz.”²²³

²²⁰ 38/Sâd: 62-63

²²¹ Duygu Alptekin, *Toplumsal Aidiyet ve Gençlik*, Nobel Yayınları, Ankara 2012, s. 11

²²² 19/Meryem: 73-74

²²³ 3/Âl-i İmrân: 139

“Andolsun ki elçi olarak gönderdiğimiz kullarımıza geçmişte söz vermiştik: Zafere mutlaka onlar ulaşacaktır. Galip gelenler kesinlikle bizim ordumuz olacaktır.”²²⁴

Eğer kurtuluşa erip sonunda zafer elde edecek olan tarafın Mü'minler olduğuna kesin olarak iman etmiş olsalardı mutlaka Allah'ın emri gereği Mü'minlerin yanında yer alırlardı. Ancak onların algıları tersyüz olmuştur. Galip gelecek tarafın maddi yönden güçlüler olduğunu zannederler. Bununla da kalmayıp doğruyu söyleyen ve iyi niyetli olan kişilerin de ancak bu kimseler olduklarını zannederler.

“Evet, o gün (kıyamet günü) onlar artık çaresiz boyun eğmişlerdir. Biri diğerine yönelir, karşılıklı birbirini sorumlu tutup suçlarlar. Derler ki: “Siz, evet siz, iyi niyetliymiş gibi (suret-i haktan) görünerek gelirdiniz.”²²⁵

İnkârcılar yalnızca çağdaşlarına karşı değil, hayatta olmayan, kendilerinden önce yaşamış olan atalarına karşı da benzer bir taassupla bağlanırlar.²²⁶ Ataları onlar için önemli bir referanstır. Hayatta olmayan ve meramını anlatacak kadar da olsa nefesi kalmamış olan insanların miraslarına ölesiye sahip çıkarlar. Bu durum onların atalarına karşı duydukları sevgi ve saygının algılarını ne derece bozduğunu gösterir. Bu konuda aşırıya gittikleri için atalarının hatasız insanlar olduğu algısına kapılmışlardır.

“Onlara, “Allah'ın indirdiğine uyun” denildiğinde, “Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız” dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş doğru yolu bulamamışlarsa!”²²⁷

“Aynı şekilde senden önce de hiçbir topluluğa bir uyarıcı göndermedik ki, topluluğun refah içinde yüzen kesimi şöyle demiş olmasınlar: “Biz atalarımızı bir inanç üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz. Peygamber, “Size atalarınızı üzerinde bulduğunuz yoldan daha doğrusunu getirsem de mi?” diye sordu. Onlar da “Biz sizin getirdiğiniz mesajı inkâr ediyoruz” cevabını verdiler.”²²⁸

Sosyal aidiyetini tercih ederken üstün gelecek tarafı doğru tercih etmek gerekir. İnkârcılar bu tercihlerini yaparken zahire bakarak, dünyevi üstünlüğü ön planda tutarak ya da ataları hakkındaki yanlış algıları referans olarak tercihte bulunmuşlardır. Oysa üstün gelecek olan onlar değildir.

---

²²⁴ 37/Sâffât: 171-173

²²⁵ 37/Sâffât: 26-28

²²⁶ Mehmet Bağçivan, *Mekki Sürelerde Sosyal Baskı*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Aralık 2014, s. 80

²²⁷ 2/Bakara: 170

²²⁸ 43/Zuhuruf: 23-24

“Oysa biz onları da atalarını da nimetlerimizden faydalandırdık. Hatta bu ömürleri boyunca sürüp gitti. Şimdi bizim yeryüzünü etrafından nasıl eksiltip durduğumuzu görmüyorlar mı? Şu hâlde üstün gelen onlar mı?”²²⁹

Kur’an’ın telkin ettiği sosyal aidiyet algısı, Mü’min insanı, maddi yönden güçlü olanla birlikte olmaya sevk etmez.²³⁰ Haklı olan, gerçeği üstün tutan, kıyamet günü Allah tarafından galip ilan edilecek taraf, Mü’minin aidiyet hissedeceği taraftır. Kur’an’ı kendine rehber edinen insan, aidiyet hissettiği tarafı hangi sebeplerden dolayı seçtiğini bir muhasebe ile ortaya koyabilir. Aidiyet hissettiği tarafın Kur’an’ın işaret ettiğinden farklı olup olmadığını test edebilir.

Son birkaç yüz yıl içerisinde yükselen batı medeniyetinin, halkı Müslüman olan bazı devletlere karşı bazı galibiyetler elde ettiğini biliyoruz. Müslümanların mağlup olması, bazı çevrelerin farklı tepkiler vermesine sebep olmuştur. Onlar, kaybeden tarafta olmamak için aidiyetlerini gayr-ı müslimlere izafe etmektedir. Bu gibi insanların üstünlük algısı, dünyevi üstünlüğü önceleyecek şekilde deforme olacaktır veya olmuştur. Hemen sonrasında, ahiret inancı yüzeyselleşecektir. Aidiyet hissettiği tarafın gözlüğü ile bakıldığında Müslümanlara ait değerler daha önemsiz olarak algılanacaktır. Nihayet dinin yalnızca ismi kalacak ve içi boşalacaktır. Konuyla ilgili bazı ayetler aşağıdaki gibidir:

“Mü’minler Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah’la olan bağıını koparmış demektir...”²³¹

“Kendileri nasıl inkâr etmişlerse sizin de öyle inkâr etmenizi, böylece onlara eşit ve benzer hale gelmenizi isterler...”²³²

“Ey iman edenler! Yahudileri ve Hristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır. Allah zalimler topluluğuna hidayet vermez.”²³³

“Ey iman edenler! Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden dininizi alay ve eğlence konusu edinmeleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Eğer Mü’min iseniz Allah’tan korkun.”²³⁴

“Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin...”²³⁵

---

²²⁹ 21/Enbiyâ: 44

²³⁰ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 1 s. 249

²³¹ 3/Âl-i İmran: 28

²³² 4/Nisâ: 89

²³³ 5/Mâide: 51

²³⁴ 5/Mâide: 57

²³⁵ 9/Tevbe: 23

“Ey iman edenler!... Ahiretten ümit kesmiş bir topluluğu dost edinmeyin.”²³⁶

Gayr-ı müslimlerle dost olmak başka, komşuluk yapmak, onlarla ticarî, askerî ve buna benzer Müslümanların menfaatlerine olacak, Müslümanları güvende kılacak anlaşmalar yapmak başkadır.²³⁷ Dost edinmek, güven duygusunu ve yeri geldiği zaman hayranlığı yanında getirir. Aidiyet hissettiği tarafı seçerken yanılmasına vesile olabilir. Bu nedenle dostluk ilişkisi ile diğer ilişkiler birbirinden ayrılmıştır.

“Mü’minler Mü’minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah’la olan bağı koparmış demektir. Ancak onlardan gelebilecek bir tehlikeden korunmanız başkadır...”²³⁸

Kur’an’ın vermiş olduğu öğütlerin merkezinde ahiret inancı yer almaktadır. Bu nedenle tüm bu külli algıların hatalardan arınması için güçlü bir ahiret inancına sahip olmak gerekmektedir.

---

²³⁶ 60/Mümtehine: 13

²³⁷ İzzet Derveze, *age.*, C.: 5, s. 412,413

²³⁸ 3/Âl-i İmrân: 28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KUR'AN'IN NÜZUL ORTAMINDA ALGI VE YÖNETİMİ

3.1. Bi'setten Önce Algı, Bilgi, Zan Ve İman

Tezin ilk bölümünde konuyla alakalı kavramları detaylandırdıktan sonra ikinci bölümünde Kur'an ayetlerinden çıkardığımız külli algıları tespit ettik. Şimdi ise bu bölümde Kur'an'ın muhatapları üzerinde inanç esasları bağlamında nasıl bir algı yönetimi yaptığını tespit etmeye çalışacağız. Fakat daha öncesinde, cahiliye dönemine genel olarak bakmamız daha uygun olacaktır. Bu bölümde cahiliye insanının inanç esaslarını nasıl algıladıklarını cahiliye şiirinden, cahiliye tarihini kaleme alan eserlerden ve cahiliye dönemine işaret eden ayetlerden anlamaya çalışacağız.

Bunu yaparken Kur'an âyetlerinin ilk dönem muhataplarını dikkate alacağız.

“De ki... Bu Kur'an bana hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi...”²³⁹

Kur'an'ın amacının açıklandığı bu ayette, zımnen Kur'an'ın muhatapları da açıklanmıştır. Ayette geçen “sizi” ifadesi ile kastedilen kişiler, Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında yaşamış, cahiliye insanıdır. Cahiliye insanının bir kısmı Kur'an ve Rasûlullah ile tanışınca hayatları ve yaşantıları değişmiştir. Onlar artık cahiliye insanı değil, asr-ı saadet insanı ve sahabe nesli olarak anılmışlardır. Ancak kutlu çağrıyı umursamayıp yüz çevirenler ile inkâr edenler, cahiliye insanı olarak kalmaya devam etmiştir.

Kur'an'ın diğer muhatapları ise yukarıdaki ayette ifade edildiği gibi Kur'an'ın ulaştığı diğer herkeştir. Kur'an her döneme ve her çağa hitap eden bir kitap olmakla birlikte, Kur'an'ın anlaşılması için ve toplum olarak Kur'anî düsturların hayata tatbik edilebilmesi için incelenmesi gereken en önemli dönem, Rasûlullah (s.a.v.)'in hayatta olduğu ve O'nun arkadaşlarının yaşadığı dönemdir.

---

²³⁹ 6/En'âm: 19

Kur'an'ın toplumsal bir dönüşüme öncülük yaptığını, bahsi geçen dönemi mercek altına alarak en iyi şekilde görmemiz mümkündür. Bu nedenle bu döneme gidip muhataplarını yani cahiliye insanını ve onların zihin dünyalarındaki algılarını, bilgilerini, zanlarını, inançlarını ve imanlarını ortaya koymaya çalışacağız. Bu suretle Kur'an'ın onlarda neyi değiştirdiğini tespit edebilelim.

3.1.1. Cahiliye Arapları

On dört asır ve daha öncesinden ve Arap çöllerinden bahsedeceğiz. Bu bölgenin eğitim görmemiş, zor şartlar altında yaşayan insanları, hayata nasıl bakıyorlardı? Bilgileri ne düzeydeydi veya inançları neydi? Tamamen farklı bir çalışmayla, üstelik çok kapsamlı bir çalışmayla bu soruların cevapları ortaya konulabilir. Tezimiz açısından son derece önemli olan bu konu, çalışmamızın sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Bundan dolayı dönemin detaylı bir fotoğrafını sunmak yerine ana hatlarıyla konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Cahiliye kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir ve “جهل” harflerinden türemiştir. “جهل” lügatte, ilmin zıddı olarak tarif edilir.²⁴⁰ Bir konuda doğru olanın tersine inanma manası da verilmiştir.²⁴¹ Cahiliye, kavram olarak İslam'ın dönüştürmediği, Kur'an'ın nüzulünden önceki döneme ait olanı ifade eder.²⁴²

3.1.1.1. Cahiliye İnsanın Kaygıları ve Değerleri

İnsanın hayata bakışını yöneten bazı temel ihtiyaçlar ve değerler vardır. Toplumun dünya hayatını ve manevi yaşantılarını belirleyen, toplumun dinamiklerini ortaya çıkaran bu ihtiyaçlar ve değerler konumuz açısından son derece önemlidir. Ayrıca cahiliye toplumunun kaygılarını da dikkate almamız gereklidir.²⁴³ Cahiliye insanının kaygılarına paralel olarak, nelere değer verdiklerini incelememiz gerekmektedir.

²⁴⁰ İsmâil b. Hammâd, *age.*, C.: 4, s. 1663

²⁴¹ er-Râgıb el-İsfehânî, *age.*, s. 209

²⁴² 3/Âl-i İmrân: 154; 48/Fetih: 26; Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 7, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1993 s. 17

²⁴³ Paul Tillich, *İmanın Dinamikleri*, Çev.: Fahrullah Terkan ve Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 15

Çölde yaşayan insan topluluklarında birinci dereceden kaygılar, temel ihtiyaçlarla alakalı olmalıdır.²⁴⁴ Aç kalmak, yalnız kalmak, hayat şartlarına karşı çaresiz kalmak, uçsuz bucaksız çöllerde kaybolmak, güneşin sıcağından kavrulmak, ilk etapta sayılabilecek kaygılardır. Kadim *Arap şiirinde* bu kaygılar aşağıdaki şekilde dile getirilmiştir.

Artık açlıktan kıvranan bu kadının kocasına
Beliyye²⁴⁵ devesi gibi (zayıf) ve paçavra giyen bu biçare adama
Kim uzatır ki yardım elini²⁴⁶

Birinci dereceden değerler ise yukarıdaki kaygılarla başa çıkmaya yarayan, yiğitlik, cengâverlik, zenginlik, iz sürme ve yol bulma becerisi ve buna benzer meziyetler şeklinde sayılabilir. Ayrıca insanı temel ihtiyaçlar konusunda zengin kılacak herhangi bir şeye sahip olmak da birinci dereceden değerlerdir. Nitekim tam da bu hususun Arap şiirine yansıdığını görmekteyiz.

Düello davetini kabul ettim birçok mehîb cengâverin,
Bir vurmamla yükselttim seslerini, karalı matemcilerin²⁴⁷

Cahiliye insanının ikinci dereceden kaygıları sosyal kaygılar olmalıdır. Sosyal manada cahiliye insanının tüm hayatını kaplayan en önemli kurumlar hiç şüphesiz kabile ve ailedir. Bu nedenle kaygıların bu kurumlarla alakalı olduğunu aşağıdaki ve benzeri şiirleri incelediğimizde düşünebiliriz.

Biz Kavmimizin cahilliklerini görmezden geliriz.
Bize yukarıdan bakan düşmanımızın kibrini ise kırarız.
Ne zaman bir aşiretin (fertlerinin arasının) bozulacağından endişe edersek (aralarını) ıslah ederiz.
Eğer aralarının iyi olduğunu görürsek bozmayız.
Yüksek mertebeler elde ettiklerinde bizim onlara karşı bir ifsadımız ve kıskançlığımız olmaz.
Bir efendinin davrandığı gibi davranmasına imkân verene kadar (cinayet vb. bir suç) işleyenimize başına gelenler hususunda yardım ederiz.²⁴⁸

²⁴⁴ Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi bu noktada bize dayanak olmaktadır. Bk.: "Maslow, Abraham H(arold)" Maddesi, *Ana Britanica*, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul1989, C.:15, s. 410

²⁴⁵ Ahirete inanan bazı Araplar, ölen kişinin mezarına bineğini getirir ve bu hayvanın başını ve ayaklarını bağlar ve bu şekilde terk ederdi. Bk.: Mehmet Mahfuz Söylemez, "Cahiliye Arap İncasında Putların Yeri", (Ed. M. Mahfuz Söylemez), *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ankara Okulu, Ankara 2015, s. 15

²⁴⁶ Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 147

²⁴⁷ Abdurrahman Özdemir, *Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divanı*, Çev.: Abdurrahman Özdemir, Araştırma Yayınları, Ankara 2007, s. 144

²⁴⁸ Harun Ögmüş, *Cahiliye Döneminde Araplar*, İz Yayınları, İstanbul 2013, s. 56

İkinci dereceden değerler, kaygıların asimetrik bir uzantısı olarak güçlü bir kabileye mensup olmaktır,²⁴⁹ diyebiliriz. Ebû Hınak'a ait olan aşağıdaki şiir bu çıkarımı desteklemektedir.

Birbiri arkasından ölüp giden anamın oğullarından sonra mı yaşamak isteyeyim ya da ölümden sızlanayım?
Baştaki kâkül gibi kavimlerinin üstünü sekiz kişiydiler. Onlar sayesinde istediğime istediğim şeyi verir, istemediğime vermezdim.
İşte onlar, kayıplarıyla bahtsızlığa uğradığım benim neşe kaynağı kardeşlerimdir. El, ancak parmaklardan oluşur.²⁵⁰

Arapların birçoğunun temel kaygılarının ve değerlerinin yukarıdaki düzeyde olduğunu düşünmekteyiz. Ancak Araplar içinde daha üst düzey kaygılara ve değerlere sahip olan insanlar da mevcuttu. Belki toplumun önemli bir kesimini oluşturmuyordu ama yine de evrensel değerlere sahip olan ve dünyanın geçici kaygılarından nispeten uzak, daha gelişmiş kaygılara sahip olan Araplar bu toplumda yaşamaktaydı. Bazı Arapların erdemli ahlâkî değerleri dile getirdiklerinde bile kabile taassubundan kurtulamadıklarını görmekteyiz.

Ben mecliste oturduğunda, Allah'ın hakkın(ı diyet ödemek vb. yapmaları gereken)i yerine getirmekle başlayan, sonra lütuf ve ihsana geçen bir kavimdenim.
(Benim kavmimin hasletleri şunlardır:) Himayelerinde bulunan kadınları çirkin söz ve davranıştan korurlar, evlerine gelen konuklarına hazırladıkları yemeğe baıklarını da çağırırlar.
Fakirlerini zenginleriyle karıştırır (hiçbir ayrıma gitmeden) birliklerini korurlar dilenciye ihsanda bulunurlar.²⁵¹

Yukarıdakilerden farklı olarak bazı Arapların hayatı anlamlandırmaya çalıştıklarını ve var oluş gayelerini anlamaya çalıştıklarını görmekteyiz. Genellikle Hanîf²⁵² olan bu kimseler, diğer Arapların aksine erdemli ve ahlâklı bir hayatı son derece önemsemişlerdir.²⁵³ Hayatı manasız bir örtü gibi kaplayan basit hazlar peşinde koşmak yerine örtünün altında bulunan ve hayatı değerli kılacak manayı

²⁴⁹ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 189

²⁵⁰ Harun Öğmüç, *age.*, s. 59

²⁵¹ *age.*, s. 219

²⁵² Bazıları tarafından haniflik ayrı bir din olarak algılanmıştır. Hâlbuki biz hanifliğin ayrı bir din olduğunu değil, Müslümanların sahip olması gereken bir özellik olarak telakki ediyoruz. Nitekim 3/Âl-i İmrân: 67'de "İbrahim ne bir Yahudi ne de bir Hristiyandı. Fakat o hanif bir Müslümandı..." buyurulmaktadır. Burada Hz. İbrahim'in dini İslam, bir özelliği de hanif olarak tanımlanmıştır. Fakat vahyin aydınlığı olmadığı dönemlerde doğru yolu bulmaya çalışan samimi insanlara "hanif" demişlerdir ki bunun İslam'dan ayrı bir din olduğunu ifade etmeden bu tanımlı kabul edebiliriz.

²⁵³ Şaban Kuzgun, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, Seda Yayınları, Kayseri 1985, s. 183-196

aramışlardır.²⁵⁴ Tam da bu dönemde, arayan ile aranan, kader vasıtasıyla birleştirilmiştir. Kur'an'ı bazı insanların ilk duydukları anda Müslüman olmasına şaşırmamak gerekir. Zira hayatın manasız örtüsünü yırtıp bir kenara atan ayetler, arayanlar için bir hazine kıymetinde olmuştur.

3.1.1.2. Cahiliye İnsanın Bilgileri ve Zanları

Mekke ve çevresinde hiçbir eğitim kurumunun olmadığı bir dönemden bahsetmekteyiz. Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de insanlar hayatlarını devam ettirmek için bazı asgarî bilgilere ihtiyaç duymuşlardır. Eğitim faaliyetinin kurumsallaşmadığı böylesi bir dönemde, insanlar birinci dereceden çevrelerindeki yaşantıdan elde ettikleri bilgilerle yetinmişlerdir.

Belirgin meslek grupları; hayvancılık, az da olsa tarım, av, yol-iz sürücülüğü ve ticaretti.²⁵⁵ Arapların arasında bir ilim tahsili gerektirecek mesleklerin çok yaygın olmadığını düşünmekteyiz. Üretmek ve imal etmek yerine alıp satmak Araplar için daha cazip gelmiş olmalı.²⁵⁶ Bunun yanında her toplumun ihtiyaç duyacağı, duvar örmek, bina inşa etmek, kıyafet dikmek, terzilik, marangozluk, tabiplik gibi meslekleri profesyonel manada yapan Arapların olduğunu ancak sayılarının çok olmadığını anlıyoruz. Hal böyle olunca da Arapların yazıya çok ihtiyacı olmamıştır. Geçimlerini kazanmak için yapılan meslekler tahsil gerektirmediği için, atalarının tecrübesinin Araplara yettiğini düşünebiliriz. Arapların, atalarından gördükleri dinlerine karşı bağlılıklarını da bu şekilde izah edebiliriz.

Öte yandan Araplar, okur-yazar oranı daha yüksek olan toplumlarla karşılaşmıştır. Onlarla alış-veriş ve komşuluk yapmışlardır. Zor şartlar altında hayatta kalmayı bir defa öğrenmiş olan bir Arap için okur-yazar olmak, entelektüel bir kişiliğe sahip olmak çok elzem bir gereksinim olmayabilir. Ticaretle uğraşanların

---

²⁵⁴ 35/Fâtır: 42: Müşrikler, eğer kendilerine bir uyarıcı gelirse, ümmetlerden herhangi birinden daha çok doğru yol üzere olacaklarına dair en güçlü şekilde Allah'a yemin etmişlerdi. Fakat onlara bir uyarıcı gelince, bu ancak onların nefretlerini artırdı.

^{37/Sâd: 167-169:} (Müşrikler) şunu da söylüyorlardı: "Eğer yanımızda önceliklere verilen kitaplardan bir kitap olsaydı, elbette biz ihlâslı kullar olurduk." Bu ayetler bir yol gösterici ve rehberin arandığını göstermektedir.

²⁵⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s. 37

²⁵⁶ Âdem Apak, *age.*, s. 173

oranının yüksek olduğu Mekke’de yazı, İslam’ın ortaya çıkışından kısa bir süre önce Araplar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.²⁵⁷ Bu durum Kur’an’ın ilk muhatapları olacak Mekke’deki Arapların, Arap olmayan çevredeki diğer toplumlara göre okur-yazarlık açısından geride olduğunu gösterir.

Araplar daha çok yazıya ihtiyaç duyulmayan işlerle uğraşmış ve hafızalarına güvenmişlerdir. Geçimlerini temin etmek için eğitici yerine koydukları kimseleri taklit etmeleri yeterli olmuştur. Bununla birlikte Araplar sözlü edebiyata ve neseb ilmine önem vermişlerdir.²⁵⁸ Çoğunlukla şifahen aktarılan şiirlerin yazıya geçirildiği de bilinmektedir. Kâbe’nin duvarına asılan bu yazıya geçirilmiş şiirlere “Muallaka” denmiştir. Neseb ilmi ise akrabalık bağlarının ve ataların künyelerinin ezberlenmesiyle nesilden nesile aktarılmıştır.

Araplarda kâhinlerin tıpkı diğer toplumlarda olduğu gibi din adamı sınıfını oluşturduğu söylenmiştir.²⁵⁹ Hâlbuki Hz. Peygamber’e muhalefet eden bir kâhin sınıfına ya da bir din adamı sınıfına rastlanmaması bu çıkarımın isabetli olmadığını düşündürmektedir.²⁶⁰ Kâhinlerin bir din adamı sınıfını oluşturduğunu kabul edecek olursak, kurumsallaşmış bir dini yapının varlığını kabul etmek zorunda kalırız. Hâlbuki biz kâhinlerin falcı veya büyücülerin yalnızca bireysel başvurulara cevap verdikleri anlaşılmaktadır.²⁶¹ Buna göre cahiliye dönemindeki Arap toplumunun dini inançlarını veya yaşantısını yöneten sosyal bir kurumun olmadığı sonucuna varılabilir. Bir başka ifade ile müşrik Arapların dinlerinin hakkında söz sahibi bir topluluk veya bir sınıftan bahsedemeyiz. Kanaatimizce falcı ya da büyücülerin, toplumları dini yönden yönetmek gibi bir gayeleri olmamıştır. Hâlbuki bazı yerleşim yerlerinde beraber yaşadıkları Yahudi ve Hristiyanların –daha sonra Müslümanların da yapacağı gibi- toplumun dini yaşantılarını kitlesel çapta yönettiği bilinmektedir. Hristiyan ve Yahudilerin kutsal kabul ettikleri kitaplara bağlı bir dini yaşantısı olması müşrik Arapların ise inançlarının ya da dini yaşantılarının herhangi bir kitaba bağlı

---

²⁵⁷ Neşet Çağatay, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989 s. 142

²⁵⁸ Adem Apak, *age.*, s. 207,208

²⁵⁹ Neşet Çağatay, *age.*, s. 144

²⁶⁰ Mehmet Mahfuz Söylemez, *agm.*, s. 18

²⁶¹ Nitekim Ali Şeriati de benzer ifadelerle şunları söylemektedir: “Büyü gaybi mesele ve güçlere inanır. Din de gaybi varlık ve güçlere bağlıdır. Fakat bunların sahip oldukları rol ile görüş ruhları birbirine zıttır. ...İkisinin farkı büyüün bireysel boyutu varken, dinin toplumsal boyutunun olmasıdır.” Ali Şeriati, *Dinler Tarihi I*, s. 98, 118

olmaması bu durumu açıklayabilir. Ellerinde İncil veya Tevrat gibi bir kitapları olmayınca, kitabı okuyup halka anlatacak, Allah'ın buyruklarını iletcek bir insan grubu tezahür etmemiştir.²⁶² Oysa Araplara da peygamberler gönderilmiştir. Hz. İbrahim'in ve İsmail'in Kâbe'yi inşa ettiğini ve Hz. İsmail'in Mekke'de kaldığını, ayrıca bu bölgeyi tevhid inancının kalesi haline getirdiği bilinmektedir.²⁶³ Ancak Allah Teâla belki de bu kavmin okur-yazarlıktan çok uzak olması sebebiyle onlara gönderdiği peygamberlerle birlikte bir kitap göndermemiştir.²⁶⁴

Daha önce kendilerine gönderilen peygamberler dini bilgiyi, tam da Cürcânî'nin tanımıyla, gerçeğe uygun olan düşünceler şeklinde Araplara anlatmıştır.²⁶⁵ Nesilden nesle bu peygamberlerin isimleri ve bazı kıssaları Araplar arasında aktarılmaya devam etmiştir.²⁶⁶ Ancak gerçek bilgiler zamanla zannî düşünceler ve önceki bölümde bahsettiğimiz yanlış külli algılar ile karışmaya başlamıştır. Peygamberler tarafından kendilerine miras bırakılan çağrı, hakkıyla muhafaza edilememiştir.²⁶⁷ Sonraki nesiller bu peygamberler hakkında yanlış algılara kapılmışlardır.

Müşrik Arapların bazı inançları ve uygulamaları bu durumu bize anlatmaktadır. Meselâ, Cahiliye Arapları Allah'ın varlığına inanırlardı. Bununla birlikte Allah'ın mülkünü idare ederken ortaklara ihtiyaç duyduğuna da inanırlardı. Örneğin melekler Allah'ın emirlerini yerine getiren kulları olmaktan çıkarılmıştır. Allah'ın mülkünü idare ederken ihtiyaç duyduğu birtakım ortakları durumuna getirilmiştir. Hatta meleklerin, Allah'ın kızları olduğu inancı yerleşmiştir. Cinlerin ve şeytanların varlığı tartışılmamıştır ancak onların Allah'ın kulu olduğu unutulmuştur. Allah'ın cinlerden ve meleklerden evlat edindiğine inanılmıştır.²⁶⁸

---

²⁶² Bunun yerine bazı kişisel sorunları çözmek(!) için falcılar ve kâhinler ortaya çıkmıştır. Kaynağı Allah'a dayanan bir dinin hem toplumu yönetmek ve idare etmek hem de bireye yönelik amaçları vardır. Kaynağı tamamen batıl olan bazı inançlara dayanan falcılık, büyücülük ya da kehanetin, toplumu eğitmeyi ve yönetmeyi amaçladığını düşünmek oldukça zordur.

²⁶³ Neşet Çağatay, *age.*, s. 104

²⁶⁴ Nitekim yazının Mekke'ye Hz. Peygamber'in dini tebliğinden kısa bir süre önce geldiği düşünülmektedir. Bk.: Neşet Çağatay, *age.*, s. 142

²⁶⁵ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997, s. 73

²⁶⁶ Âdem Apak, *age.*, s. 197

²⁶⁷ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 73

²⁶⁸ 6/En'âm: 100; et-Taberî, *age.*, el-Halebî, C.:7, s. 296-298

Araplara Hz. İbrahim ve İsmail zamanından kalan hac ibadeti, birtakım hurafelerle karıştırılmıştı. Hiçbir kulluk değeri taşımayan, insan nefisini arındırmaya yardımcı olmayan, tevhid düşüncesine aykırı bazı uygulamalar haccın içerisine dâhil edilmişti.²⁶⁹

Araplara kitabı olan bir peygamber gönderilmediğinden bahsetmiştik.²⁷⁰ Ancak Kâbe tüm Arapların gözünde Allah'ın evi olarak tanınmıştır. Bu nedenle Arapların birçoğunun Allah'ın varlığından şüphe etmediklerini söyleyebiliriz.²⁷¹ Özellikle “fil vakasından” sonra, Allah'ın varlığı ve kendi evini koruduğu düşüncesi pekişmiştir. Fakat Allah'ın varlığını kabul etmek onları putlara tapmaktan alıkoymamıştır. Bu durum bilgi ile algının inanca ve dini yaşantıya nasıl etki ettiğini ortaya koyması açısından son derece önemlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz bütün bu durumların sonucu olarak cahiliye insanının zihin dünyasının karışık olduğunun düşünmekteyiz. Bir yandan reddetmeleri mümkün olmayan bir Allah inancına sahipken, diğer yandan Amr b. Luhay döneminden itibaren putlara tapınmayı²⁷² da ihmal etmemişlerdir. Bu dönem Arapların bu inanç karmaşasından çıkması için doğru bilgiye ihtiyaç duyduğu bir dönemdir.

Normal şartlar altında iki çelişkili düşünce aynı anda kabul edildiğinde insanı rahatsız eder. Ancak cahiliye insanı hayata bütüncül bakmayıp, her konuyu kendi içinde oldukça yüzeysel bir şekilde değerlendirebilmiştir.²⁷³ Belki de bu nedenle düştükleri çelişkilerin farkında olamayacak kadar büyük bir gaflet içerisinde olmuşlardır. Bu konuya bazı ayetlerde şöyle işaret edilmiştir:

“İnsanlardan kimi vardır ki, hiçbir bilgisi olmadığı hâlde, Allah hakkında tartışmaya girer ve her azgın şeytanın ardına düşer.”²⁷⁴

²⁶⁹ 2/Bakara: 189 “... İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”

²⁷⁰ Hz. İbrahim'e gönderilen sahifeler (87/A'lâ: 18-19) belki de Hz. İbrahim'in Mekke'de ve Arap yarımadasında uzun bir süre kalmaması nedeniyle Araplar tarafından okunan ve bilinen bir metin olarak nesilden nesle aktarılamamıştır.

²⁷¹ Mustafa Güven, “Mekkî Sürelerde Câhilî Arap Aklına Yöneltilen Eleştiriler”, (Ed.:Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013, s. 470

²⁷² İbn Hişâm, *age.*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1937, C.: 1. s. 81

²⁷³ Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 113-114, Ahmet Emin, “*Fecru'l-İslam*”dan naklen

²⁷⁴ 22/Hac: 3

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, bir ilmi, bir yol göstericisi, aydınlatıcı bir kitabı olmadığı hâlde kibirlenerek insanları Allah’ın yolundan saptırmak için, Allah hakkında tartışmaya kalkar.”²⁷⁵

“Onlar, Allah’ı bırakıp, hakkında Allah’ın hiçbir delil indirmediği, kendilerinin de hakkında hiçbir bilgilerinin bulunmadığı şeylere kulluk ederler. Zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.”²⁷⁶

Hayata bakış açıları parçacı ve yüzeysel olan bu insanların doğru kabul ettikleri düşüncelerin birçoğu bilgi değerine ulaşamamıştır. Aynı yüzeysellik nedeniyle, Arapların dini konulardaki birçok düşünceleri yalnızca “zan”dan ibaret olmuştur. Yüzeysel manada düşünüldüğünde, Allah’ın ve meleklerin varlığını kabul etme konusunda cahiliye Araplarıyla İslam inancı arasında benzerlik bile bulunabilir. Derinlemesine analiz yapma yetisinden uzaklaşan cahiliye insanı, Allah’ın ve meleklerin sıfatları konusunda zanlarına teslim olmuş, tutarsız saplantılara kapılmışlardır. Zanlarına veya düşüncelerine delil gösterebilecekleri herhangi bir dayanakları olmamıştır. Elleri Allah’tan gelen herhangi bir kitap da olmamıştır. Yalnızca atalarından kendilerine miras kalan bazı yüzeysel ön kabuller ve daha sonradan edindikleri hurafe ve batıl inançları delil gösterebilmişlerdir.

Bu bahisten çıkardığımız sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir: Cahiliye insanı genel manada bilgiden yoksun, zan ile hareket etmekteydi. Bilgi değeri verdikleri düşünceler daha çok atalarından kendilerine miras kalan algıları ve inançlarıdır. Müşrik Araplar bazı inanç öğelerinin varlığını kabul etmiştir. Ancak bu varlıkların özellikleri hakkında çelişkili algılara dayanan inançlar edinmişlerdir. Kur’an’ın inzaline kadar bilgi değeri verecekleri ve zanni düşüncelerden uzaklaşacakları herhangi bir kaynak kitapları olmamıştır. Üstünlük algıları bozulmuş bu nedenle tamamen dünyevi üstünlüğü esas almışlardır. Putlara tapınmaları ve birtakım hurafelere kapılmaları kutsiyet algılarının bozuk olduğunu göstermektedir.

3.1.1.3. Cahiliye İnsanın İman Esaslarını Algılamaları ve İnançları

Birinci bölümde üzerinde durduğumuz gibi burada algı kavramıyla kastettiğimiz beş duyu organının algıları değil, soyut külli algılardır. Bir başka ifade ile bir meseleye bakış açıları, tasavvurları ya da anlayışlarını kastetmekteyiz.

---

²⁷⁵ 22/Hac: 8

²⁷⁶ 22/Hac: 71

Alguların inançları ortaya çıkardığından bahsetmiştik. Bu nedenle incelediğimiz döneme ait olan alguları ortaya çıkararak, Cahiliye insanının inanç dünyasını keşfetmeye çalışacağız.

Cahiliye insanı, hayata, doğum ve ölüm arasındaki süreci dikkate alarak bir mana vermeye çalışmıştır. Ahiret inancına bazı Arap şiirlerinde ve Araplarla iç içe yaşayan Yahudilerde ve Hristiyanlarda rastlamaktayız. Ancak Kur'an'a ve Rasûlullah'a ahiret inancı konusunda önemli itirazların yapılmasından anlaşıldığı üzere böyle bir inanç birçok Arap tarafından reddedilmekteydi.²⁷⁷

Arapların ahiret inancını reddetmesi, fakat bunun dışındaki inanç öğelerinin birçoğunu şeklen kabul etmesi oldukça dikkat çekici bir durumdur. Ahiret inancını da diğer inanç öğelerinde olduğu gibi yüzeysel bir kabulle, mevcut inançlarına ekleyebilirlerdi. Ancak böyle olmamıştır. Ahireti şiddetle reddetmişlerdir. Bunun önemli bir sebebi olmalıdır. Çünkü sonucu oldukça önemlidir...

Ahiret inancını reddetmelerine rağmen, cahiliye insanının bazı ibadetleri yerine getirmesi çok şaşırtıcı bir durum olarak dikkatimizi çekmektedir. İbadetin yapılmasına karşın, ahiret inancının olmaması bizi, bu ibadetlerin karşılığının ahirette beklenmediği, hayattayken beklendiği sonucuna çıkarmaktadır. Öyleyse, ahiretin inkârı dünyevileşme ile doğrudan alakalı olmalıdır. Günümüzde de insanların dünyevileştikçe ahiret inancından uzaklaştığına şahit olmaktayız. Cahiliye döneminde ahiret inancı tamamen inkâr edilecek noktaya kadar gelmişse, dünyevî kaygılar ve değerler merkeze alınmış demektir.²⁷⁸ Arap şiirinde rastladığımız şu örnekler bu görüşü destekler niteliktedir.

Ayrılmayı sevmeyen katâ sürüleri gibi
Toplu halde iken (baskın için) dağıttığım,
Yağmur taneleri gibi peş peşe akın eden,
Gidişlerinde ölümün parıltısı sezilen nice atlılar vardır ki...
Onlarla birlikte akınlarda bulundum,
Nice ganimetler topladım, nice haz aldım.
Hayat bunlardan faydalanmaktan başka bir şey değildir.²⁷⁹

Dünya hayatını merkeze alan cahiliye insanı,²⁸⁰ ahiret hakkında hiçbir şey işitmemiş değildir.²⁸¹ Bazı cahiliye dönemi Arap şiirinde ahiret inancından

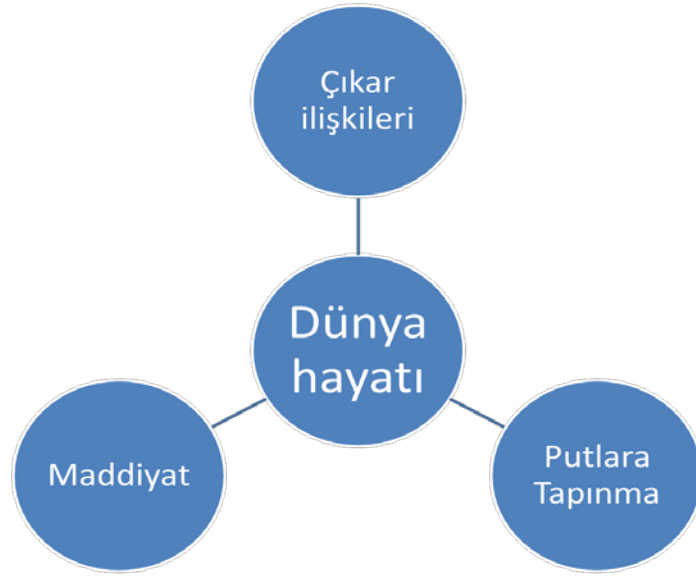
²⁷⁷ 23/Mu'minûn: 74, 82

²⁷⁸ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3, s. 427; Hüseyin Çelik, "Kur'an'ın Mekke Toplumunda Var Olan Bir Takım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları İslah Etmesi", (Ed.: Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013, s. 361

²⁷⁹ Harun Ögmüş, *age.*, s. 290-291

bahsedildiğine rastlamaktayız. Araçlar ahiret inancından haberdar olmuşlardır fakat bu inancı kabul etmek yerine eskilerin hikâyesi olarak nitelendirmişlerdir.

Bir insanın hayatının merkezine aldığı temel öge, hayatındaki diğer her şeyin yerini ve konumunu belirler.²⁸² Örneğin bir insan için ailesi hayatının merkezinde ise bu durumda aileye yakın olan öğeler merkeze yakın, aileye uzak olan öğeler merkeze uzak olacaktır. Ailenin geçimi ve aile fertlerinin beraberliği, merkeze yakın, aileyle alakası olmayan bireysel faaliyetler, merkeze uzak olacaktır.

Şekil 3.1. Dünya Hayatının Merkeze Alınması

Bu durumu cahiliye insanı için düşünecek olursak, dünya menfaati sağlayan her şey hayatın önemli bir ögesi konumuna gelmiştir. Kendilerine menfaat

²⁸⁰ Hüseyin Çelik, *agm.*, s. 361

²⁸¹ 23/Mu'minûn: 82, 83

²⁸² Izutsu burada yaptığımız çıkarımın bir benzerini semantik alanında yapmaktadır. Onun çıkarımına göre, kavramlar bir sistem içerisinde değerlendirilmelidir. Bu sistemin merkezinde, önemli bir kavram bulunur ve bu merkezî kavram etrafında, ilişkili olduğu başka kavramlar toplanır. Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 58,59

Aynı mantığı kavramların insanlarda çağrıştırdığı mana olarak, algı veya değer olarak kullanırsak, insanların merkeze aldıkları değerler, öncelikler üzerinden bir sistem ortaya koyabiliriz. Burada yapmaya çalıştığımız da budur.

sağlamayan ne varsa, onların ilgisini çekmeyecek bir duruma gelmiştir ve hayatlarının merkezinden uzaklaşmıştır.

Aynı şekilde hayatlarına şöyle veya böyle girmiş olan sosyal olguları değerli veya değersiz kılan şey, dünya menfaati sağlayıp sağlamadığıdır. Mesela kadınlara bakış açıları, kız çocuklarına verdikleri değer, kabile yapıları veya komşuluk hakları dünya menfaati göz önünde bulundurularak yapılan bir değerlendirme sonucu ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Kadının toplumdaki yerinin hiç de iyi olmadığı, kız çocukları olduğunda utanmaları, onların dünya hayatını merkeze almalarından kaynaklanmaktadır.²⁸³ Hatta Kâbe'ye bile dünya menfaati açısından baktıklarını söyleyebiliriz. Zira onlar, insanların Kâbe'ye gösterdiği hürmetten maddi menfaat sağlama yoluna gitmişlerdir.²⁸⁴ Bu durum Kureyş Sûresinde dile getirilmiştir.²⁸⁵ Daha da ileri gidersek tapındıkları putlara bile dünya menfaati açısından baktıklarını savunabiliriz. Şu ayet bu duruma işaret etmektedir.

“İbrahim onlara şöyle dedi: “Sizler, sırf dünya hayatında aranızdaki sevgiyi sürdürmek için Allah'ı bırakıp kendinize birtakım putlar edindiniz...”²⁸⁶

Onlar evlerindeki putlardan, ya da Kâbe'den uzaklaştıklarında kendilerini himaye edecek bir güç arayışı içerisine girip putlara sığınmışlardır. Bu durum onların yalnızca dünya hayatının kaygılarından dolayı putlara ibadet ettiğini gösterir. Hem Kâbe'ye gösterdikleri saygı hem de putlara tapınmaları, dünyevi kaygılardan emin olmak ya da dünya menfaati elde etmekten başka bir şey değildir.²⁸⁷

Her şeye rağmen cahiliye insanının tamamının bu doğrultuda bir hayat felsefesine sahip olduğunu iddia edemeyiz. Onların içerisinde henüz ahirete iman etmemiş olan bazı kimselerde, olumlu hasletlere şahit olunmuştur. Yiğitlik, cesaret, vefa, akraba bağlarına riayet, haksızlığa karşı tahammülsüzlük, yardım severlik gibi bazı güzel davranışların örneklerini de görebiliriz. Bu güzel davranışları içselleştirmiş olan ve dünya menfaati beklemeden yapanların, ahiret inancını reddetmesi için herhangi bir neden olduğunu düşünmüyoruz. Zira Rasûlullah'ın

²⁸³ 17/İsrâ: 31: “Fakirlik korkusu ile çocuklarınızın canına kıymayın.”

²⁸⁴ İzzet Derveze, *age.*, C.: 1, s. 290, 291

²⁸⁵ 106/Kureyş

²⁸⁶ 29/Ankebût: 25

²⁸⁷ Tüm Arapların aynı samimiyetsizlik içinde olduğunu söylemek mümkün değildir. Kur'an'ın mücadele ettiği insanların genel özelliklerini ortaya çıkarmaya çalıştığımız için böyle bir genelleme yapmak durumunda kalıyoruz.

“insanların cahiliye devrinde hayırlı olanları İslam devrinde de hayırlıdır”²⁸⁸ buyurduğu rivayet edilmiştir. Kur’an’a ve Rasûlullah’a şiddetli itirazda bulunanların, iman edenlere zulmü ve haksızlığı reva görenlerin dünyevi menfaat beklentisi olmadan erdemli bir davranışı içselleştirdiğini düşünmemekteyiz.

Cahiliye insanının algı dünyasına yön veren en önemli etmenin dünya menfaati olduğunu belirttik. Bu durumun sonucunda cahiliye insanı kendisine dünyada menfaat sağlayan şeyleri kutsallaştırmıştır diyebiliriz.²⁸⁹ Örneğin çok miktarda yavrulayan bazı hayvanları kutsallaştırdıklarını görmekteyiz.²⁹⁰ Yine kendilerini gözle göremedikleri belalardan uzak tutması için birtakım putlara ve ruhlara hatta meleklerle ve cinlere tapınmaları dikkate değerdir. Kendilerine bir zarar dokunacağını anladıklarında, normal şartlar altında kulluk yapmaya imtina ettikleri halde Allah’a yalvarmayı ihmal etmemişlerdir. Ancak bu dualarındaki samimiyet, zarardan kurtulduklarına emin olana kadar sürmüştür.²⁹¹ Ahiret inancı olmayan bir insanın duasındaki samimiyet, istediğini elde edene kadar olabilir. Cahiliye insanının birçoğuna tamamen çıkar ilişkisine dayalı bir kulluk bilinci hâkim olmuştur. Bu nedenle cahiliye insanını yardım umarken ve ibadet ederken seçici davrandıran tek kriter menfaattir diyebiliriz.

Müşrikler Allah’ı Kâbe’nin rabbi olarak tanımışlardır ve varlığını inkâr etmemişlerdir.²⁹² İhtiyaç hissettiklerinde Allah’a yalvarmışlar ve dua etmişlerdir.²⁹³ Allah’a inanmaları fakat Allah’ın sıfatlarını inkâr etmeleri, O’na ortak koşmaları ve Kur’an’da bildirildiği şekliyle iman etmemeleri de yine dünyevi beklentileri ve üstünlük algılarının bozuk olmasından dolayıdır. Çünkü onlar Allah’a teslim olmayı reddetmiştir. Dünyanın geçici nimetlerinden vazgeçememişlerdir. Allah’ın varlığını inkâr edememişler fakat Allah’ın onları tekrar dirilteceğini inkâr edebilmişlerdir.²⁹⁴

---

²⁸⁸ Buhârî, Enbiyâ 11

²⁸⁹ Daha detaylı bilgi için “Kutsiyet Algısı” başlığı altındaki mülâhazalar incelenebilir.

²⁹⁰ 5/Mâide: 103: ‘Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile ilgili bir buyruk koymamıştır. Fakat inkârcılar kendi uydurdukları yalanları Allah’a yakıştırmaya çalışıyorlar; onların çoğu akıllarını kullanmıyorlar.’

²⁹¹ 31/Lokmân: 32: “Dalgalar onları kara gölgeler gibi kapladığında dini Allah’a gözgü kılarak O’na yakarırlar; Allah kendilerini sağ salim karaya çıkardığında ise içlerinden (yalnızca) bir kısmı ortaya yolu tutar. Hıyanete gömülmüş nankörler topluluğundan başkası ayetlerimizi inkâr etmez.”

²⁹² W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 25

²⁹³ 16/Nahl: 53-54

²⁹⁴ 23/Mu’minûn: 74

Çünkü Ahiret inancı olmadan Allah'ın varlığını kabul etmek onların dünyevi çıkarlarına ters düşmemiştir.²⁹⁵

Cahiliye Arapları aynı zamanda kendilerini Allah'a yakınlaştıracak birer aracı olarak gördükleri putlara ibadet etmişlerdir.²⁹⁶ Putların yalnızca taştan, topraktan ibaret olduğuna dikkat çekilince ise bu putların birer aracı olduğunu itiraf etmişlerdir.²⁹⁷ Böylece Allah'ı kabullenirken bile mutlaka ona ortak koşmuşlardır.²⁹⁸ Allah'ı erişilmez bir varlık olarak görerek,²⁹⁹ Allah'ın kendilerine erişemeyeceği algısına kapılmışlardır.

Ahiret inancı olmadan Allah'ın varlığı yalnızca sembolik bir kabulden öteye geçememiştir. Öyle ki Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyetini son derece daraltan bu anlayış sebebiyle, Allah'tan arta kalan alanlara başka varlıkların yerleştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu anlayışın bir eseri olarak, zihinlerinde daralttıkları Allah'ın hâkimiyetini, putlara taksim etmişlerdir. Sonuç itibariyle Allah inancı içi boş, tutarsız ve sembolik bir hale gelmiştir.

Cahiliye döneminde meleklerin varlıkları da kabul edilmekteydi. Tüm Arapların böyle bir kabulde bulunduğunu iddia edemesek de meleklerin Allah'ın kızları olarak kabul edildiğini bizzat Kur'an zikretmiştir.³⁰⁰ Ayrıca bazı kaynaklarda Lat, Uzza ve Menat'ın aslında Allah'ın kızları olarak inandıkları melekleri tasvir etmek için dikildiğinden bahsedilir³⁰¹ ki bu durumda müşrik Araplar melekler için putlar dikerek onlara tapınmışlardır. Allah'tan veya peygamberlerden gelen bir bilgi olmaksızın Meleklerin varlığına ilişkin varılacak her düşünce zannîdir. Zira, melekler insanların müşahede alanında değildir. Bu durum meleklerin Allah'ın bildirdiği şekilde kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır. Ne var ki cahil zihinlerde meleklerin Allah'ın bildirdiği şekliyle kabul edilmesi oldukça zordur. Zira meleklerin yalnızca Allah'a kul olduğunu kabul etmek, zihinlerdeki Allah algısını değiştirmek demektir.

---

²⁹⁵ Cahiliye döneminde yaşayan bazı Arapların ahiret inancı olduğu bazı kaynaklarda belirtilmiştir. Bk.: Mehmet Mahfuz Söylemez, *agm.*, s. 15
Fakat ahiret inancının yaygın olmadığını gösteren birçok ayet ve Kur'an dışında birçok çalışma mevcuttur.

²⁹⁶ Mehmet Mahfuz Söylemez, *agm.*, s.17

²⁹⁷ 39/Zümer: 3

²⁹⁸ 12/Yusuf: 106

²⁹⁹ Mehmet Mahfuz Söylemez, *agm.*, s. 17

³⁰⁰ 43/Zuhruf: 16-19

³⁰¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 7, s. 4594, (Necm Sûresi Tefsiri)

Allah'ın hâkimiyet alanını genişletmek demektir. Cahiliye insanı Allah'ın hâkimiyet alanını genişletecek olursa, dünyada kendilerine diğer insanlardan daha özel bir menfaat sağladığını düşündükleri putların hâkimiyet alanını daraltmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalınacaktır.

Arapların kitap ehli olmaması nedeniyle kitap algılarının yapılanmamış düşüncelerden oluştuğu kanaatindeyiz. Bu sözümüzle Hz. Musa'ya gönderilen Tevrat'ın ve Hz. İsa'ya gönderilen İncil'in varlığından haberleri olmadığını savunmuyoruz. Bilakis, Arapların Tevrat'ı ve İncil'i Yahudi ve Hristiyanlara gönderilen kitaplar olarak kabul ettiklerini fakat Tevrat ve İncil hakkındaki algılarıyla Kur'an'ı inkâr etmeye çalıştıklarını düşünmekteyiz. Onlar Kur'an'ı inkâr etmeye çalışırken, zihinlerindeki Tevrat ve İncil algısıyla kıyasta bulunarak Rasûlullah'a birtakım itirazlar getirmeye kalkışmışlardır. Mesela Kur'an'ın topyekûn, yazılı bir şekilde indirilmesini beklemişlerdir.³⁰² Bir başka deyişle, elle tutulur gözle görülür bir kitabın indirilmesini beklemişlerdir.³⁰³ Bu talepleri aslında onların mucize beklentileriyle alakalıdır. Peygamberden birçok konuda mucize beklerken, kitabın kendisini de mucizevi olarak görmek istemişlerdir. Hâlbuki Kur'an mana bakımından bir mucizedir. Onlar Kur'an'ın manasına teslim olmayı reddetmek için fiziksel boyutuyla alakalı şartları bahane etmişlerdir.

Araplara daha önceden elçiler ve uyarıcılar gönderilmiştir.³⁰⁴ Onlar bu elçilerin ve uyarıcıların varlıklarını birkaç kıssayla hatırlamaktalardı.³⁰⁵ Genellikle kavimleri helak edilen peygamberlerin varlıklarını bilmektelerdi. Bunlardan bazılarını ataları olarak kabul etmekteydi.³⁰⁶ Belki de bu nedenle onlar Rasûlullah'tan önceki peygamberlerin gösterdiği gibi olağan üstü bazı afetleri ortaya çıkarmasını beklemişlerdir. Ayrıca bazı Araplar, Hz. İbrahim'i ve Hz. İsmail'i kendi ataları olarak görmüşlerdir.³⁰⁷ Onların zihinlerindeki Hz. İsmail veya Hz. İbrahim'le ilgili algılar tam olarak nasıldı bunu ortaya çıkarmak oldukça zordur. Belki de onlar Hz. İbrahim'i ve Hz. İsmail'i bir melek gibi ya da insanüstü bir varlık gibi algılamışlardır. Rasûlullah'ın bir beşer olduğunu dile getirmelerinin ve bu bahaneyi

³⁰² 25/Furkân: 32; Ahmet Abay, *age.*, s. 137

³⁰³ 17/İsrâ: 93; Ahmet Abay, *age.*, s. 139

³⁰⁴ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3, s. 425

³⁰⁵ Mustafa Güven, *agm.*, s. 473

³⁰⁶ Âdem Apak, *age.*, s. 197

³⁰⁷ 22/Hac: 78; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3, s. 394

öne sürerek inkâr etmelerinin sebebi bu olabilir. Araplardan bazılarının ise Hz. Muhammed'i (s.a.v.) daha çok İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerle kıyasladıklarını düşünmekteyiz. Belki de bu nedenle Rasûlullah'tan İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerin gösterdiği gibi mucizeler göstermesini istemişlerdir. Üstünlük algıları nedeniyle peygamberin zengin olması gerektiğini savunmuşlardır.³⁰⁸ Güçlü bir kabileye mensup olması gerektiği ve soyunun erkek evlattan devam etmesi gerektiği algısıyla hareket etmişlerdir.³⁰⁹

Cahiliye Araplarında İslam'a uygun bir kader anlayışının hâkim olduğunu söylemek mümkün değildir. Genellikle başlarına kötü bir şey geldiğinde Allah'ı hatırlamışlardır. Hatta putlarını bile, başlarına bir musibet gelmemesi için hoşnut etmeye çalışmışlardır. Öyle görünüyor ki, onların dünya menfaatini merkeze almaları kader inancını doğrudan etkilemiştir. Sonuç olarak başlarına bir belanın veya musibetin gelmemesi için putlara adaklar sunarak kendilerince tedbir almışlardır.

Hangi dini veya inancı ele alacak olursak olalım hepsinde kader inancına taalluk eden bazı ortak noktalar dikkatimizi çekmektedir. Örnek olarak; “kaderi belirleyen bir şey varsa bunun aynı zamanda kulluk yapılmaya layık bir varlık olmalı” kanısını zikredebiliriz. Tam tersini de söylemek mümkündür. Bir başka ifade ile “kulluk yapılmaya layık bir varlık varsa bu kaderi belirlemeye muktedir olmalı” şeklindeki bir yaklaşım da kader inancı noktasında hemen her inanç için geçerlidir diyebiliriz. Putları tapınmaya layık bir mevkide gören putperestlerin dolaylı yönden onların kadere tesirine inandığını düşünmekteyiz. Zira bazı araştırmacılar, cahiliye insanların, Menat putunun kaderi belirlediği inancında olduğunu zikretmiştir.³¹⁰

Putlar her kabileye mahsus özel ilahlar olarak kabul edilmiştir. Bunun neticesinde oluşan inanca göre; her kabilenin kaderi birbirinden bağımsız bir şekilde putlar tarafından belirlenmektedir. Bir başka ifade ile bir kabile kendi putunu ne kadar memnun ederse o put var gücü ile kendi kabilesinin kaderinde iyileştirmeler yapmak için çalışacaktır.

Üstünlük algılarının neticesinde dünya hayatında başarıya ulaşmış olan kişilerin doğru yolda olduğuna dair bir algıları olduğundan bahsetmiştik. Bu algıyı ve

---

³⁰⁸ 25/Furkân: 8

³⁰⁹ 108/Kevser

³¹⁰ Namık Kemal Okumuş, *Bütün Yönleriyle Şirk*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015, s. 358

doğurduğu inancı ortaya koymamız gerekirse düşüncelere dayandıklarını düşünebiliriz: “Putlar dünya hayatını yönetmektedir. Dolayısıyla putlara ibadet eden birisi dünya hayatında başarılı olmaktadır. Dünya hayatında başarılı olan kişiler doğru yoldadır. Öyleyse kaderi belirleyen putlara ibadet etmek gerekir.”

Anladığımız kadarıyla cahiliye insanının putlara tapınmak, dünyevi üstünlük elde etmek ve böylece doğru yolda olmak üçgeninde bir kader algıları vardır. Bu algının düzeltilmesi için hem putların inkârı gerekmiştir hem üstünlük algısının onarılması hem de doğru yolun gerçekte ne olduğunun bildirilmesi gerekmiştir. Yalnızca yaratıcı olarak gördükleri Allah’ın, çok zor bir duruma düşmedikçe kaderlerinin üzerinde etkili olduğunu unutmuşlardır. Başka hiçbir umut ve çare kalmayınca mesela denizde dalgalar arasında kalınca Allah’a yönelmeyi ihmal etmemişlerdir.³¹¹

Bize göre kaderle ilgili en çok dikkat çeken konulardan bir tanesi onların fal okları çekmeleridir. Genellikle kararsız kaldıkları bir durumda, geleceği kestiremediklerinde fal oklarına başvurmuşlardır.³¹² Bu durum aslında cahiliye insanının sorumluluk almaktan kaçındığını gösterir.³¹³ Bir başka ifade ile klasik kader öğretiminde cüz’i irade şeklinde tanımlanan insana tanınmış özgürlük alanı içerisinde verilen kararlardan, bazen cahiliye insanı kaçmayı tercih etmiştir. Vereceği kararın sonucunda sorumluluk almamak için fala müracaat etmişlerdir.

Fal oklarına başvurduklarında, bu fal oklarından çıkan sonuca, Allah’ın mı yoksa Allah dışında kalan bazı varlıkların mı karar verdiğini düşünmüşlerdir? Bu soruya cevap veren bir çalışmaya rastlayamadık ancak ayetlerin işaret ettiği nokta, onların gaybî bilgileri cinlerin ve şeytanların bildiğine inanmalarınıdır.³¹⁴

---

³¹¹ 10/Yûnus: 22

³¹² Mehmet Aydın, “Fal”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 12, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1995 s. 134

³¹³ Seçim yapma sırasındaki kaygılar için bk.: Renata Salecl, *Seçme İkilemi*, Metis Yayınları, Çev.: Barış Engin Aksoy, İstanbul 2014, s. 19-25

³¹⁴ 34/Sebe’: 14: “Süleyman’ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak atasını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman’ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybî bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.”

67/Mülk: 5: “Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.”

Müşrikler Allah'ın kendilerini yarattıktan sonra başıboş bırakıp, onlarla artık ilgilenmediğine inanmışlardır.³¹⁵ İnsan, kendi hayatı hakkında bazı konularda kendisini söz sahibi hissetse bile kendi gücünü aşan birçok şeyle karşılaşır ve netice olarak çok daha güçlü bir varlığın ya da bir olgunun hayatı üzerindeki etkisini kabullenmek durumunda kalır. Bazı müşriklerin kader algılarındaki Allah'tan soyutladıkları alanı bir başka olguya, “dehr”e teslim etmişlerdir.³¹⁶ “Dehr”in sözlükteki kelime manası zamandır.³¹⁷ Dehr, birtakım farklı çağrışımlarıyla zaman kelimesinin içeriğinde özelleşerek gün, mevsim gibi sınırlı bir zamanı değil, sürekliliği ve bütünlüğü olan uzun bir zamanı temsil eder.³¹⁸ Kaderi belirleyen şeyin Allah olduğuna ya da bir put olduğuna inanmak ile dehr olduğuna inanmak arasında önemli bir fark vardır. Zira kaderi belirleyen şeyin bir varlık olduğu kabul edildiğinde herhangi bir varlığın insan üzerindeki tasarrufu kabul edilmiş demektir. Kaderi belirleyen şeyin zaman olduğu düşünüldüğünde ve zamanın bir varlık olarak değerlendirilmesi halinde az önceki çıkarımımız geçerli olacaktır. Diğer bir deyişle, insan üzerinde tasarrufu olan zaman (dehr) adında bir varlık vardır çıkarımına ulaşılabacaktır. Fakat zamanın kendisinin bir varlık olmadığı düşüncesi, kaderin ise sadece zamanın geçmesiyle belirginleştiğinin düşüncesi aslında kaderi inkâr etmek demektir. Bazı araştırmacılar,³¹⁹ Kur'an'da Câsiye Suresinde bahsi geçen “*bizi ancak zaman (dehr) yok etmektedir*”³²⁰ ifadesindeki “dehr”i müşriklerin bir varlık olarak algıladığını belirtmiştir. Kanaatimize göre bu yaklaşım doğru değildir. “Dehr”in yani zamanın müşrikler tarafından bir varlık olarak düşünülmesinden ziyade bazı müşriklerin kaderi tamamen inkâr etmek için “dehr”i yani zamanı gündeme getirdiklerini düşünmekteyiz.

Çoğu müşrikin ahiret inancını inkâr ettiğinden, bu inkârın sebeplerinden ve sonuçlarından bahsetmiştik. Cinlerin ve şeytanların varlıklarına inandıklarını ve bunları da farklı algıladıklarından bahsetmiştik. Bu nedenle tekrar etmeyeceğiz. Bu konuyu bitirirken, çıkardığımız sonuçları aşağıdaki gibi özetleyebiliriz. Kader

---

³¹⁵ Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 191

³¹⁶ *age.*, s. 190-202

³¹⁷ İbrahim Mustafa, *age.*, s. 299

³¹⁸ Mustafa Öztürk, “Kur'an'da ve İslam Öncesi Arap Düşüncesinde “Dehr” Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 16, Samsun 2003, s. 252-253

³¹⁹ Toshihiko Izutsu, *age.*, s.198

³²⁰ 54/Câsiye: 24

inancını belirleyen en önemli etkenler; kâinatı idare eden gücün ne olduğu kanısı ve üstünlük algısıdır. Müşrikler kâinatı idare eden güçlerin Allah adına putlar olduğuna inandıkları için kaderin belirleyicisi onlara göre putlardır. Üstünlük algılarına göre dünyevi başarıyı elde edenler doğru yoldadır. Bir başka ifade ile tapındıkları putlara ne kadar iyi kul olurlarsa o kadar iyi bir kadere sahip olacaklarına inanmaktalardı. Müşriklerde kâinatın tamamının aynı ve ortak kaderi paylaştığı yönünde bir inanç mevcut değildi. Bunun yerine her kabilenin tapındığı putların kendi “kullarına” karşı etkili olduğu inancı mevcut olmuştur.

3.1.2. Ehl-i Kitap

Ehl-i kitap kavramı, Allah’ın kendilerine daha önceden kitap gönderdiği toplulukları ifade etmek için kullanılan genel bir tabirdir.³²¹ Ehl-i kitapla ilgili ayetlerde zaman zaman Sabîîlerden bahsedilmiş olsa da Kur’an’ın nazil olduğu coğrafyada daha çok Yahudilerin ve Hristiyanların bulunması, bu kavramın kapsamını bu iki din mensuplarına indirgememize neden olmuştur.

Mekke döneminde Hz. Peygamber, çoğunlukla müşriklerle muhatap olmasına rağmen, hicretten önce ehl-i kitaba gönderilmiş birçok peygamberle ilgili kıssalar Kur’an’da bulunmaktadır. Mekke döneminde nazil olan surelerde geçen kıssalarda yalnızca ehl-i kitaba hitap edildiğini düşünmek zordur. Müşriklerin baskıları arttıkça Hz. Peygamber’e moral telkin etmek amacıyla, önceki peygamberlerin hayatlarının anlatıldığı kıssaların yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu durumda muhatap yine Hz. Peygamber ve o dönem zor durumda bulunan ahabıdır diyebiliriz.

Tezimizi Mekke dönemi ile sınırlandırdığımız için ehl-i kitaba yönelik algı düzenlemelerini, bir sonraki çalışmamızda ele almak temennisiyle bu bahsi kapatıyoruz.

---

³²¹ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 10, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1994 s. 516

3.1.3. Bi'setten Sonra İman Edecekler

3.1.3.1. Bilgi Düzeyleri ve Bilgiye Yaklaşımları

Özellikle ilk iman edenlerin, her şeyden önce zanna dayalı olan ve birbiriyle çelişen algıları ve inançları sindirememiş kimseler olduğunu düşünmekteyiz. Onlar belki kendi içlerinde hissettikleri ama tanımlayamadıkları tevhid inancına sistematik deliller getirememişlerdir. Buna rağmen yanlış olan inançları reddedip, ellerinde kalan tevhide en yakın bir inanca sarılmışlardır.

Bilgiyi kabul ederken göz önünde bulundurdıkları birtakım kriterleri vardır diyebiliriz. Aynı zamanda yanlış algıları ve zanları reddetme eğilimleri olduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle bilgi konusunda daha seçici davranmışlardır, müşrikler gibi zanlarına şahitlik etmemişlerdir, külli algıları mümkün olduğunca az zedelenmiştir, bu nedenle de imana en yakın pozisyonda vahyi beklemişlerdir, diyebiliriz.

İlk Mü'minlerden birçoğu peygamberlik görevi kendisine verilmeden önce Hz. Muhammed'i (s.a.v.) çok iyi tanımaktaydı. Hz. Muhammed'in şahsına olan güvenleri hep tam olmuştur. Daha önce hiç yalan söylemeyen bir insanın, üstelik çok samimi bir şekilde başından geçen olağan üstü bir olayı anlatması onları heyecanlandırmış ve düşündürmüş olmalıdır. Hz. Peygamber'e gelen vahiy hakikatin üzerine örtülmüş batıl tozları savurup atan bir mahiyettedir. Müşriklerin batıl inançlarını zaten reddeden ya da benimsemeyen bu insanlar önlerindeki iki seçenek arasından elbette en doğrusunu tercih etmişlerdir.

Bu noktada bir konunun altını özellikle çizmek istiyoruz. Elçilik görevi zor bir görev, bu görevi üstlenmek ise önemli bir sorumluluktur. İnsanların alay etmelerine, düşmanlıklarına ve her türlü çirkin ithamlara karşı müthiş bir sabır ve dirayet gerekmektedir. Hz. Peygamber'e ilk iman edenler, O'nun macera arayan ya da menfaat peşinde koşan bir insan olmadığını bilmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber, kendisine peygamberlik görevinin verildiğini söylediğinde, ilk iman edenler bu iddiayı ciddiye almışlardır.

“İlk Mü'minler bilgiyi kabullenmek için çok ciddi kriterler getirmiş olsalardı Hz. Muhammed'i (s.a.v.) de şüpheyle karşılamaları gerekirdi” gibi bir

yargıya varmaktan bizi alıkoyan bir durum vardır. O da kriter ile gereksiz şüphenin birbirinden farklı olmasıdır.

Onlar Allah'tan gelen vahyi mutlak bilgi olarak kabul etmişlerdir. Vahiy de onların eğitimlerinde kılavuzluk yapmıştır. İhtiyaç duydukları bilgileri onlara sunmuştur. Bu minvalde, kâinatın yaratılışı, Allah'ın sıfatları, inkârcıların ve müşriklerin düştükleri yanlışlar onlara ayetlerle açıklanmıştır. Hz. Peygamber'e itaatın gerekliliği ayetlerde işlenmiştir. Böylece vahyin müşahhas hali iman edenlere gösterilmiştir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahyin dışında kalan ve insanî boyutu olan durumlarda sıradan bir insan gibi davrandığının ve yaşantısını buna göre devam ettirdiğinin farkında olmuşlardır. Zaten Hz. Peygamber (s.a.v.) vahyin dışında kalan konularda ashabıyla istişare etmiştir. Bu durumda iman edenler, Hz. Peygamber'in Allah'ın bildirdiklerini tebliğ ettiği durumlarda kimseye danışmadığını, ancak bunun dışındaki durumlarda kendilerine danıştığını bilmişlerdir. Bir başka ifade ile onlar için mutlak bilgi, Hz. Peygamber'in onlara bildirdiği her söz olmuştur. Geriye kalan her konuda istişare ile karar alınmıştır ki, Mü'minler istişare sonucu ulaşılan bilginin hata payı içerdiğinin farkında olmuşlardır. Örneğin, Uhud savaşına çıkıldığında savunma savaşı yapılmadığı için taktiksel manada bir hata yapılmıştır. Ama hiçbir samimi Mü'min bu hatayı Allah'a ve Rasûl'üne mâl etmeyi düşünmemiştir.³²²

Mü'minler kendilerine Allah'tan yeni bilgiler geldikçe zaman zaman bu bilgileri farklı algılamaları söz konusu olmuştur. Böyle durumlarda bu algılamaları Hz. Peygamber'in yol göstericiliği sonucu düzeltilerek mutlak bilgiye irca edilmiştir. Kısaca Mü'minler algı dünyasından çıkarılarak mutlak bilgi ile tanıştırılmıştır. Zanlardan ve zanların getirdiği tereddütlerden kurtarılmıştır. Oysa aynı bilgi ile karşılaşan müşrikler, zanlarının ve batıl inançlarının esiri olmuşlar, bu bilgiyi inkâr edebilmişlerdir.

3.1.3.2. İman Esaslarını Algılamaları ve İmanları

Kur'an'da birçok ayet "ey iman edenler" hitabıyla başlar. Buna rağmen Mü'minler yalnızca doğrudan kendilerine yapılan bir hitapla başlayan ayetlerin değil tüm ayetlerin muhatabıdır. Allah kimi zaman müşriklerin hatalarını yüzlerine

³²² Muhammed Hamidullah, *age.*, s. 198

vururken ve onların yoldan çıkmışlığını ortaya koyarken, Mü'minlerin de imanını pekiştirmiştir. Bazen Mü'minlere doğrudan hitap ederek, onları ikaz etmiş, bazen de onları kâfirlerin hatalarıyla uyarmıştır.

İlk Mü'minler; *“Ey iman edenler, Allah’a iman edin (güvenin) ve elçisine, meleklerine ve elçisine indirdiği kitaba ve daha önceki indirdiği kitaba da...”*³²³ ayetinin gereği olarak Allah’a güvenmişler, O’nun yalnızca varlığından değil, her vaadinden ve tüm sıfatlarından da emin olmuşlardır.

İlk mü'minler şunu çok iyi biliyordu ki Allah birdir ve ondan başka ilah yoktur. Zaten Mü'min olmanın birinci şartı bunu kabul etmektir. Allah’ın Rasûl’ünü de tasdik ettiklerine göre peygamber algılarında bir problem yoktu. Onları yanlış inanca ve algılara sevk edecek zatlardan vahyin yardımıyla kendilerini koruyabilmişlerdir. Ana hatlarıyla iman esaslarını tanımışlardır. Geriye bu taslak halindeki imanın hayata geçirilmesi ve detaylandırılması kalmıştır. Vahyin ve Rasûl’ün rehberliğinde bu aşama da tamamlanmıştır.

Birtakım Mü'minler, iman etmeden önceki hayatlarında olduğu gibi, cahiliye adetleri üzerine yaşamaya devam etmiş olabilirler. İman etmemekte ısrarcı olan müşrikler gibi onlarda İslam’dan önce parçacı bakış açısıyla, cahiliye adetlerinin yanlışlıklarını tam manasıyla idrak edememiş olabilirler. Ancak vahyin aydınlığı ile karşılaştıklarında iman etmişlerdir ve böylece kendilerini arındırmayı tercih etmişlerdir. İnkârcı müşrikler gibi hatalarında ısrar etmemişlerdir. Çarpık inançları terk edip hakikate tabi olmayı seçmişlerdir. Zanla bilgiyi, inanç ile imanı ayırt etmeyi öğrenmişlerdir.

Hız. Peygamber’in bi’setten önceki zihin dünyası ve yaşantısı bizim için oldukça önemlidir. Hız. Peygamber’in yukarıda incelediğimiz diğer muhataplardan ayrı bir yeri vardır. Hız. Peygamber’i diğer muhataplardan ayıran özellikler; O’nun vahyi kabullenışı, kayıtsız şartsız vahye teslimiyeti, Rabbine olan güveni, Allah’ın vaadine olan mutlak itimadı, Cibril’i doğrudan müşahede etmesi³²⁴ ve vahyin kalbine

---

³²³ 4/Nisâ: 136

³²⁴ 81/Tekvîr: 23

yerleştirilmesi,³²⁵ vazifesi için seçilmesi ve bir takım ahlâkî, fitrî ve aklî özelliklere sahip olması³²⁶ şeklinde ifade edilebilir.

Bu farkları göz önünde bulundurmadan, Hz. Peygamber'i sıradan muhataplarla bir tutarak, O'nun bi'setten önceki düşünce dünyasını ve algılarını irdelemek bizi yanlış bir sonuca götürebilir. Öyleyse Hz. Peygamber'in algı ve düşünce dünyasını, Kur'an ayetlerinin O'na doğrudan hitap ettiğinde ortaya çıkan sonuçtan elde etmeliyiz. Bu nedenle bu hususu diğer başlıkta, ayetlerin algı düzenlemelerini incelediğimiz kısımda parça parça ortaya koymaya çalışacağız.

3.2. Bi'setten Sonra Mekke Döneminde Kur'an'ın Algı Yönetimi

Vahyin Mekke dönemi, zihinlerdeki putların, sahte tabuların, batıl inançların yıkıldığı ve yerine mutlak bilgi ile örülmüş imanî esasların yerleştirildiği bir dönemdir.³²⁷ Bu dönemi incelerken vahiy kronolojisini dikkate alıp, sebab-i nüzulden yararlanacağız ve kelimelerin o dönemdeki manalarına sadık kalmaya çalışacağız.³²⁸ Cahiliye toplumunun zihinsel dönüşümünü incelediğimiz bu çalışmada Kur'an'ın zamanla toplumun algısını nasıl düzenlediğini tespit etmeye gayret edeceğiz. Cahiliye insanının temel algı ve inançlarını bir önceki başlıkta tespit ettikten sonra, yukarıdaki çıkarımlarımızı detaylandırarak Kur'an'ın algılara etkisini ve algı yönetimini ortaya koymaya çalışacağız.

Bu bölümü Mekke ile sınırlandırmak durumundayız. Zira Kur'an'ın muhatapları Mekke'de ve Medine'de bir açıdan farklılaşmıştır. Mekke'de kitabî kültürü olmayan Müşrik bir topluma yönelik algı yönetimi yapılırken, Medine döneminde buna ek olarak ehl-i kitaba yönelik bir takım algı düzenlemeleri yapıldığına rastlamaktayız. Aynı zamanda Medine döneminde Mü'minler, müşriklerin tasallutundan kurtularak kendi yolunu çizebilen bir camia haline gelmiştir. Bağımsız bir camia olan Müslümanların algılarının düzenlenmesi için nazil

---

³²⁵ 25/Furkân: 32

³²⁶ 68/Kalem: 4

³²⁷ İsmail Çalışkan, "Kur'an Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası", (Ed.: Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013, s. 257

³²⁸ Yukarıda belirttiğimiz metotla yapılan benzer bir çalışma için bk.: *agm.*, s. 258

olan ayetler, Mekke dönemindeki ayetlerden birtakım farklılıklar arz etmektedir. Bu nedenle tezimizin bu bölümünü Mekke döneminde nazil olan ayetler ile sınırlandırmaktayız. Mekke dönemindeki algı yönetimini incelerken de mümkün olduğu kadar kronolojik bir sıra izlemeye çalışacağız.

Kur'an ayetlerinin nüzul sırası hakkında gelen rivayetlerde ve mütehasısları tarafından belirtilen görüşlerde yüzde yüz bir mutabakat söz konusu değildir. Yine de gerek ayetlerin üslubunu ve içeriğini dikkate alarak, gerekse de ayetlerin nüzulüne ilişkin rivayetlerden yola çıkılarak ayetlerin nüzul sıraları tespit edilmeye çalışılmıştır.³²⁹ Buna ek olarak son zamanlarda surelerin iniş sırasına göre mealler ve tefsirler kaleme alınmaya başlanmıştır.³³⁰ Taberî de tefsirinde sûrelerin ve içindeki ayetlerin nüzul zamanlarına ilişkin bazı rivayetleri aktarmıştır. Biz de çalışmamızda belli bir nüzul sırası takip ederek ayetlerin algı yönetimini tespit etmeye çalışacağız. Taberî tefsirinde geçen rivayetleri, son dönem müfessirlerin yorumlarını dikkate alarak ve zaman zaman da Bazergân'ın çalışmasından yararlanarak elde ettiğimiz makul bir sıralamayı dikkate alacağız.

3.2.1. Hz. Peygamber'in Algı Dünyasının Yönetilmesi

İlk vahiy Alak suresinin ilk beş ayetidir.³³¹ Aşağıda detaylandırılacağı üzere bu ayetler, doğrudan Hz. Peygamber'i muhatap almıştır. Elbette Hz. Peygamber'e doğrudan hitap eden diğer ayetlerde olduğu gibi bu ayetlerde de vahyin diğer muhataplarına birtakım mesajlar verilmektedir. Kanaatimize göre "oku" emri yazılı bir nüshayı okumayı değil, Hz. Peygamber'e elçilik vazifesinin verildiğini ifade etmektedir. Müfessirler, okunacak olan şeyin mahiyeti hususunda farklı düşünceler dile getirmişlerdir. Örneğin son dönem müfessirlerinden Mevdûdî, şöyle bir çıkarım yapmıştır:

“...Melek “oku” dediğinde Rasûlullah “Ben okuma bilmem” şeklinde cevap vermişti. Bundan anlaşılıyor ki, Melek vahyi yazılı olarak getirmiş ve Rasûlullah'ın bunu okumasını söylemişti. Çünkü eğer meleğin

³²⁹ Bazergân'ın kaleme almış olduğu *Seyr-i Tahavvül-i Kur'an* buna örnek olarak verilebilir. Kur'an pasajlarının nüzul sırasına ilişkin, bu eserin vardığı sonucu liste halinde Ömer Özsoy'un ve İlhami Güler'in derlediği, “*Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*” isimli çalışmada bulduk. Bu listeden istifade ettik.

³³⁰ Örnek olarak İzzet Derveze'ye ait olan *et-Tefsiru'l-Hadis*, ve Şaban Piriş'in kaleme aldığı *Kur'an Yolu* eserleri verilebilir.

³³¹ et-Taberî, *age.*, Daru'l-Fikr, C.: 15, s. 251

maksadı kendi söylediğini Rasûlullah'ın sadece tekrar etmesini istemek olsaydı, Rasûlullah "Ben okuma bilmem" demezdi.³³²

Aynı konuda daha kapsamlı bir değerlendirmede bulunan Elmalılı Hamdi Yazır, okunacak şeyin yazılı olmasını şart koşmaz ve ezberden okunma ihtimalini hatırlatır. Bununla da kalmayıp okunacak şeyin bir tebliğ amacıyla okunacağını da ifadelerine ekler.³³³ "Oku" emrinin birkaç defa tekrarlandığına dikkat çeken Elmalılı, bu emirlerden sonuncusunda Kur'an'ın Hz. Peygamber tarafından okunabilir hale geldiği sonucuna ulaşır.³³⁴

Bu konuda Elmalılı'nın görüşünü tercihe şayan bulduğumuzu ifade etmeliyiz. "Oku" emrinin tebliği kastettiği konusunda Elmalılı ile aynı kanaate sahip olduğumuzu, ancak üçüncü "oku" emriyle Kur'an'ın okunabilir hale geldiği düşüncesine katılmadığımızı belirtelim. Zira bu ayetlerde Hz. Peygamber'e ve dolaylı yönden de Kur'an'ın tüm muhataplarına önemli bir algısal mesaj verildiği kanısındayız.

Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmediğini dile getirmesi³³⁵ bizim için önemli bir delildir. O dönemde insanların karşısına çıkıp şiir vs. gibi bir şeyler okumak ve insanlara hitap etmek belli kişilerin ilgilendiği bir işti.³³⁶ Bu kişiler arasında yer almadığı bilinen Hz. Peygamber okuma bilmediğini ifade ederken, muhtemeldir ki kendisine verilen göreve değil fakat görevini icra ederken karşılaşacağı birtakım zorluklara işaret etmiştir.

O'nun (s.a.v.) vazifesini, Hz. Musa gibi kabul ettiğini düşünüyoruz. Hz. Musa insanların karşısında konuşmaktan çekindiğini ifade edip kendisine yardım etmesi için Hz. Harun'un görevlendirilmesini istemiştir.³³⁷ Aynı şekilde Hz. Peygamber'in de insanlar arasında bir şeyler okuyan birisi olmadığını ifade ederek benzer bir endişeyi dile getirmiş olması öne sürülebilir. Ayetlerin devamında Hz. Peygamber'de hâsıl olan bu endişenin giderilmesine yönelik ifadelerle karşılaşmaktayız.

³³² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 7 s. 179

³³³ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 8, s. 5949-5950, (Alak Sûresi Tefsiri)

³³⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 8, s. 5946-5947, (Alak Sûresi Tefsiri)

³³⁵ et-Taberî, *age.*, Daru'l-Fikr, C.: 15, s. 251

³³⁶ Âdem Apak, *age.*, s. 185-204

³³⁷ 28/Kasas: 34

“...Yaratan Rabbinin adıyla oku! İnsanı alakadan yarattı. Oku! Senin Rabbin ikram sahibidir. O kalemle öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.”³³⁸

Bu ayetlerde Hz. Peygamber’in vazifesini sıradan bir mahlûk adına değil, Hâllak adına, yani her şeyi var eden Rabbi adına yapacağı bildirilerek cesaretlendirilmiştir. İnsana her bilmediğini öğreten Allah, vazifesinde Hz. Peygamber’e yardımcı olacağını, O’na vazifesini öğreteceğini ifade etmiştir. İnsan rahim duvarına yapışan tek hücrelik aciz bir canlıyken onu yaratıp yetişkin haline getiren³³⁹ Rabbin, elçisini okuma bilmesede de vazifesinde muvaffak kılabileceği ifade edilmektedir.

Bu ayetlerin Hz. Peygamber’in zihin dünyasında çağrıştırdığı mana, “insanların arasında konuşmak, onlara hitapta bulunmak için daha önceden bu işlerle uğraşan birisi olmak gerekir” algısını aşmaya yardımcı olmaktadır diyebiliriz. Ayrıca Hz. Peygamber’in vazifesini yaparken sahipsiz kalmayacağı, insanı yaratmaya ve yetişkin hale getirip kalemle öğretmeye muktedir Rabbi tarafından desteklendiği vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber’in çevresiyle istişare etme alışkanlığı olduğu bilinmektedir. Başından geçen bu önemli olayı ve inen ilk ayetleri en yakın çevresiyle paylaştığını ve onların fikirlerini aldığını görmekteyiz.³⁴⁰ Bunun akabinde Hz. Peygamber’in bir süreliğine aynı hadisenin tekrar gerçekleşmesini beklemesi ve yeni talimatlar gelmesini umması kadar doğal bir şey yoktur. Bu sürenin tam olarak ne kadar geçtiğini tespit etmemiz mümkün değildir. Fakat bir müddet sonra Allah’tan yeni bir vahiy gelmiştir. Vazifesi konusunda Hz. Peygamber’i bilgilendirmeye devam etmiştir.³⁴¹

Daha önce verilen peygamberlik vazifesini detaylandıran bu ayetlerde Hz. Peygamber’den gecenin bir kısmında kendisine indirilen Kur’an’ı okuması istenmiştir. Vahyin Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelmeye devam edeceği vurgulanarak³⁴² bu vazifenin ağır bir vazife olduğu özellikle belirtilmiştir.³⁴³

³³⁸ 96/Alak: 1

³³⁹ İzzet Derveze, *age.*, C.: 1, s. 20; Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 7 s. 180

³⁴⁰ et-Taberî, *age.*, Daru’l-Fikr, C.: 15, s. 251, 252

³⁴¹ İzzet Derveze, *age.*, C.: 1, s. 67; ‘Alûsî, *Ruhu’l-Meânî*, Daru’l-Hayâ’ ve’t-Terâsü’l-Azmiyye, Beyrut Tarihsiz, C.: 29, s. 101

³⁴² 73/Müzzemmil: 1-9

Geceleyin yapılan Kur'an okumalarının hem bir ibadet mahiyeti taşıdığı hem de bu ağır vazifeye bir hazırlık olduğu düşünülebilir.³⁴⁴ Kur'an'ın ışığında Hz. Peygamber'in algılarının yoğunlaşması hedeflenmiştir. Çünkü gündüz vakitlerinde Kur'anî algıların eşliğinde yapılacak işler vardır. Bu iş, Rabbin ayetlerini insanlara okumak ve O'na (c.c.) yöneltmektir. Vahiy Hz. Peygamber'e "Rabbe yönel" demekle kalmamıştır. Bu Rabbin müşriklerin Rabbi gibi olmadığı en güzel ifadelerle bildirilmiştir.³⁴⁵

"O doğunun ve batının Rabbidir. O'ndan başka ilah yoktur. Ondan başkasına güvenip dayanma!"³⁴⁶

Ayetler bu zor vazifeyi Hz. Peygamber'e (s.a.v.) verirken bir yandan da cesaret vermektedir. O'nu şu bilince yöneltmektedir: Senin Rabbin sıradan bir şey değil, "doğunun ve batının" Rabbidir. Üstelik sana karşı çıkacağını düşündüğün insanların tapındıkları ilahlar gerçek ilah değildir. Çünkü "senin Rabbinden başka ilah yoktur."³⁴⁷

Hz. Peygamber'in bu aşamadan sonra hem vazifesi hakkında hem de Rabbi hakkında bilgi sahibi olduğu ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in vahyin etkisi ile kendisini bu sözlere teslim ettiğinden şüphe duyulmamaktadır. Bu nedenle ayetlerin mesajını ne kadar iyi anlarsak, bu ayetlerin Hz. Peygamber'in algılarını ne şekilde yönettiğini de o kadar iyi anlarız. Asıl işimiz, bu ayetleri işiten Mekkelilerin nasıl bir tavır takındıklarını tespit etmektir.

Vazifesini çevresine duyururken Hz. Peygamber'in kendisini anlayacağını umduğu insanlardan başlaması kadar doğal bir şey olamaz. İlk iman edenler bu şekilde Hz. Peygamber'e iman etmişler ve teslimiyetlerini ifade etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in bu ayetleri geceleri kalkıp *tertil* ile okuması O'nun bir sonraki vahyin gereğini yapması için iyi bir hazırlık dönemi olmuştur.³⁴⁸ İlk iman edenler de Hz. Peygamber ile birlikte kalkıp bu ilk inen ayetleri okumaktaydı.³⁴⁹ Allah'ın emirlerine ilk Mü'minler tarafından kayıtsız ve şartsız uyulduğu ortaya

---

³⁴³ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 6, s. 495

³⁴⁴ İsmail Çalışkan, *agm.*, s. 264; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 6, s. 496, 497

³⁴⁵ İsmail Çalışkan, *agm.*, s. 260-261

³⁴⁶ 73/Müzzemmil: 9

³⁴⁷ 73/Müzzemmil: 9

³⁴⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 8, s. 5428, (Müzzemmil Sûresi Tefsiri)

³⁴⁹ et-Taberî, *age.*, Daru'l-Fikr, C.: 14, s. 125, 126

çıkılmaktadır.³⁵⁰ İlk Mü'minlerin geceleri kalkarak Kur'an okumaları, onlara Hz. Peygamber'in yanında yer almakla zor bir vazifede yardımcılık rolünü üstlendiklerini hissettirmiştir.

Bazı rivayetlerde vahyin bir dönem kesildiği bildirilmektedir.³⁵¹ Bu kesintinin süresi çok belirgin değildir. Bu döneme kadar inen vahyin miktarı az olabilir ancak Hz. Peygamber ve sadık Mü'minler tarafından içselleştirilmesi gereken çok önemli ilkeleri içermektedir. Bu da bir sonraki vahyin gelmesini bir süreliğine bekleten bir neden olabilir.

Bu aşamadan sonra Müddessir Sûresinin ilk yedi ayetinde vurgulanan başka bir aşamaya geçildiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'e açıktan insanları uarması bildirilmektedir

Müddessir Sûresinde geçen ifadeler Hz. Peygamber'e vazifesini yaparken nelere dikkat etmesi gerektiğini de açıklamaktadır.³⁵² Elbisesini temizlemeyi emretmesi, O'nun vazifesini ne kadar ciddiye aldığını karşısındaki insana gösterme amacı taşımaktadır. Zaten cömert olan Hz. Peygamber'e verdiği başa kakma denilerek, gerçek peygamberin nasıl olması gerektiğine dair ipuçları verilmiştir. Yani doğru bir peygamberlik algısı oluşturulmaya başlanmıştır.³⁵³

Şimdi Hz. Peygamber bu ayetlerin kendisine geldiğini insanlara anlattığında dönemin insanların algularına ne yönde tesir ettiğini inceleyeceğiz. İlk grup iman edenler ki onların zihinlerinde teslimiyet sebebiyle bir fikir çatışması olmamıştır. Alguları, ayetlerin zâhiri manalarına evirilmiştir diyebiliriz. İkinci grup iman etmeyenlerdir ki bunların içerisinde şüpheyle bakanlar ve şiddetle reddedenler vardır. Müşriklerin algı dünyasına hitap eden mesajları aşağıdaki şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz.

1- Hz. Muhammed okuma yazma bilmediği halde, insanların arasında daha önce hikâyeler anlatan, şiirler okuyan, insanlara sosyal içerikli mesajlar veren birisi olmadığı halde, Rabbi ondan insanlara vahyi okumasını istemiştir.

2- Hiçbir şey bilmeyen insana kalemle yazmayı öğreten Allah'ın, elçisine de insanlar arasında okuyacağı şeyleri bildirerek sahip çıkılacağı bildirilmektedir.

---

³⁵⁰ İsmail Çalışkan, *agm.*, s. 267

³⁵¹ et-Taberî, *age.*, el-Halebî, C.:29, s. 143

³⁵² İzzet Derveze, *age.*, C.: 1, s. 89

³⁵³ İsmail Çalışkan, *agm.*, s. 269

3- İnsanın aslında bir “alaka”dan yaratılan aciz bir varlık olduğu anlatılmaktadır. Üstelik bu yaratma işini yapan Hz. Muhammed’in Rabbidir.

4- Hz. Muhammed kendi arzusu ve hırsları sebebiyle değil, Rabbinin O’na “kalk ve uyar” demesi sebebiyle insanlara bir şeyler okumaktadır.

5- Hz. Muhammed’in Rabbi sıradan bir Rab değil, doğunun ve batının Rabbidir. Bu ifadeyi ilk işiten şüpheci müşrikler bunu bir miktar abartılı bulmuş olabilirler. Çünkü onlar her kabilenin ayrı bir puta taptığını bilmekte idiler. Her putun gücünün kendi alanında etkili olduğuna inanmaktalardı.³⁵⁴ Hem doğu hem batıya Rab olabilecek bir put(!) düşünememişlerdir. Allah ise putlar gibi olmadığı halde onlar Allah’ı tapındıkları şeylerle kıyaslamışlardır.

6- Hz. Peygamber yalnızca Rabbinin vekil tanımıdır. Rabbinden başkasına güvenmesi, dayanması yasaklanmıştır. Vazifesini yaparken -birkaç istisna dışında- Mekke’nin ileri gelenleri O’na yardımcı olmamıştır. Zaten Hz. Muhammed’in Allah’ın O’na lütfettiğinden daha fazla bir yardıma ihtiyacı olmamıştır. Çünkü O’nun Rabbi insanlarla kıyaslanamaz. O, insanı basit bir maddeden yaratan, doğuya ve batıya hâkim olan bir yaratıcıdır.

7- Hz. Peygamber vazifesini yaparken muhataplarına güzel görünmekle sorumlu ve insanlara birtakım ikramlarda bulunduğu bu insanların başına kakmamalıdır. Peygamberi diğer insanlardan ayıran özelliklerden birisi bu olmalıdır. Cömert, temiz, düzenli ve tertipli olmalıdır. Bu mesajla doğru bir peygamber algısının da oluşturulmaya başlandığını görmekteyiz.

Yukarıda maddeler halinde özetlenen noktalar, muhataplara özellikle de müşriklere verilen önemli birtakım mesajlardır. Onlar bir peygamberle karşılaşma olasılığını belki de hiç akıllarından geçirmemişlerdir. Bu mesajların onları akli selimle düşündürmeye sevk ettiğini bekleyebiliriz ancak, onlar inana geldikleri şeylerden rahatsızlık hissetselerdi bu mesajlar daha anlamlı olabilirdi. Onların inandıkları şeylerden dolayı iç dünyalarında rahatsızlık duymalarını sağlayacak ayetler daha sonraki dönemlerde nazil olacaktır.

---

³⁵⁴ Şemseddin Günaltay, *age.*, s. 66’da şu ifadeler geçmektedir: “Araplara göre uçsuz bucaksız çölleri dolduran ruhlar mevzii (yerel) birer ilah olup her biri özel bir vadede ikamet ederdi.” Ayrıca bk.: *age.* s. 71; Neşet Çağatay, *age.*, s. 103

Vahye şiddetle karşı çıkan müşrikler, genellikle Mekke'nin önde gelenlerinden ve zengin tabakasındandır. Üstünlük algıları tamamen deforme olmuş, zengin ve varlıklı oldukları için kendilerini toplumdan üstün görmüşlerdir. Toplumda öne çıkan bu kişiler gidişatı tahmin ederek bu işten kendilerinin dünyevi manada zararlı çıkacaklarını hissetmişlerdir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi onlar algı ve inanç dünyalarını dünya menfaatlerine göre şekillendirmişlerdir. Bu menfaatin zarar göreceğini hissetmeleri ya da kendi üstünlüklerini zedeleyecek bir durumu sezmeleri, Hz. Peygamber'in risaletini inkâra sevk etmiştir. İlk aşamada inkârlarının asıl nedenini dillendirmemiş olsalar bile.

Öncelikle aralarında toplanıp psikolojik bir savaşa hazırlık yapmışlardır. Kendi itiraz noktalarını öne sürmemişlerdir. İnsanları vahyin mesajına nasıl duyarsızlaştıracaklar ve vahye karşı nasıl ön yargılar inşa edecekler, bunu tartışmışlardır. Vahye şiddetle karşı çıkan müşriklerin önderlerinin vahyin mesajını birçok kişiden daha iyi anladığını düşünmekteyiz. Fakat onların algılarına ayetlerin tesiri ve onların bu ayetlere tepkileri çok farklı olmuştur.

3.2.2. Müşriklerin Algılarının Yönetilmesi

3.2.2.1. Peygamber Algısının Yönetilmesi

Müşriklerin önde gelenleri Hz. Peygamber'i yıllar öncesinde tanımışlardır. Hz. Peygamber, kendisine gelen vahyi insanlara ilk defa duyurduğunda, Müşriklerin önde gelenleri, diğer insanlara göre, vahyin mesajını anlama konusunda çok daha iyi bir durumda olmuşlardır. Buna rağmen Hz. Peygamber'in kâhin mi, sihirbaz mı, mecnun mu yoksa bir şair mi olduğunu kendi aralarında tartışmışlardır. Sonra vahyin içeriğini önemsiz kılmak için, bu sözlerin toplumda ayrılığa sebebiyet verdiğini iddia etmeye karar vermişlerdir. Velid b. Muğire şöyle demiştir: "Bu adam öyle bir söz getirmiştir ki bunun yüzünden kişi babasından, kardeşinden, karısından ve aşiretinden ayrılır."³⁵⁵

Öte yandan Hz. Peygamber'in hac için gelenlerle temasa geçmesini engellemek için kolları sıvamışlardır. Hz. Peygamber için büyücü yakıştırmaları

---

³⁵⁵ İbn Hişâm, *age.*, el-Halebî, C.: 1, s. 270

yaparak aileleri böldüğü ve insanların arasını bozduğu yönünde propagandalar yapmışlardır.

Hz. Peygamber'i yakından tanıyan Mekkelilerin birçoğu O'nun bir mecnun, kâhin, sihirbaz ya da şair olmadığını zaten bilmekteydi. Fakat O'nu iyi tanımayanlar müşriklerin bu propagandalardan olumsuz etkilenmişlerdir. İnsanların birçoğu çekindiği için Hz. Peygamber'in sözlerini dinlemek istememiştir. Buna rağmen Hz. Muhammed'in ismi yavaş yavaş insanlar tarafından duyulmuştur. Mekkelilerin propagandalarına aldırmayan kimseler ya da bir şekilde vahiyden haberdar olan temiz fitratlı insanlar, Hz. Peygamber'i dinlemişler ve İslam'ı seçmişlerdir. Bu duruma örnek olarak Hz. Ömer'i verebiliriz. O, Hz. Peygamber'e ve getirdiği vahye ön yargılı bir şekilde yaklaşırken, önce Hakka Sûresi'ni Hz. Peygamber'den (s.a.v.) işitmiştir.³⁵⁶ Daha sonra Tâhâ Sûresini kız kardeşinin evinde okumuş ve İslam'ı tercih etmiştir.³⁵⁷ Bu gibi örneklerden de anlaşıldığına göre müşriklerin her türlü algı yönetimlerine rağmen İslam yayılmayı başarmıştır.

3.2.2.1.1. Şüpheli Müşriklerde Peygamber Algısının Yönetilmesi

Müşriklerin elebaşları Hz. Peygamber'in iddia ettikleri gibi kâhin, sihirbaz, mecnun ya da şair olmadığını gayet iyi bilmekteydi. Buna rağmen propagandalarını yönetirken insanlar arasında böyle bir algıyı yaymaya çalışmışlardır. Bunun nedeni Hz. Peygamber'in getirdiği vahyi hafife almak ve O'nu yeterince tanımayanların vahyi dinlemelerine mâni olmak ya da vahyi hafife almalarını sağlamaktır. Müşrik liderlerin böyle bir propagandayla halkın algılarını yönetmeye çalışması, halkın böyle propagandalara aldanmaya meyilli olmasından kaynaklanabilir. Bu durumda, "insanlar arasında bir şeyler okuyan, sosyal içerikli mesajlar verenlerin mecnun ya da şair olması gerekir" yönündeki bir algının halk arasında yaygın olduğunu düşünebiliriz. Halkın arasında yaygın olan bu algıdan yararlanılarak yapılan bu propagandaya Kur'an'ın verdiği yanıt aşağıdaki şu ayetlerle özetlenebilir:

"Ey Rasûlüm, sen irşad ve nasihatine devam et! Sen Rabbinin ihsanı sayesinde kâfirlerin iddia ettikleri gibi kâhin de değilsin, deli de değilsin."³⁵⁸

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 17

³⁵⁷ İbn Hişâm, *age.*, C.: 1, s. 367, 370

³⁵⁸ 52/Tûr: 29

“Kur’an elbette değerli bir elçinin sözüdür. O bir şairin sözü de değildir! Ne de az inanıyorsunuz! O, bir kâhin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”³⁵⁹

“Ne zaman onlara, “Allah’tan başka tanrı yoktur” denilse küstahlık edip kibre kapılırlar. Mecnun bir şairin sözüyle mi tanrılarımızı bırakacağız? derler. Aksine, O gerçeği getirdi, Allah’ın diğer elçilerini de tasdik etti”³⁶⁰

Müşriklerin önde gelenleri istedikleri kadar şair, kâhin, mecnun gibi yakıştırmalarla vahyin yayılmasını engellemeye çalışsalar da ayetler bir şekilde insanlar arasında yayılmıştır. Çünkü Kur’an ayetleri mu’cizevî bir üsluba sahiptir ve Arapların zihin dünyasına kuvvetle tesir edecek niteliktedir. Müşrik elebaşları Hz. Peygamber’i şair ve mecnun gibi insanlara benzetmelerine rağmen, yukarıdaki ayetlerde buna şiddetle karşı çıkmıştır, üstelik Hz. Peygamber’in getirdiği mesajın içeriğinin düşünülmesi istenmiştir. Böylece şüphede kalan müşrikler Hz. Peygamber’in taşıdığı mesajın şair veya kâhin sözü olmadığını anlayacaklardır. Sonuç olarak inkâr için bir neden bulamayan, temiz fitratlı insanların insafli değerlendirmeleri sonucunda Hz. Peygamber’in bir kâhin ya da şair olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda iman edenler, Hz. Peygamber’i taşıdığı mesajdan tanımıştır ve doğru bir peygamber algısına erişmişlerdir.

Diğer bazı ayetlerde ise Hz. Peygamber’in cinlendiği gibi haberleri yayanların asıl niyetleri ortaya konarak, onların ahlâkî açıdan yozlaştığı insanlara ifade edilmiştir. Kalem suresinde geçen şu ifadeler bu duruma güzel bir örnek teşkil eder.

“Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve şer, bütün bunlardan sonra bir de ne idüğü belirsiz kimselere, serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme.”³⁶¹

Ayetler doğrudan Hz. Peygamber’e hitap ediyor gibi görünse de aslında yukarıda tasvir edilen kişilerin Hz. Peygamber aleyhine yaptıkları propagandalara itibar eden kişiler olduğu ve onların algılarını yönettiği düşünülebilir. Onlara bu propagandaları yapanların iç yüzü gösterilirken, “onların malı mülkü var diye onların algı yönetimine alet olma!” mesajı verilerek hakkı söyleyen tarafa yönelmeye çağırılmışlardır. Öğüt alan insanların algı dünyalarındaki “güç” ile “**hakkın**” ayrımını

³⁵⁹ 69/Hâkka: 40-43

³⁶⁰ 37/Sâffât: 35-37

³⁶¹ 68/Kalem: 10-11

yapmaya yardımcı olmuştur. Üstünlük algısı bozuk olan insanların peygamberi hakir görmesi, inkârcıları da güçlü görmesi muhtemeldir. Bu ayetlerde hakikatin böyle olmadığı hissettirilmektedir.

Bu ayetler inkârcıların elebaşlarına köprülerin atıldığına mesajını da vermektedir. Onlara davasından asla vazgeçmeyecek birisiyle karşı karşıya oldukları hissettirilmektedir. Bununla birlikte onların mal ve zenginliklerinin küçümsendiği, bu mal ve servetin haklılıklarını göstermediği sezdirilmektedir.

Vahiy yoluyla bir yandan müşriklerin elebaşlarının propagandalarına cevap verilmekte öte yandan bu ayetlerin içerisinde, Rabbin, Rahmân ve Rahîm sıfatları zikredilmektedir.³⁶² Hz. Peygamber'e gelen vahiyde bahsi geçen Rabbin yüceltilmesi ilah olarak tapılan putların ve diğer varlıkların üstünde tutulması istenmektedir. Bunun nedeninin ölümden sonra insanların tekrar diriltilecekleri ve hesaba çekilecekleridir. İnsanların yeniden dirilmesiyle bu dünyada yaptıklarından sorumlu olacakları vurgulanmaktadır.

İslam'ın şu an detaylarıyla ayetlerden çıkarabildiğimiz inanç sisteminin ana hatları bu dönemde müşriklerin iddialarına cevap niteliği taşıyan ayetlerinin içerisine serpiştirilmiş durumdadır. Müşriklerin elebaşları ve onların propagandalarına alet olanlar dünyayı ve hayatı bütüncül düşünmedikleri için böyle bir sistemin varlığını ilk başlarda kavramakta zorlanmışlardır. Çünkü onlar kendi soyut algılarında birçok şeye anlamsız gözlerle bakmaya alışmışlardır. Yalnızca onlara dünya menfaati sağlayan şeylere mana vermişlerdir. Vahiy ise onların anlamsız gördüğü konulara bir takım anlamlar yükleyerek gözden kaçırdıkları hakikatleri ortaya çıkarmaya başlamıştır.

Hz. Peygamber'in getirdiği vahiy müşriklerden –ahiret dışında- bir inanç öğesinin kabulünü istememiştir. Tüm inanç öğelerinin farklı bir sistemle³⁶³ değerlendirilmesini istenmiştir.³⁶⁴ Öncelik Rab, İlah yani Allah konusudur. Fakat müşrikler karşı çıkışlarını ilk olarak Hz. Peygamber'in risaletine yapmışlardır.³⁶⁵

---

³⁶² 1/Fâtiha: 1-2

³⁶³ Toshihiko Izutsu, *age.*, s. 38, 58

³⁶⁴ Bu çalışma boyunca ifade edeceğimiz gibi inanç öğeleri ancak bir sistemle birlikte mana ifade edebilir. Bu sistemi kavramsal açıdan değerlendiren Izutsu'nun *Kur'an'da Tanrı ve İnsan* isimli eserine bakılabilir.

³⁶⁵ İbn Hişâm, *age.*, el-Halebî, C.: 1, s. 281-284

Çünkü müşrikler Hz. Peygamber'in risaletini inkârda başarılı olurlarsa O'nun bahsettiği Rabbi ve bu inanç sistemini kabul etmek zorunda kalmayacaklardır.

Allah Teâla, ayetlerle Hz. Peygamber'i inkâr edenlere cevap verirken bir yandan da ahiretin varlığından ve ahirette mal ve mülkün fayda etmeyeceğinden bahsetmiştir. Bir başka ifade ile maddi üstünlüğü merkeze alan düşünceleri yermiş ve doğru bir üstünlük algısı telkin edilmeye çalışılmıştır.

Onların geçmişten itibaren biriktire geldikleri yanlış algılarının oluşturduğu külli algıları yerinden oynatacak bir sorgulama faaliyetine girişmeleri hedeflenmektedir. Kâhinlerin, sihirbazların, mecnunların ve şairlerin boş sözleri ile Allah'ın i'cazına herkes tarafından şahitlik edilen sözleri mukayese edildiğinde aradaki fark ortaya çıkacaktır.

Bütün bu algı onarımları yapılırken bir yandan ahiret, yeniden diriltirme etkili bir şekilde anlatılmaktadır. Aşağıda daha detaylı ifade edeceğimiz gibi Allah müşriklerin algılarını yıkmakta acele etmemiştir. Çünkü külli algıların yıkılması ve yerine sistemli bir inancın kabul edilmesi müşrikler için kolay bir durum değildir.

Kur'an'ın Arapları edebî yönden aciz bırakacak bir üsluba sahip olması yadsınamaz bir gerçektir. Kur'an'ın bu kadar etkileyici bir üsluba sahip olması ve duyanları tesiri altına alması nedeniyle müşriklerin önde gelenleri yukarıda belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'e sihirbaz yakıştırmaları yapmaya çalışmışlardır. Müşrik liderler vahyin insanlara ulaşmasını engellemeye çalışmışlardır. Buna rağmen insanlar vahyin içeriğine şöyle ya da böyle ulaşmışlardır. Bu durumda da vahyin insanları ayıran, toplumu parçalayan sözler olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Toplumun algılarını yönlendirmeye çalışan müşrik elebaşları Hz. Peygamber'in getirdiği sözlerin şeytanî olduğu şayiasını yaymaya çalışmışlardır.

“O (Kur'an) lanetlenmiş şeytanın sözü değildir”³⁶⁶

Birçok ayette yukarıdaki gibi iddialar açık bir şekilde bunu reddetmiştir. Onların bu gibi iddialarının asılsız olması onların güvenilirliğini azaltmıştır. Buna mukabil Allah'ın güvenilir bir elçi ile Kur'an'ı iletmesi belirtilmiştir.³⁶⁷

“O (Kur'an) kerim olan elçinin sözcüğüdür.”³⁶⁸

---

³⁶⁶ 81/Tekvîr: 25

³⁶⁷ et-Taberî, *age.*, el-Halebî, C.:30, s. 80

³⁶⁸ 81/Tekvîr: 19

Bütün bu iddiaların halkın zihninde oluşturduğu algıyı silmek ve doğru bilgileri yerleştirmek için Hz. Peygamber'in bu insanların arkadaşı³⁶⁹ olduğu vurgulanmıştır ki bunun nedeni Hz. Peygamber'in ne kadar sözüne güvenilir bir insan olduğunu hatırlasınlar. O (s.a.v.) kendisine Allah'tan gelen elçiyi açık bir şekilde gördüğünü söylediğinde, O'na güvenmemeleri için herhangi bir neden olmasın. Zaten vahyin içeriği güzel öğütten ibarettir³⁷⁰ ki şeytanın böyle bir şeyi Hz. Peygamber'e ilkâ etmesi mümkün değildir.

Bazen Hz. Peygamber'e gelen vahiyler arasındaki sürecin uzadığı dönemler yaşanmıştır. Bazen de sorulan sorulara Hz. Peygamber cevap beklemiştir. Bu gibi durumlarda müşrikler Hz. Peygamber ile alay etmişlerdir.³⁷¹ Belirli bir sürenin sonunda Allah, indirdiği ayetleri ile hem sorulan sorulara cevap vermiştir hem de Hz. Peygamber'e teselli mahiyetinde destek vermiştir.³⁷² Bununla birlikte müşriklerin çirkin ithamlarına karşı en sert ve en tesirli sözleri içeren ayetler nazil olmuştur.

Hz. Peygamber'in moralinin bozulması ve vazifesinde en ufak bir ümitsizliğe kapılması müşrikleri sevindirecek bir gelişme olmuştur. Fakat Allah böyle bir olaya mahal vermemek için basit gibi görünen bu konuyu birçok ayette ele alarak Hz. Peygamber'in moralini ve motivasyonunu yüksek tutmuştur. Müşrik elebaşlarının propagandalarının oluşturacağı yanlış algılar da bertaraf edilmiştir.

“Rabbini seni bırakmadı ve sana darılmadı”³⁷³

Müşrik liderlerin veya Hz. Peygamber'in bu psikolojik savaşta birbirlerine üstünlük sağlaması, şüpheli müşriklerin iman etmelerini ya da inkârlarını etkilemiştir. Bu nedenle yüce Allah, Hz. Peygamber'in motivasyonunun düşmesine ve buradan da müşriklerin umutlanmasına müsaade etmemiştir. Hz. Peygamber'in güçsüz ve sahipsiz olduğu algısını bertaraf etmiştir. Bununla birlikte inkârcıların rab edindikleri, Allah'a şirk koştukları sahte ilahları tarafından terk edileceği ifade edilmiştir.³⁷⁴ Kıyamet gününde onların düşecekleri zelil haller aşağıdaki gibi tasvir edilmiştir:

---

³⁶⁹ 81/Tekvîr: 22

³⁷⁰ 87/A'lâ: 9-12

³⁷¹ et-Taberî, *age.*, el-Halebî, C.:30, s. 231, 232

³⁷² Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *age.*, C.: 3, s. 148

³⁷³ 93/Duhâ: 3

³⁷⁴ İzzet Derveze, *age.*, C.: 2, s. 409

“Bir gün ki, onların hepsini bir araya getireceğiz sonra bize ortak olarak yakıştırdıklarına, “siz ve ortaklarınız yerlerinizde durup bekleyiniz” diyeceğiz, böylece aralarını birbirinden ayıracağız ve yakıştırdıkları ortaklar onlara, “siz bize tapmıyordunuz, sizin bize ibadet ettiğinizin farkında bile olmadığımıza Allah şahittir” diyecek.”³⁷⁵

“Şirke sapanlar, Allah’a ortak koştukları şeyleri gördüklerinde, “Ey Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da kendilerine taptığımız putlarımızdır” diye itirafta bulunurlar. Fakat o varlıklar, “siz gerçekten yalancısınız” diyerek onları (yüzüstü) bırakırlar.”³⁷⁶

“O gün Allah, onları ve Allah’tan başka taptıkları şeyleri bir araya toplayacak, sonra “Bu kullarımı siz mi saptırdınız, yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?” diye soracak. Onlar, “Seni tenzih ederiz! Senden başka dostlar edinmek bize yaraşmaz...” diyecekler.”³⁷⁷

Müşriklerin propagandaları her ne kadar belli bir zaman etkili olmuşsa da Kur’an temiz sinelere yavaş yavaş yerleşmiştir. Üstelik hak dini temsil edecek çok sayıda insan bulunmadığı dönemlerde bile bu davayı omuzlanacak son derece samimi insanlar, iman edenlerin safına katılmaya cesaret edebilmiştir. Onların çileli mücadeleleri hem fiziki hem de sosyal baskıların zirveye ulaştığı dönemlerden geçmiştir. Mü’minler Allah’ın ne Rasûl’ünü ne de Mü’minlerini terk ettiğini akıllarından geçirmemişlerdir. Bu tür propagandalarla şüpheli müşrikler bir müddet oyalanmış olabilirler. Ancak ilk iman edenler Allah’ın vaadinin hak olduğundan şüphe etmemişlerdir. Zira onların üstünlük algıları ve sosyal aidiyet algıları vahye teslim olmalarının ve fitratlarını korumuş olmalarının neticesinde son derece sağlıklı bir şekilde muhafaza edilmiştir.

3.2.2.1.2. Müşriklerin Önde Gelenlerinde Peygamber Algısının Yönetilmesi

Müşrik liderler ise Hz. Peygamber’i kendi üstünlük algıları açısından değerlendirmişlerdir. Onlara göre peygamber üstün bir varlık olmalıdır ki bu konuda haklılık payları vardır. Fakat onların üstünlük algıları mal, mülk ve çocuk edinmekle alakalı olmuştur. Hatta bazılarına göre peygamber Allah tarafından bir mesaj getirmişse ve Allah’a itaati istemişse bunu zorla insanlara boyun eğdirecek bir güçle

---

³⁷⁵ 10/Yûnus: 28

³⁷⁶ 16/Nahl: 86

³⁷⁷ 25/Furkân: 18

yapmalıdır. Emrinde olan melekler Allah'a itaati emretmeye daha elverişlidir. Öyleyse Allah bir elçi gönderecekse bu sıradan bir insan gibi de olmamalıdır.³⁷⁸

Şüphesiz bu düşünceler bir sistemden bağımsız, sadece peygamber olgusunu tartışmaktadır. Hâlbuki Kur'an'da daha ilk inen ayetlerden itibaren İslam'ın inanç sisteminin öğelerine dikkat çekilmiştir ve yalnızca peygamberlikten bahsedilmemiştir.

Müşriklerin itirazları şuna benzemektedir: Bir gaz pedalına basmakla koca bir araç nasıl hareket edebilir ki. Oysa gaz pedalı yerine yere basıp yeri ittirmeli değil miyiz?" Bu şekilde yapılan bir sorgulamada aracın tüm sistemi göz ardı edilmektedir. Çünkü gerçekte araç, gaz pedalına basmakla hareket etmez. O gaz pedalı motora yakıtın pompalanmasına sebep olur. Yakıt motorda yanarak enerjiye dönüşür, enerji pistonları harekete geçirir, pistonlar krank milini, krank mili de tekerleri döndürür. Böylece hareket gerçekleşir. Bu sistemdeki pistonlar, krank mili vs. göz ardı edilirse gaz pedalına basmanın gerçekten de hareket etmekle bir alakası yoktur. Ya da sistem göz ardı edilirse duvardaki bir düğmeye basmakla tavandaki ışığı yakmanın da bir alakası kalmaz. Bu örneklerle varmak istediğimiz şey; inkârcıların algılarında farklı bir sistem hatta sistemden daha basit parçalar bulunduğu için peygamberlik hakkında kendi algılarından yola çıkarak itirazlar getirmişlerdir.

Peygamberin Kur'an'dan çıkarabileceğimiz sistem içerisindeki yerine bir baktığımızda peygamber her şeyden önce Allah'ın yeryüzünü yaratma ve insanı buraya yerleştirme gayesine hizmet eden bir sistemin ögesidir. Bir başka ifade ile Allah'ın insanları tekrar dirilteceği ve yaptıklarından dolayı hesap soracağı bir sistemin ögesidir. Bu sistemde peygamberin insanlara zorla iman ettirecek bir varlık olması ya da imana mecbur bırakacak, seçme özgürlüklerini ellerinden alacak bir şekilde donatılması beklenemez. Çünkü insanları zorla iman ettirmek veya mu'cize ile iman ettirmek, insanın yaratılış ve yeryüzünde yaşayış sebebini ortadan kaldırır. Bu da insanın hesaba çekilmesini anlamsız kılar.³⁷⁹

Önce bu inanç sistemini algılamak, daha sonra peygamber algısına geçmek daha sağlıklı bir sıralamadır. Peygamberi sistem dışında algılamak ve onun üstün

---

³⁷⁸ 25/Furkân: 7-8

³⁷⁹ İnsanların iman etmelerine sebep olan mu'cizeler olmuştur. Örneğin; Hz. Musâ'nın gösterdiği mu'cize ile sihirbazlar iman etmişlerdir. Bk.: 20/Tâhâ: 70

olması gerektiğini de dünyevi üstünlük açısından değerlendirmek yanlış bir peygamber algısına ve inancına yol açacaktır.

Kur'an bir yandan müşriklerin bu algılarını ortaya koymuştur bir yandan da onların ihmal ettikleri, göz ardı ettikleri bu sistemi anlatmıştır. Böylece peygamberliğin daha sağlıklı bir şekilde algılanması yönünde düzenlemeler yapılmıştır.

“Dediler ki: “bu nasıl peygamber! Yemek yiyor, çarşıda dolaşiyor. Ona bir melek indirilmeli ve kendisiyle birlikte o melek de uyarıcılık yapmalı değil miydi? Veya ona bir hazine verilmeliydi ya da bizzat kendisinin yiyip içtiği bir bahçesi olmalıydı.” Bu zalimler (inananlara), “Siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gidiyorsunuz” dediler.”³⁸⁰

Bu üstünlük algısı Allah tarafından açık seçik ifade edildiğinde, bu algıya sahip kişiler tarafından yadırganmaktadır. Yanlış algılarla birtakım sözler söyleyen bir kişiye, söylediği şeylerle kastettiği şeyi bir arada göstermek yeterli gelmektedir. Böyle bir durumda hemen kendi yanlış algılarını inkâra kalkışır. Ancak bu nihai sonuç için yani doğru algıları zihinlerde oluşturmak için yeterli değildir. Yanılgının ve sapmanın meydana geldiği, sistemden koptuğu yeri tespit edip o sisteme tekrar entegre etmek gerekir. Kur'an ayetleri bu onarımı birçok vesile ile yapmaktadır.

“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur...”³⁸¹

Hayat bir sınav ise insana verilen dünyevi üstünlük, sınav gereği insana verilmiştir. Allah bir insana üstünlük verecekse zenginlikle değil hikmetle üstün kılar. Üstün kimseler takvalı olanlar, hikmet verilenler, ilim sahibi olanlar ve ahlâkî meziyetleri olanlardır. Ancak hikmet kavramı özel bir kavramdır.³⁸² Çünkü hikmet Allah tarafından verilmektedir.³⁸³ Bir başka ifade ile kaynağı insanda mevcut değildir. Bu da Allah'ın üstün kılmak istediği kimseye lütfudur. Öyleyse zenginlik insanı sınamak için verilir. Gerçekten insanı üstün kılacak şey takva, ilim ve ahlâktır ki bunlara sahip olanlardan bazılarına Allah, hikmet vererek onları özellikle de elçilerini destekler.

---

³⁸⁰ 25/Furkân: 7-8

³⁸¹ 67/Mülk: 2

³⁸² W. M. Nor Wan Daud, *age.*, s. 101

³⁸³ 2/Bakara: 269: “O, dilediğine hikmeti verir. Kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.”

“O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nail olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.”³⁸⁴

İnkâra meyilli insanlar peygamberlere verilen hikmete ehemmiyet vermeyip bunun yerine hâriku'l-âde şeyler görmek istemişlerdir. Müşriklerin bu türden isteklerine ilk olarak 74/Müddessir Sûresi 52. ayette işaret edilmiştir.³⁸⁵

“Öğüt almak yerine onlardan her biri, kendisine, açılmış sahifeler verilmesini istiyor”³⁸⁶

Kendi hatalı algılarını delillendiremeyen müşrikler, Hz. Peygamber’e gelen vahyi inkâr etmek için bir neden aradıklarından olsa gerek, mu’cize talebinde bulunmuşlardır.

“Onlara bir mu’cize getirmediğin zaman, (ötekiler gibi) onu da derleyip getirseydin ya! derler. De ki: Ben ancak Rabbinden bana vahyolunana uyarım. Bu (Kur’an) Rabbinizden gelen basiretlerdir. İnanan bir kavim için hidayet ve rahmettir.”³⁸⁷

“Onlara tarafımızdan o hak (peygamber) gelince: “Musa’ya verilen (mu’cizeler) gibi ona da verilmeli değil miydi?” dediler. Peki, daha önce Musa’ya verileni de inkâr etmemişler miydi? “Birbirini destekleyen iki sihir” demişler ve şunu söylemişlerdi: “Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.”³⁸⁸

Allah’ı görüp öyle iman etmek isteyen Yahudiler³⁸⁹ gibi müşrikler de iman etmek için benzer şartlar öne sürmüşlerdir. Bir sınava tabi tutulduklarını tamamen ihmal ederek böyle şartlar süren ve inkârlarında ısrar eden müşrikler, önceki peygamberleri inkâr edenlerin akıbetleri ile tehdit edilmiştir. Bu durumda da alay ederek kendilerine vaad edilen azabın gelmesini istemişlerdir. Hâlbuki Allah aceleci değildir.

“Onlar: Eğer doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım) bu tehdit ne zaman gelecek?” derler. De ki: “Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin (azabın) bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir.”³⁹⁰

Bunların dışında onlar peygamberin bir melek olması gerektiği algısına kapılmışlardır. Yüce Allah onların bu konuda yeterince düşünmediğini ortaya koyan

³⁸⁴ 2/Bakara: 269; Bu ayet Medenidir. Ancak Mekke’de nazil olan hikmetle ilgili ayetlerin bir özeti ve açıklaması gibidir.

³⁸⁵ İzzet Derveze, *age.*, C.: 1, s. 113

³⁸⁶ 74/Müddessir: 52

³⁸⁷ 7/Arâf: 203

³⁸⁸ 28/Kasas: 48

³⁸⁹ 2/Bakara: 55

³⁹⁰ 27/Neml: 71-72

ayetler indirmiş, bu yanlış algıları onların yüzüne çarpmıştır. Bunun sonucunda müşriklerin yanlış algıları savunulamaz bir iddia haline gelmiştir.

“Şunu söyle: “Eğer yeryüzünde bulunanlar melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.”³⁹¹

Müşriklerin iddialarına cevap veren ayetler, sade, yalın ifadelere ve herkesin anlayabileceği bir içeriğe sahiptir. Bu da mesajın yayılma alanını genişletmiştir ve etkisini gösterme hızını artırmıştır.

3.2.2.2. İlah Algısının Yönetilmesi

3.2.2.2.1 Şirk Algısından Tevhid Anlayışına

Müşriklerin önemli bir kısmının Allah’ı yaratıcı olarak kabul ettiklerini bilmekteyiz.³⁹² İman meselesi, Allah’ın varlığını kabul etmek, hatta O’nun (c.c.) yaratıcı olduğunu kabul etmekle hallolan bir mesele değildir.³⁹³ Çünkü onlar Allah’ı kabul ettikleri halde, mülkünü yönetirken ortaklara ihtiyaç duyduğunu zannetmişlerdir. Bu da Allah’ın algılanışında Rab ve Melik sıfatlarının yanlış algılanmasından dolayı ortaya çıkan bir sorundur. Bu nedenle Allah Teâla birçok defa bu sıfatları anarak, yaratıcının ve tapılmaya layık olan varlığın yani kendisinin doğru bir şekilde algılanmasını kolaylaştırmıştır.

Müşriklerin bu konuda zihinleri karmakarışık iken, üstelik bu konu diğer tüm inanç esaslarıyla bağlantılı iken en doğru algıları oluşturmak son derece zordur. Önce müşriklerin zihinlerindeki tapılmaya layık olan varlık algısını ortaya koymaları gerekmektedir. Kendi yanlış ve eksik algılarının eseri olan Allah algısını bizzat kendilerinin itiraf etmesi ve bu konudaki kendi inançlarını tanımlamaları gerekmektedir.

Kâfirûn Sûresinin sebab-i nüzulünden anlaşıldığına göre, müşrikler Hz. Peygamber’e “bir yıl senin ilahına bir yıl bizim putlarımıza ibadet edelim” şeklinde bir teklifle gitmişlerdir.³⁹⁴ Bu teklif tam da yukarıda bahsetmiş olduğumuz müşrik algısını ortaya koymaktadır. Onlar, kendi ilahlarını bile birtakım nedenlerden dolayı

³⁹¹ 17/İsrâ: 95

³⁹² 29/Ankebût: 61; 31/Lokman: 25; 39/Zümer: 38

³⁹³ Hanifi Özcan, *age.*, s. 24: “...inanç önermeleri, aynı ifadelerden oluşsa bile, dinlerde ifade ettikleri anlamlar farklılık gösterebilmektedir...”

³⁹⁴ et-Taberî, *age.*, el-Halebî, C.: 30, s. 330

kolayca terk edebilecek bir ilah algısına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Üstelik Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber olmadığını farz-ı muhal de olsa düşündüğümüzde, müşriklerin teklifleri gayet cazip bir teklif olmaktadır. Ama Hz. Muhammed (s.a.v.) şüphesiz hak bir elçi olduğu için, bu teklif, elçisi olduğu Allah tarafından tereddütsüz reddedilmiştir. Çünkü göklerin ve yerin sahibi, her şeye gücü yeten Allah, müşriklerin o an kendilerini güçlü zannetmelerinden dolayı vermiş oldukları bir "tavize" tenezzül edecek değildir. Onlar ise kendi tapındıkları ilahları siyasi-sosyal bir anlaşmada pazarlık konusu yapacak bir ilah algısına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Maddi bakımdan güçlü olan müşriklerin tavizkâr(!) tekliflerinin reddedilmesinin Mekke'de ve çevresinde ciddi bir algı değişikliğine neden olduğunu düşünmekteyiz.

Herhalde bu olayı duyan, öncesinde İslam'a şüpheyile yaklaşan halk, maddi bakımdan güçlü olan müşriklerin, rablerinden nasıl da hemen vazgeçtiklerini görmüşlerdir. Hz. Peygamber'in Rabbine göstermiş olduğu teslimiyetten ve hürmetten etkilenmiş olduklarını düşünebiliriz. Hz. Peygamber'in, Allah'ın vadettiği zaferden en ufak bir tereddüdünün olmadığı, şüpheli müşrikler tarafından anlaşılmalı olmalıdır.

Müşrik Araplar, Hz. Peygamber'e mezkûr teklifi götürmeden önce tapındıkları sahte ilahlardan vazgeçmek, onlar için garip bir durum değildi. Onlar İslam'ı tanımadan önce taşlara secde etmişlerdir. Hatta daha güzel bir taş bulduklarında eskiden secde ettikleri taşı bırakıp yeni bulduklarına secde etmeyi yadırgamamışlardır.³⁹⁵ Onların bu algılarına karşın vahyin ortaya koyduğu algı arasında ciddi bir fark vardır.

Eğer müşriklerin bu tekliflerine olumlu bir cevap verilmiş olsaydı bu durumda Allah'ın kesin olarak birliğinin anlatılması mümkün olamazdı. O Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan ise O'ndan (c.c.) başkasına yapılan ibadete – bir süreliğine dahi olsa- razı olmamalıdır.

O günlerde İslam'ın imanî esasları tüm sınırlarıyla sistemli bir şekilde ortaya konulmamıştır. Bunun yerine parça parça inen ayetler ile bu imanî sisteme atıfta bulunulmuştur. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber'e sorular sordukça kulluk

---

³⁹⁵ Şemseddin Günaltay, *age.*, s. 68

yapmaya layık gördükleri rableri yetersiz, eksik, noksan ve aciz algıladıklarını ortaya koymuşlardır. İhlas suresinin sebab-i nüzulüne³⁹⁶ baktığımız zaman bu konu için önemli bir örnek görmekteyiz.

3.2.2.2. İnsan Biçimci Allah Algısından Benzeri Olmayan Allah Algısına

Allah'ın nesebinin yani annesinin, babasının var olmasını mümkün gören hatta zorunlu gören bazı müşrikler Hz. Peygamber'e tapındığı varlığın nesebini sormuşlardır. Allah ise bu soruya müdahale ederek cevap vermiştir. Soru oldukça saçma gibi görünse de Allah'ı yanlış algılama sorununu hafife almak mümkün değildir. Putların bir nesebe mensubiyeti müşrikler tarafından yadırganmamıştır. Hatta Hz. İsa'yı Allah yerine koyup tapan Hristiyanlar ve Hz. Üzeyr'i Allah'ın oğlu kabul eden Yahudiler de “nesebi olan yaratıcı” algısından rahatsızlık hissetmemişlerdir.³⁹⁷ Oysa Hz. Peygamber'e vahyedilen ayetlerdeki ifadelerle Allah'ın bu şekilde algılanmasının önüne geçilmiştir.

Allah yüce bir varlık olmalı ki O'na (c.c.) kulluk edilsin. Yüce varlık olan Allah da kendisine ibadet edenlerin acizliklerini taşımamalıdır. Öyleyse Allah'ın çocuğunun ya da ebeveyninin olması düşünülebilir bir durum değildir. Bu yanlış algılamayı en sade ve anlaşılır şekilde düzelten ve yerine mutlak aklın bilgi kabul edeceği gerçekleri ifade eden İhlas suresindeki ayetler nazil olmuştur.

“De ki: O Allah ki birdir. O hiçbir şeye muhtaç değildir. Doğurmamış ve başkası tarafından doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'nun bir benzeri değildir.”³⁹⁸

Bazı hakikatler uzun uzun detaylandırmaya ihtiyaç duymaz. Sadece o hakikatin içinde bulunduğu sistem muhatapça algılandığında, yeterlidir. Tabii ki hakikatin üstünü kapatan yanlış algıların temizlenmesi de gerekmektedir. Bu da hakikatin içinde bulunduğu sistemin algılanmasıyla mümkün olacaktır. Dolayısıyla Allah'ın doğru algılanması için İhlas Sûresi bir referanstır. Ancak Kur'an'daki tüm ayetler Allah'ı doğru algılamayı dolaylı yünden de olsa kolaylaştırmaktadır. Çünkü inanç,

³⁹⁶ et-Taberî, *age.*, Daru'l-Fikr, C.: 15, s. 342

³⁹⁷ 9/Tevbe: 30

³⁹⁸ 112/İhlas

ibadet ve ahlâk sistemli bir şekilde anlaşıldıkça yüce yaratıcı olan Allah da daha doğru bir şekilde algılanabilecektir.

3.2.2.2.3. Kâinat Algısından İlah Algısına

İlk vahiyden itibaren Hz. Peygamber'e izafetle âlemlerin Rabbi olan Allah'ın bazı sıfatlarından bahsedildiğine değinmiştik. Bu Rabbin aslında her şeyin Rabbi olduğu her fırsatta belirtilirken özellikle Hz. Peygamber'e izafetle kullanılmaktadır. Fakat bahsi geçen ifadelerden asla müşriklerin edindikleri rabler gibi yerel ve sınırlı bir Rabbin tasavvuru anlaşılmalıdır. Zira müşriklerin algılarında kâinat tek başına hükmedilemeyecek kadar büyüktür. Daha doğrusu rableri kâinata tek başına hükmedemeyecek kadar küçüktür.³⁹⁹ Bu nedenle Kur'an'ın üzerinde durduğu Rab algısı onların zihinlerinde algıladıkları rableri için sınırladıkları alanı aşmaktadır. Bunun temel sebebi de onların yeryüzünde ve kâinattaki döngüde bir ahenk, bir uyum, bir ilişki ve alaka görememeleridir.

Kur'an, onların bu algılarını değiştirmek için kâinattaki bazı önemli şeylere dikkat çekmiştir. İlk etapta onların kendi aralarındaki bir ilişkiden bahsetmek yerine onların geçici olduğunu, sonradan var olan şeyler olduğundan yola çıkarak onların bir gün yok olacağını vurgulamıştır.⁴⁰⁰

“Gökyüzü yarıldığında, yıldızlar dağılıp saçıldığında, denizler yükselip birbirine katıldığında, kabirlerin altı üstüne getiriliğinde, her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını açıkça bilecektir.”⁴⁰¹

Müşriklerin zihinlerinde bulunan rabler sonradan var olan ve yine yok olacak bu şeyleri yönetmekteydi. Fakat müşriklerin rableri bu şeyler var olmadan önce yine de rab miydi? Ya da bu şeyler yok olduktan sonra yine rab olarak kalacaklar mı? Bu sorular belki de hiçbir müşrikin aklına gelmemiştir. Kur'an onlara

---

³⁹⁹ Şemseddin Günaltay, *age.*, s. 66'da şu ifade geçmektedir: “Araplara göre uçsuz bucaksız çölleri dolduran ruhlar mevzii (yerel) birer ilah olup her biri özel bir vadiye ikamet ederdi.” Ayrıca bk.: *age.* s. 71; Neşet Çağatay, *age.*, s. 103

⁴⁰⁰ Kıyamet kavramı bu noktada bizim için son derece önemlidir. Kıyamet halk arasında yeryüzünün ya da kâinatın son bulacağı bir gün olarak düşünülürken, Kur'an'da kıyamet kavramı yeniden diriltilmeyi karşılamaktadır. Müşrikler yeniden diriltilmeyi şiddetle inkâr etmişlerdir. Bununla birlikte Kâinattaki her şeyin fani olduğu hissi de uyandırılmıştır. Kâinattaki gök cisimlerinin ya da yeryüzünün bir gün yok olacağını inkâr etmelerini gerektirecek bir sebep yoktu. Bu nedenle kâinattaki varlıkların yok olacakları anlatılarak, onların tapındıkları rablerin işlevsiz kalacağı hissettirilmiştir.

⁴⁰¹ 82/İnfıtâr: 1-5

bu soruları doğrudan sormak yerine bu soruları kendi kendilerine soracak bazı düşünceleri vermektedir.

Bir düşünce doğrudan ifade edildiğinde bu düşünceyi yalanlayan çok kişi olur. Fakat düşünce açıkça ifade edilmez de sadece muhatabı o düşünceye ulaştıracak bazı ipuçları verilirse ve muhatap bu ipuçlarından hedeflenen sonuca kendi başına çıkacak olursa o zaman bu düşünceyi kendi mahsulü sayacaktır. Bunun neticesinde, kendi düşüncesi zannettiği fikirlere sahip çıkacaktır ve inkâra gitmeyecektir. Bu nedenle de ayetler muhataplarına bu sonuçları doğrudan vermemiştir. Yalnızca bu “son uçlara” onların ulaşması için ipin ucunu vermiştir.

Bununla birlikte müşriklerin doğa olayları arasında bir ilişki kurmaksız edindikleri rab algıları veya kâinatı parça parça birbirinden bağımsız bir şekilde tasavvur etmelerinden dolayı ulaştıkları rab algıları yavaş yavaş zihinlerden silinmeye başlayacaktır. Çünkü yıldızlardan denizlere, dağlardan develere kadar her şey vahyin bütünsel bakış açısıyla müşriklerin dikkatine sunulmaya başlanmıştır.⁴⁰²

İlk nazil olan ayetlerde bunlar arasında bir bağlantının olduğu ve bu bağlantı sebebiyle kâinatı tek ilahın ve rabbin yönetmesi gerektiği sonucu açıkça zikredilmemiş olabilir. Ancak bu düşünceye ulaşmaya engel olan parçacı algıları değiştirmeye yönelik ayetler nazil olmuştur. Büyüklü küçüklü her şeyi konu alan ayetler en belîğ üslupla Arap toplumuna hitap etmiştir. Böylece Arap toplumu, zihinlerinin bir köşesinde bu varlıkları yapılandırma faaliyetini başlatmışlardır. Bunun sonucunda parçacı algıların yerini zamanla yapılandırılmış algılar almıştır.

Bir sonraki aşamada kâinattaki birlik ve düzeni işaret eden ayetler nazil olmaya başlamıştır. Bu ayetler, birbiriyle alakalı olan her şeyi müşriklerin düşünüp akletmesi için idraklerine sunmuştur. Onların doğayı ve tabiatı düşünmeye başlaması, bu konuda söz söyleyebilmek için belirli bir anlayışa sahip olması, Kur'an'ın oluşturacağı algıya ilk adımdır diyebiliriz. En etkili hitaplarla deyim yerinde ise müşriklerin zihinleri ve yanlış algıları alt üst edilmiştir. Fakat vahiy bu konuda hiç acele etmemiştir. Çünkü insanların atalarından miras aldıkları yanlış algıların değişimi bir anda gerçekleşecek bir hadise değildir.

“Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilirsiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları

---

⁴⁰² Mustafa Güven, *agm.*, s. 472

hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de ayetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne seriyor. Geceyle gündüzün farklı olmasında, Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı bunca varlıkta, O'na saygısızlıktan sakınanlar için büyük işaretler vardır.”⁴⁰³

“Yeryüzünü enine boyuna uzatan, onda sabit dağlar ve ırmaklar meydana getiren, orada meyvelerin her birinden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O bürüyüp örtüyor. Düşünen insanlar için şüphesiz bütün bunlarda ibretler vardır. Yeryüzünde birbirine komşu parçalar, üzüm bağları, ekinler; sürgünlü-çatallı ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır; hepsi bir tek su ile sulanır. Böyle iken üründe bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan insanlar için ibretler vardır.”⁴⁰⁴

3.2.2.3. Melek, Cin ve Şeytan Algısının Yönetilmesi

Müşrikler melekleri ve cinleri Allah'ın evlatları saymışlardır. Üstelik bazı kaynaklara göre kız evlat saydıkları bazı melekler için putlar dikmişler ve bunlara tapınmışlardır.⁴⁰⁵ Bu durumda müşriklerin yukarıda belirttiğimiz nesebi olan bir Rab algısının sonucunda böyle bir algıya kapıldığını söyleyebiliriz. Rab algısının onarılmasıyla bu problemin çözüleceği aşikârdır. Bununla birlikte Rab algısının onarılmasına yardımcı olacak bir husus da melek, cin ve şeytan algısını onarmaktır. Yani birbirleriyle tamamen bağlantılıdır.

“Onlar Allah ile görünmez varlık türleri arasında da bir soy birliği yakıştırdılar. Oysa bu varlıklar iyi biliyorlar ki kendileri de mutlaka hesap yerine götürüleceklerdir.”⁴⁰⁶

Meleklerle ilgili asıl algı yanlışlığı, Allah ile sıhriyet bağlarının bulunup bulunmamasıdır.⁴⁰⁷ Çünkü sıhriyet bağının bulunduğunu iddia etmek apaçık bir şirktir. Ancak melekler konusunda müşrikler ile Kur'an ayetlerinin çatıştığı bir nokta daha vardır. O da Hz. Peygamber'in bir melekten vahiy alıp almadığıdır. Bir başka ifade ile melek konusu vahiy konusu ile iç içedir. Bu nedenle vahyin ilk aşamasında inen ayetlerde Hz. Peygamber'in vahiy meleğini apaçık bir şekilde gördüğü kesin ifadelerle anlatılmıştır.

“Onu (Kur'an'ı) çok güçlü ve üstün birisi (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu. Sonra O'na yaklaştı. O kadar ki iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu. Bunun üzerine Allah, kuluna vahiyini bildirdi. Gördüğünü kalbi yalanlamadı.”⁴⁰⁸

⁴⁰³ 10/Yûnus: 5-6

⁴⁰⁴ 13/Ra'd: 3-4

⁴⁰⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *age.*, C.: 7, s. 4594, (Necm Sûresi Tefsiri)

⁴⁰⁶ 37/Sâffât: 158

⁴⁰⁷ Hüseyin Çelik, *agm.*, s. 361

⁴⁰⁸ 53/Necm: 5-11

Bu ayetler, müşriklerin yalnızca melek algılarına değil, meleklerle ilgili olarak, Hz. Peygamber'in risaleti hakkındaki yanlış algılara da cevap niteliğindedir. Hz. Peygamber'in cinlendiği, aklını kaçırdığı, nerden geldiği belli olmayan bir Kitab'ı insanlara anlattığı yönündeki iddialara kesin bir cevap verilmiştir. Vahiy meleği ve Hz. Peygamber ile karşılaşmaları tarif edilerek Hz. Peygamber'in bilincinin açık olduğu belirtilmiş ayrıca vahyin belli belirsiz düşüncelerden oluşmadığı aktarılmıştır.

Meleklerin Allah'a itaatleri hakkında da kesin ifadelere yer veren ayetler inince müşriklere ait olan parçacı melek algısı yerine İslam'ın getirdiği sistem içerisinde vazifesini gören melek tasavvuru yerleştirilmeye başlanmıştır. Eşsiz, benzersiz, mülkünü tek başına idare eden Allah, bu sistemin esasıdır. Onun mülkünü idare ederken vazifelendirdiği melekler vardır. Fakat Allah bu meleklerle asla muhtaç değildir.

“Göklerdekilere, yerdeki canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler. Onlar yüceler yücesi bildikleri Rab'den korkarlar, kendilerine buyurulanı yerine getirirler.”⁴⁰⁹

“Rahmân (olan Allah, melekleri) evlat edindi, dediler. Hâşâ! O, Bundan münezzehtir. Bi'l-akîs, (melekler) lütuf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O'ndan (emir almazdan) önce konuşmazlar; onlar, sadece O'nun emri ile hareket ederler.”⁴¹⁰

Meleklerin inanç sistemi içerisindeki yeri, yukarıda ifade edildiği gibidir ama önce müşriklerin yanlış melek algılarını yok etmek gerekmektedir. Bu nedenle onların yanlış algılarıyla ortaya koydukları iddiaları dile getiren ayetlere rastlamaktayız. Bu ayetler onların yanlışlarını hem anlaşılır biçimde ortaya koymaktadır hem de iddia ettikleri düşüncelerin savunulacak bir tarafının olmadığını müşriklerin idraklerine sunmaktadır. Bir başka ifade ile onları düşünmeye davet etmektedir. “Nasıl olur da melekleri Allah'ın kızları şeklinde algılıyorlar?” sorgusunu kamuoyunun takdirine bırakan ifadeler nazil olmuştur.

“Yoksa Allah, yarattıklarından kızları kendisine aldı da oğulları size mi ayırdı?! Onlardan biri, Rahmân'a isnat ettiği kız çocuğuyla müjdelence, hiddetlenerek yüzü simsiyah kesilir. Süs içinde yetiştirilip savaşamayacak olanı mı istemiyorlar? Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri dışı saydılar. Acaba

⁴⁰⁹ 16/Nahl: 49-5

⁴¹⁰ 21/Enbiyâ: 26-27

meleklerin yaratılışlarını mı görmüşler? Onların bu şahitlikleri yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”⁴¹¹

Görmedikleri ve bilmedikleri melekler hakkında yalnızca yanlış algıların tesiri ile şahitlik yapanların kendi yanlış algılarını sorgulaması beklenmektedir. Ayetlerde meleklerin dışı sayılamayacağı anlatılırken iki noktaya dikkat çekilmektedir. Birincisi melek konusu doğrudan Allah konusu ile alakalıdır. Bir başka ifade ile baştan beri anlatmaya çalıştığımız, Allah’ın merkezde olduğu inanç sisteminde yer bulmaktadır. İkincisi ise müşriklerin iddiaları, görmedikleri yani bilgi sahibi olmadıkları bir konuyla alakalıdır.

Birinci bölümde bahsettiğimiz bilgi kaynaklarını hatırlatırsak, -duyu organları, haber, akıl ve kalp- müşriklerin melekler hakkındaki iddialarını savunurken bu bilgi kaynaklarından hangisine dayandıkları iddia edilebilir ki? Bir başka ifade ile meleklerin yaratılışını gözleri görmemiştir, Allah’tan gelen bir kitapları yoktur, aklen meleklerin dışı olmasını gerektirecek hiçbir gerekçe bulunmaz, aynı zamanda kalben bakıldığında kendileri kız çocuklarından yüzleri kızardığı halde melekleri Allah’ın kızları olarak Allah’a nasıl nispet edebilirler?

Bu nedenle ayetler onların yanlış algılarındaki boşlukları tam manasıyla tespit ederek ve lafı dolandırmadan, onların yanlış algılarını yıkmak istemektedir. Ancak bu aşamadan sonra meleklerin gerçek mahiyetleri hakkında müşrikler bilgiye muhtaç hale gelebilir. Aksi halde Allah’tan gelen bilgileri yanlış algıları nedeniyle zaten inkâr edeceklerdir.

Cinler de meleklerde olduğu gibi müşrikler tarafından Allah’a soy bakımından nispet edilen varlıklardır. Gerek melek konusunda gerek cin konusunda gerekse de Allah konusunda asıl anlatılmak istenen Allah’ın hiçbir şekilde nesebinin olmamasıdır. Sonuç olarak melekler konusunda nasıl bir algı yönetimi yapılmışsa, cinlerin Allah’ın nesebinden olmadığını vurgulayan ayetler, aynı algı yönetimi yapmıştır.

“Cinleri Allah’a ortak koşular. Oysaki onları da Allah yaratmıştı. Bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. Hâşâ! O, onların ileri sürdüğü vasıflardan uzak ve yücedir.”⁴¹²

---

⁴¹¹ 43/Zuhruf: 16-19

⁴¹² 6/En’âm: 100

Melekler ile cinler arasında önemli bir fark vardır. Cinler daha özgür ve muttakileri ile isyancıları bulunan bir topluluk iken, melekler böyle değildir. Melekler Allah'ın mülkünün idaresinde görevlendirilen, vazifelerinden asla taviz vermeyen varlıklardır. Cinler, melekler gibi vazifeye amade değildirler. Hatta şeytan da cinlerdendir.⁴¹³ Bu durumda meleklerle Allah tarafından verilen bazı özel bilgilere cinlerin ulaşamadığının altının çizilmesi gerekmektedir.

“Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik. Ve (gökyüzünü) itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk. Onlar, artık mele-i a'lâ'ya (yüce topluluğa) kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar.”⁴¹⁴

Allah'ın mutlak egemenliğini tanımamak, cinlerin ve şeytanların kontrol edilemeyen bazı güçlerinin olduğu algısını doğurabilir. Müşriklerin yanlış algılardan kurtulması için Allah'ın mutlak egemenliğini tanıması gerekir. Ayetler cinlerin ve şeytanların güçlerini, yapabileceklerini sınırlayıp Allah'ın iznine bağlamaktadır.

“Gizli konuşmalar şeytandandır. Bu, iman edenleri üzme içindir. Oysa şeytan, Allah'ın izni olmadıkça, Mü'minlere hiçbir zarar veremez. Mü'minler Allah'a güvenip dayansınlar.”⁴¹⁵

“Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hâkimiyeti yoktur.”⁴¹⁶

Şeytanın rolünü ve insanın yaratılışını doğru algılamak, dünya ve ahiret hayatını doğru algılamak için gereklidir. Şeytan, Allah'la rekabet edebilecek bir mahiyette değildir. Arada klasman farkı vardır. Allah'a isyan etmiştir fakat düşman olarak Allah'ı değil insanı seçmiştir. Bu nedenle şeytandan gelecek algı operasyonlarına karşı korunmak gerekir. Şeytanın algılarla oynamasına karşı en pratik önlem, Allah'ın dinine tabi olmaktır.

“Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, “Âdem'e secde edin!” diye emrettik. İblis'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı. Allah buyurdu: “Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?” (İblis), “Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın” dedi. Allah, öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!” buyurdu. İblis, “Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver” dedi. Allah, “Haydi, sen mühlet verilenlerdensin” buyurdu. İblis dedi ki: “Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın. Allah buyurdu: “Haydi,

⁴¹³ 18/Kehf: 50

⁴¹⁴ 37/Sâffât: 6-9

⁴¹⁵ 58/Mücâdele: 10; Bu ayet Medenîdir ama Mekke'de inen ayetlerin bir özeti mahiyetindedir.

⁴¹⁶ 16/Nahl: 99

yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarı, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!”⁴¹⁷

3.2.2.4. Kitap Algısının Yönetilmesi

Kitap algısına tesir eden birçok başka algı vardır. Sistem göz ardı edilerek, bağımsız bir şekilde “Allah nasıl kitap gönderir”, “kime gönderir”, “neden gönderir” sorularını hakkıyla cevaplamak mümkün değildir. Müşriklerin diğer algılarının onarılması kitap algılarının iyileştirilmesine fayda sağlamıştır. Bununla birlikte müşriklerin, doğrudan kitap algılarına tesir eden birçok ayet nazil olmuştur. Müşriklerin yanlış algıları dile getirilmiştir. Böylece müşrikler kendi savundukları iddialar hakkında daha fazla düşünsün. Savunulacak bir tarafının kalmadığını anlasınlar. Kendi iddialarını savunamayacak duruma geldiklerinde ise artık doğru bir kitap algısı yerleştirebilmiştir.

Yanlış kitap algılarının oluşmasındaki en önemli etkenin ehl-i kitaba gönderilen Tevrat ve İncil algılarının olabileceğinden bahsetmiştik. Onlar Kur’an’ı kabul edebilmek için şartlar öne sürdüler ki bu şartlar onların Kitâb’ı nasıl algıladıklarını ortaya koymuştur. Hz. Peygamber’e tek seferde indirilmesi gerektiği şartını koşular ki böyle olmuş olsaydı Kur’an’ın hayata müdahalesi mümkün olmayacaktır. Kur’an’ın amacını anlayamamış, Allah’ın gönderdiği kitabın neden gönderildiğini kavrayamamış insanların bu yanlış algıları onların inkârlarından kaynaklanmaktadır.

“İnkâr edenler: “Kur’an O’na bir defada topluca indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk.”⁴¹⁸

“Biz onu, Kur’an olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (vahyin nüzulünü) ayırdık ve onu peyderpey indirdik.”⁴¹⁹

Allah tarafından kâğıda yazılmış bir şekilde kitabın indirilmesini istediklerinde de inançsızlıklarının kitap algılarını nasıl etkilediğini göstermişlerdir. Kur’an, kâğıdı ve yazısı ile Allah tarafından gönderilmiş olsaydı “şöyle şöyle olmalıydı” gibi birçok bahane bulabilirdi. Ancak onlar Kur’an’ın manasını ve taşıdığı mesajı önemsemedikleri için Allah’tan gelecek maddi bir mu’cize

---

⁴¹⁷ 7/Arâf: 11-18

⁴¹⁸ 25/Furkân: 32

⁴¹⁹ 17/İsrâ: 106

beklemişlerdir. Allah'ın insanlara hayat rehberi olsun, insanlar da buna tabi olsun diye gönderdiği bir kitap algısı, müşriklerin algılarında yer bulmamıştır. Bunun yerine onların zihinlerinde, Kitâb'ın maddi boyutu yani kâğıdı veya yazısı ön plandadır. Bu yanlış algıların neticesinde, Allah'ın Kitâbı'nın içindeki manaya ve hikmete hiçbir değer vermedikleri ortaya çıkmıştır.

“Eğer sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, yine de inkâr ediciler: “Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir” derlerdi.”⁴²⁰

Onlar Allah'ın gönderdiği kitabın muhkem olmadığını, hükümlerin keyfi bir şekilde değişebileceğini de zannetmişlerdir. Öyle bir Kitap algısıdır ki bu, müşrikler onu beğenmediği zaman, peygamber bu kitabı değiştirip yerine başka bir kitap getirebilir. Bir başka ifade ile Kitap ve içindeki hükümler pazarlık konusu edilebilir. Allah hiçbir zaman sözünden dönecek değildir. Bu nedenle indirdiği Kitabı ve hükümleri de değiştirecek değildir. Hz. Peygamber'in böyle bir şeye yetkisi de yoktur.

“Onlara ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler: “Ya bundan başka bir Kur'an getir veya bunu değiştir!” dediler. De ki: “Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak bir şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem elbette büyük günün azabından korkarım.”⁴²¹

Kitap algısı, din algısıyla da doğrudan alakalıdır. Dinin nesilden nesle aktarılmasını sağlayan iki kaynaktan en önemlisi kitaptır. Kitaba hak ettiği değerin verilmesi demek, dine gereken özenin gösterilmesi demektir. Din, yanlış algılanırsa kitaba olduğundan farklı bir muamele yapılır. Kitap farklı anlaşılırsa da dine olduğundan farklı muamele edilir.

Kur'an'da kitap ve din algısı hakkında, burada bahsettiğimizden daha fazla algı bozukluğuna işaret edilmiştir. Ancak bunların birçoğu Medine döneminde nazil olan ayetler içerisinde yer alır. Bu nedenle kitap ve din algısını tamamlamak için Medenî ayetleri de değerlendirmeye almak gerekir.

İslam inanç sisteminin merkezindeki Allah ve ahiret inancı müşriklere sunulurken Mekke döneminde peygamber algısı üzerinde çokça durulmuştur. Çünkü peygamberin kabulü ve doğru algılanması, merkezde bulunan Allah ve ahiret

---

⁴²⁰ 6/Enfâl: 7

⁴²¹ 10/Yûnus: 15

inancının kabulüne ve doğru algılanmasına yardımcı olmaktadır. Medine dönemine gelindiğinde ise, peygamberi ikrar eden önemli sayıda ferdi bulunan bir topluluk Müslümanların karşısına çıkmıştır. Bu durum Medine’de nazil olan ayetlerin başka konuları daha merkezi bir konumda gündeme getirmesine imkân tanımıştır. Üstelik Mekke döneminde İslam’ı seçen Mü’minlerin Allah ve ahiret algıları da vahyin aydınlığında, Peygamber’in rehberliğinde ciddi bir gelişim göstermiştir. Müşriklerin iddialarına yeterince cevap verilmiştir. Bu gibi nedenlerden dolayı Medine döneminde boşalan gündemden en çok pay alan konulardan birisi de Kitap konusudur diyebiliriz. Ayrıca Mü’minler, hicretten sonra, Mekke dönemine oranla ehl-i kitapla daha çok muhatap olmuşlardır. Ehl-i kitabın, kitaba dayalı din algılarındaki bozukluğa ve bu algı bozukluğu nedeni ile yaptıkları itiraz ve eleştirilere değinilmesi kaçınılmaz olmuştur.

Bu nedenle Kur’an’ın Kitap ve din algısını nasıl düzenlendiğini tam manasıyla tespit edebilmemiz için Medenî ayetleri de tezin kapsamı içerisinde almamız gerekirdi. Ancak tezimizin bu bölümünü Mekkî ayetlerle sınırlandırdığımız için bu değerlendirmeleri bir başka çalışmada tamamlamak ümidi ile burada bitirmekle yetiniyoruz.

3.2.2.5. Ahiret Algısının Yönetilmesi

Müşriklerin birçoğu daha önce belirttiğimiz gibi ahiret inancını doğrudan inkâr etmişlerdir. Bir başka ifade ile diğer inanç öğelerini farklı algılayıp öyle kabul ettikleri halde ahiret konusunda durum farklıdır. Her ne kadar inkâr etmiş olsalar da aslında ahiret inancını da bir şekilde algılamışlardır. Yani önce algılarına arz etmişler, daha sonra kabul etmeyerek inkâra gitmişlerdir.

Kur’an ayetleri müşriklerden, öncelikli olarak ahiretin kabulünü bekleyip sonra bir algı oluşumuna mı gitmiştir? Yoksa önce doğru bir algı oluşturup sonra tasdike mi yönlendirmiştir? Öyle anlıyoruz ki, ahiretin hem kabulü hem de doğru anlaşılabilmesi için yukarıda işaret ettiğimiz inanç sisteminin inşası şarttır. Ahiret inancı, ancak bu sistem dâhilinde kabul edilebilir bir inançtır. Bu nedenle sistemle birlikte ahiret inancı sunulmuştur ve böylece kabulü kolaylaştırmıştır diyebiliriz. Aynı anda, yani ahiretin inanç sistemine dâhil edildiği ayetlerde algı düzenlenmesi da yapılmıştır.

Ahiret algısı inşa edilirken, insanları güdüleyen temel duygulardan yararlanılmıştır. Pişmanlık duygusu ve çaresizlik, hiçbir insanın yaşamak istemediği duygulardır. Korku, insanları motive eden, hata yapmaktan sakındıran temel bir duygudur. Rezil olmak, aşağılanmak da insanın kaçtığı temel duygulardandır.

“İnsan, “Keşke (ahiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!” der.”⁴²²

“Biz insanın önceden yapıp ettiklerine bakacağı, inkârcının da: “Keşke toprak olsaydım!” diyerek dövüneceği gün gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı sizi uyardık.”⁴²³

“Kıyamet günü ne zamanmış?” diye soruyor. Göz dehşetle açıldığı, ay tutulduğu, güneşle ay birleştirildiği zaman; İşte o gün insan: “Kaçacak yer var mı?” diye soruyor. Hayır! Sığınacak bir yer yoktur.”⁴²⁴

Müşrikler ayetlerde ifade bulan temel duyguların kuşatıcı tesiriyle inatçılıklarını sürdürememişler, yeni algıların telkin edilmesine müsait hale gelmişlerdir. Onları inkâra götüren yanlış algılarıyla yüzleşmeleri için, bu yanlış algılar ile yapılan itirazlar Kur’an ayetlerinde ifade bulmuştur. Müşriklerin iddiaları ifade edildikten sonra bu iddialar cevaplandırılarak çürütülmüştür.

“Diyorlar ki: “Sahi biz, ölüp de toprak ve kemik yığını haline gelmişken yeniden mi diriltilecekmiz?”⁴²⁵

“...”Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiz!” diyor.

“De ki: Onları ilk başta yaratmış olan diriltecek. O yaratmanın her türlüünü bilir.”⁴²⁶

Ayrıca inkârlarının ve yanlış algılarının kaynağını itiraf ettirecek sorular sorularak onların algılarına bağlılığı azaltılmıştır. Sonra ise sistemli bir şekilde ahiret algısı telkin edilmiştir.

“Sizi yaratmak mı daha zor yoksa göğü yaratmak mı?...”⁴²⁷

“Onlardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Nitekim biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”⁴²⁸

---

⁴²² 89/Fecr: 24

⁴²³ 78/Nebe: 40

⁴²⁴ 75/Kıyâme: 6-11

⁴²⁵ 23/Mü’minûn: 82

⁴²⁶ 36/Yâsîn: 78-79; Ayrıca 17/İsrâ: 49’a bakılabilir.

⁴²⁷ 79/Naziât: 27

⁴²⁸ 37/Sâffât: 11

Ayetler insanın ilk yaratılışını da en güzel şekilde müşriklerin akletmesi için bahis konusu yapmaktadır. Bu ayetler müşriklerin; “toprak olacağız, kurumuş kemiklere döneceğiz, nasıl tekrar diriltileceğiz” gibi iddialara temel olan Kur’an’a aykırı olan algıları da gidermektedir. Çünkü onlar yaratılmaya başladıklarında bir damla su, çamurdan alınmış bir öz olduklarını düşünmezler. Bu önemli detayı atlayarak yeniden yaratılışı algılamaya çalışırlarsa yanlış bir algıya kapılmaları kaçınılmaz olur.

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratık. Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi alakaya çeviriyoruz. Alakayı şekilsiz et yapıyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz. Nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yarananların en güzeli olan Allah çok yücedir.”⁴²⁹

Başlangıçta neredeyse bir hiç olan ve böylesi bir süreçten geçerek yaratılan insan, nihayet öldükten sonra da aynı süreçle ya da Allah’ın takdir edeceği başka bir süreçle yaratılabilir.

“Sonra siz bunun ardından mutlaka öleceksiniz. Sonra da kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.”⁴³⁰

Mekkî sûrelerin birçoğunda ahiretle ilgili ayetlerden hemen önce kâinatın, yeryüzünün, hayatın ve ölümün zikredildiğine şahit olmaktayız.⁴³¹ Öyleyse ahireti doğru algılamak ve inanç ögesi olarak kabul etmek için dünya hayatına ve görünen âleme dördüncü sırada saydığımız bilgi kaynağı ile bakmamız gerekmektedir. Yani ibret nazarı ile bakarak, yaratılış gayemizi sorgulamamız gerekmektedir. Bu düşünüşün sonucu ahlâklı, erdemli bir insan için bellidir. Çünkü ne kadar bilgili kabul edilirse edilsin bir insan, Allah’ın huzuruna döneceğini ummuyorsa dördüncü bilgi kaynağından hiç yararlanmamış demektir. Bir başka ifade ile bütün mükemmelliğine, kusursuz tasarımına rağmen, dünya insanın süfli emelleri uğruna kirletilmektedir. Dünya ve kâinattaki mükemmel dengeye ayak uyduracağı halde, bu dünyayı Allah tarafından verilen yetilerle daha da güzelleştireceği halde, dünyayı ve hayatı çirkinleştiriyorsa insan, cahil sıfatını hak etmiş demektir. Bu düzeni bozan canlıya yani insana, düzeni koyan varlık olan Allah’ın hesap sormayacağı zannediliyorsa en başta insan, kendi nefesine daha sonra yaşadığı çevreye zulmetmiş

⁴²⁹ 23/Mü’minûn: 13-14

⁴³⁰ 23/Mü’minûn: 15-16

⁴³¹ 78/Nebe; 79/Naziât; 88/Ğâşiye

demektir. Yunus Sûresinde Hz. Peygamber'in nübüvvetine işaret edildikten sonra yeryüzünün yaratılışı, gecenin, gündüzün ve güneşin hikmetleri ve ahiret hayatının hak olduğu söz konusu edilmiştir. Hemen akabinde şöyle buyrulur:

“Bize kavuşma ümidi taşımayanlar, dünya hayatıyla yetinip onunla mutlu ve huzurlu olanlar, nişanlarımızı (kanıtlarımızı) görmemekte ısrar edenler var ya, hak ettikleri için onların yeri ateştir.”⁴³²

Müşriklere, önce ahiretin inkârının kulağa ne kadar saçma geldiği hissettirilmiştir. Sonra zor sorularla inkârcılar hem düşünmeye çağırılmıştır hem de onların vahyin kılavuzluğuna karşı olan mukavemetleri zayıflatılmıştır. Allah'ın yaratıcı vasfını kabul eden müşriklere telkin edilmesi gereken bir düşünce de Allah'ın ikinci defa da yaratabileceğidir. Sonra insanın nasıl yaratıldığı anlatılarak bunun da gayet makul olduğu hissettirilmiştir. Nihayet ahireti inkâr etmenin sakıncalarına ve gerektirdiği azaba işaret edilmiştir.

Bütün bunlar yapılırken hem diğer inanç öğelerinin algılarından yararlanılmış hem de yeni baştan bir kâinat, dünya, insan hayatı algısı örülmüştür. Bu kadarla da yetinilmeyerek ahirette kimin kazançlı çıkacağı, kimin zarar edeceği konusu da müşriklere bildirilmiştir. Üstünlük algısı ve sosyal aidiyet algısı bahislerinde değerlendirdiğimiz gibi kurtuluş elbette Allah'a ve Rasûlüne ittiba edenlerin olacaktır. Onlar hem ahlâken üstündür hem de Allah'a kul olmaktan çekinmezler. Irk, soy, sop, zenginlik gibi insanı sınamak için verilen üstünlükler ahirette kurtuluşa ermenin garantisi değildir. Asıl kendini garantiye alanlar Allah'a karşı gelmekten sakınanlardır. Konuyla ilgili çok sayıda ayetten birkaçı aşağıdaki gibidir:

“Onlara, (inkârcılara) “İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennem kapılarından girin içeri!” denilecek. (Vaktiyle) kibirlenip ululuk taslamış olanların kalacağı (bu) yer ne kötü!”⁴³³

Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da gruplar halinde cennete sevk edilecek; nihayet oraya vardıklarında cennetin kapıları açılmış olacaktır. Bekçileri onlara, “Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!” diyecekler.”⁴³⁴

---

⁴³² 10/Yûnus: 7-8

⁴³³ 40/Mü'min: 76

⁴³⁴ 39/Zümer: 72-73

Yanlış üstünlük algısı ile üstünlük iddiasında bulunanların ahiretteki akıbetleri umdukları gibi olmayacaktır. Onları bu dünyada yanlış bir üstünlük algısından kurtaracak en önemli etkenlerden birisi doğru bir ahiret algısıdır.

3.2.2.6. Kader Algısının Yönetilmesi

Diğer tüm algılarda olduğu gibi sistematik bir inancın pekiştirilmesi, kader algısının düzeltilmesi için en önemli adımdır. Özellikle üstünlük algısının kader inancına doğrudan tesir ettiğini de söylemeliyiz. Çünkü maddi yönden üstün olan insanların, rab olarak inandıkları varlıklar tarafından desteklendiği ve kaderlerinin bu nedenle diğer insanlardan daha farklı yazıldığı düşüncesi, kader algısının kırılma noktasıdır. Bu algının düzeltilmesi için, ahiret inancının pekişmesi, insanın dünyaya sınanmak için geldiğinin bilinmesi gereklidir.

“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur.”⁴³⁵

Müşrikler kaderi çıkarlarına uygun olarak kullanacakları bir argümana dönüştürmüşlerdir. Yaptıkları yanlışlardan dolayı bir azapla uyarıldıklarında, yanlış kader algısının ürettiği argümanlara sarılmışlardır. Fakat bu hatalı algıların yol açtığı inanç, iman derecesinde olamamıştır. Neticede onların kader algıları, yaptıkları yanlışlardan onları aklayacak bir inanç haline dönüşmüştür. Öyleyse onların yalnızca kendi çıkarları için -üstelik hiçbir bilgiye dayanmadan- kader inancını dillerine doladıklarını göstermek gerekmektedir.

“Putperestler diyecekler ki: “Allah dileseydi ne biz ortak koşardık ne de atalarımız. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de aynı şekilde yalanladılar ve sonunda azabımızı tattılar. De ki: “Yanınızda bize açıklayacağınız bir bilgi var mı? Siz zandan başka bir şeye uymuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”⁴³⁶

Hâlbuki Allah asla çirkin bir ameli onlara kader ismi altında dayatmamıştır. Onlar ancak kendi ellerinin yaptıkları nedeniyle azap göreceklerdir. Üstelik burada kader algısının tersine dönmesiyle Allah’a da bir iftira atılmıştır. Oysa Allah’ın onlar için çirkin şeyleri dilemesi mümkün değildir.

“Onlar ki varacakları yer, kendi kazandıkları nedeniyle ateştir.”⁴³⁷

⁴³⁵ 6/En’âm: 165

⁴³⁶ 6/En’âm: 148; Ayrıca 16/Nahl: 35’e ve 43/Zuhruf: 20’ye bakılabilir.

⁴³⁷ 10/Yûnus: 8

“Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: “Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁴³⁸

Müşrikler ve inkârcılar kader algılarını yalnızca bir azap ile uyarıldıklarında değil, yoksul, fakir ve fukaraya yardım edilmesi gerektiği söylendiğinde de gün yüzüne çıkarmışlardır. Onlar kendi üstünlüklerini rablerinin lütfu olarak gördükleri için;⁴³⁹ “eğer fakire ve muhtaca bir şeyler verilmesi gerekseydi, Allah onların kaderine yazardı” yani “Allah onlara verirdi.” demişlerdir.

“Onlara: “Allah’ın sizi rızıklandığı şeylerden hayır için verin.” denildiğinde, kâfirler mü’minlere: “Allah’ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.” dediler.”⁴⁴⁰

Diğer taraftan müşrikler, bir insanın başına bir musibet veya belanın isabet etmesini, o insanın rab edindikleri varlıkların hoşnut olmadığı bir hal üzere olduğuna yormuşlardır. Ya da fakirliğin, acizliğin, hastalığın veya bazı musibetlerin kaderde olması yanlış ve hatalı bir yolda olmakla alakalıdır kanısı müşrikler arasında yaygınlaşmıştır. Müşriklere göre dünyevi menfaat sağlamasına göre kader, insanın istikamet üzere olup olmadığını gösteren bir delildir.⁴⁴¹ Hakikatte, üstünlüğün ve zenginliğin sınanma olduğunu daha önce çok defa belirtmekle birlikte fakirliğin ve yoksulluğun da bir sınanma olduğunu kabul etmekteyiz. Fakat bazen gerçekten doğru yolda bulunanlara mükâfat olarak zenginliğin, yanlış yolda olanlara ise birtakım musibetler ve fakirliğin verildiğini de inkâr edemeyiz.

“Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. (Bununla birlikte) Allah çoğunu affeder.”⁴⁴²

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet (nimet) tattırır da sonra bunu ondan çekip alırsak, tamamen ümitsiz ve nankör olur. Eğer kendisine dokunan bir zarardan sonra ona bir nimet tattırırsak, elbette “Kötülük benden gitti.” der. Çünkü o (bunu derken) şımarık, kibirlidir. Ancak (musibetlere) sabredip güzel iş yapanlar böyle değildir. İşte onlar için bir bağış ve bir büyük mükâfat vardır.”⁴⁴³

Musibetler hem peşin bir azap hem de bir sınanmadır. Musibetlerin aynı anda hem azap hem de sınanma olmasına engel bir durum da yoktur. Bir başka ifade

---

⁴³⁸ 7/Arâf: 28

⁴³⁹ Hüseyin Çelik, *agm.*, s. 340

⁴⁴⁰ 36/Yâsîn: 47

⁴⁴¹ Hüseyin Çelik, *agm.*, s. 340

⁴⁴² 42/Şûra: 30

⁴⁴³ 11/Hûd: 9-11

ile insan eliyle yaptığı bir kötülükten dolayı bir musibete uğrarsa, Allah peşinen cezasını bu dünyada vermiş demektir. Fakat bu musibete sabır gösterirse o zaman sınavı da geçmiş demektir. Öte yandan her fakirlik ya da musibet insan için azap değildir. Fakat her zaman sınavdır. Çünkü peygamberlere veya Mü'minlere, inkârcılar tarafından zulmedildiği Kur'an'ın beyanıyla bildirilmektedir. Bu durumda onların yaptıkları hatalar nedeniyle "Allah müşrikleri ve inkârcıları görevlendirmiş de onlara bu hatalarını ödetmiştir" diyemeyiz. Şüphesiz burada müşriklerin ve inkârcıların zulümleri Mü'minler için bir sınavdır.

Müşrik algısı ise bunun tam tersidir. Bir başka ifade ile onlar sınanmayı tamamen devreden çıkararak her musibeti bir azap olarak görmüşlerdir, her zenginliği ise bir istikamet alameti olarak görmüşlerdir. Bu nedenle, zaten zengin ve varlıklı oldukları için kendilerini doğru yolda addedip, öğüt almayı reddetmişlerdir. Öte yandan müşriklerin iddia ettikleri gibi her yanlış ve hatalı davranış için anında bir azap gelseydi o zaman Allah'ın insanları sınamasında insanlara hiç zaman tanımadığını düşünecektik. Nasıl bir öğretmen, öğrencilerinin sınavda yanlış yaptığını gördüğünde onlara hemen müdahale etmez, sınavın bitmesini beklerse Allah da insanların hatalarına vereceği cezayı ertelemektedir ve sınav süresinin bitmesini beklemektedir.

"Şayet Allah insanları yapıp ettikleri yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerin üstünde tek bir canlı bırakmazdı; fakat onlara belirlenmiş bir vadeye kadar mühlet veriyor. Vadeleri dolduğunda ise (herkes anlayacaktır ki) Allah kullarını hakkıyla görüp bilmektedir."⁴⁴⁴

Kader algısının düzenlenmesi ile ilgili en önemli husus bu dünyaya bir sınanma için geldiğimizdir. Dünyevi üstünlüğün veya musibetlerin bir mükâfat ya da ceza olması mümkündür, fakat asıl değildir. Asıl olan her üstünlüğün ve musibetin bir sınav olduğudur. Bu anlayışı yerleştirmeye yönelik bazı ayetleri okuduk. Müşriklerin kader algısında göz ardı ettikleri bu hususlar sisteme eklenerek algı düzenlenmesi yapılmıştır diyebiliriz.

---

⁴⁴⁴ 35/Fatır: 45; Ayrıca 16/Nahl: 61'e bakılabilir.

SONUÇ

Bilginin üç kaynaklı (duyu, haber, akıl) düşünülmesinin, insanın elinde bulunan inisiyatif kullanma hakkını ve seçim yapma özgürlüğünü kısıtladığı kanaatindeyiz. Çünkü insan bilgi birikimlerini yeniden algılayarak ve yorumlayarak yeni bilgilere ulaşır. Sahip olduğu bilgilerinden yeni bilgiler çıkararak insan, bu çıkarımlarını başka bir bilgi kaynağı ile yapmaktadır. Ancak bu bilgi çıkarımı duyu değil, daha çok duygusal ve bir amaca yöneliktir. Bir başka ifade ile insanın hazlarından veya elemelerinden, bencil veya fedakâr tutumlarından, ahlâksız veya erdemli yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. Belki de değeri olan tek gerçek bilgi bu yaklaşımın eseridir. Yani benliğin, duyguların ve hedeflerin etkisiyle algılamakla alakalıdır bilgi. Kâinat ve hayat hakkında aynı gözlemi yapan iki kişiden birisinin Allah inancına sahip olduğunu, diğerinin ise inkâr ettiğini düşünürsek, imana götüren şeyin üç kaynaktan elde edilen bilgi olduğunu iddia etmek zordur. Kanaatimize göre Kur'an'ın ana gayesi de insana üç kaynaktan elde edilen bilgi vermek değildir. Kur'an'ın ana gayesi dördüncü kaynak olarak ifade ettiğimiz ama bilgiye değer verecek, gerçek bilgi kaynağı olan insanın fitratını onarmak ve sağlıklı çıkarımlar yapmasını sağlamaktır. Bu ana gayeye ulaşmak için insan algılarına tesir edilmelidir. Bilgiye bu açıdan bakıldığında diyebiliriz ki, Kur'an, muazzam bir bilgi kaynağıdır. Kur'an, insanlara doğru algıları telkin ederek bilgilendiren yegâne rehberdir.

Yaşadığımız döneme üç kaynaktan elde edilen bilgiyi kastederek bilgi çağı demek haksızlıktır. Bilgi çağında değil, aslında algı çağında yaşamaktayız. Üç kaynaktan elde edilen bilgi, ortalığa düşmüş ucuz bir ürün haline gelmiştir. Ancak algılar kişiseldir. Parmak izi gibidir. Son derece kıymetlidir. İnsanın doğuştan getirmediği, sonradan kazandığı tüm hareketlerini yöneten kontrol merkezidir. İnançları doğuran, imana götüren ya da inkâra sürükleyen çekim merkezidir. Kur'an ise hakikati algılamamız için bize verilmiş bir odak noktasıdır.

Kanaatimize göre Müslümanlar tarafından Kur'an, üç kaynaktan elde edilen bilgi veren bir kaynak olarak değerlendirilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında dinde ayrılığa düşülmesi kaçınılmazdır. Evet, ilk üç kaynaktan elde edilen bilgiler mümkün

olduğu kadar kusursuz bir şekilde zihinlere aktarılmalıdır. Ancak sonrasında ayetlerin oluşturduğu algılara dikkat edilmelidir.

Klasik dinî öğretimimizin çok olumlu tarafları vardır. Fakat eksik gördüğümüz tarafı, aktarılan bilgilerin insanların zihinlerinde nasıl algılandığının zaman zaman göz ardı edilmesidir. “İmanın şartları altıdır” şeklinde bilgiyi ezberleyen bir Müslümanın, aynı iman şartlarını kabul eden Yahudi veya Hristiyan’dan farkı, nasıl algıladığındadır. Hristiyanlığın, Yahudiliğin, şirkin ya da herhangi bir dinin Allah tasavvuru ile Kur’an’ın hedeflediği ve inşa ettiği Allah tasavvuru aynı olabilir mi? Birisi küfürken diğerine iman deniyorsa, küfrü imana dönüştüren şey, doğru algılamak olmalıdır. Kanaatimize göre Müslümanlar, bilgi çağını aşip içinde bulunduğumuz algı çağına adapte olmalıdır. Dahası şeytanın ve yandaşlarının algı operasyonlarından kurtulup Kur’an’ın algı yönetimine bireyden topluma doğru teslim olmalıdır kanaatindeyiz.

Kâinattan, dünyaya, ekolojik dengeden, insan vücudundaki biyolojik dengeye kadar her şey sistemli ve birbiriyle bağlantılıdır. Tıpkı bu ve benzeri örneklerde olduğu gibi, inanç ve algı sahamız, soyut da olsa bir sisteme göre yapılandırılmalıdır. İnanç öğelerini birbirinden bağımsız gibi algılamak, sistemsiz bir inancı doğurur. Bir sistemin parçaları birbirine uyumlu ise işler hale gelebilir. Parçalar birbirinden bağımsız ve gelişigüzel ise, bu durumda işlerliği kaybolur.

Kur’an’ın algıları yönetirken ana hedefinin bir inanç ve algı sistemi oluşturduğu kanaatindeyiz. Eğer bir algı bozukluğu düzeltilmeye çalışılmışsa, mutlaka bahsi geçen sisteme işaret edilmiştir. Örneğin, kader konusu yanlış algılanmışsa, bunun nedeni sınınamadan, ahiretten, Allah’ın insanı neden yarattığından tutun, üstünlük algısına kadar birçok konudaki algı bozukluğudur. Peygamber konusu yanlış algılanmışsa, bunun nedeni ahiret, kader, melek, kitap, mu’cize konuları ve üstünlük ve sosyal aidiyet algısının yanlış algılanmasıdır. Allah hakkında yanlış bir algı oluşmuşsa hemen hemen tüm inanç öğeleri ve külli algılarda bir sıkıntı var demektir. Çünkü Allah bu inanç sisteminin merkezidir. Aynı şekilde Allah hakkında mükemmel doğrulukta bir algıya ulaşılmışsa o zaman diğer inanç öğeleri ve külli algılar doğru algılanmış demektir. Allah inancını tamamlayan en önemli inanç ögesi ahiret inancıdır. “Eğer Allah yalnızca bir ise ve ahiret de varsa” ile başlayan bir çıkarım, peygamberlerin, onlara vahiy taşıyan meleklerin, vahyin

muhafaza edildiği kitapların ve Allah'ın bizi sınamak için yazdığı bir kaderin varlığına ulaşmakla doğal olarak sonuçlanır.

Öte yandan külli algıların merkezinde üstünlük, kutsiyet ve zaman algısının bulunduğunu iddia edebiliriz. Eğer bu algılar bir insanda Kur'an merkezinde oluşmuşsa, diğer algılar kolayca onarılabılır kanaatindeyiz. Kur'an'ın algı yönetiminde kullandığı bazı yöntemleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1- Müşriklerin algılarını yönetirken ayetlerde kullanılan yöntemlerden biri, müşriklerin kendi iddialarını onların yüzüne karşı ifade etmektir. Müşrikler böylece kendi iddialarının ne kadar tutarsız ve kabul edilemez olduğunu anlayabilme fırsatı elde etmektedirler. Onlardan İslam'a şüphe ile bakanlardan birçoğu, sosyal aidiyet hissettikleri insanların iddialarının ve bu iddialarındaki asıl niyetlerinin dile getirildiğini duyunca, kulağa ne kadar saçma geldiğini düşünmüşlerdir. Bu yöntem ile Müşriklerin iddialarındaki batıl noktalar daha iyi fark edilmiştir. Bu yöntemin önemli bir sonucu da, üçüncü şahıslara verilen mesajdır. Hz. Peygamber'in müşriklerle olan mücadelesini takip edenlere, müşriklerin ne denli asılsız iddialarda buldukları gösterilmiştir. Bu yöntem sonucunda üçüncü şahıslar kınanmaktan ve bu iddialara verilecek cevaplara muhatap olmaktan çekinmiştir.

2- Bir diğer metot ise onların savunmalarının kırılmasıdır. Yani bir soru sorarak ya da onları motive eden korku ve endişe gibi temel duyguları harekete geçirerek onların batılı savunmalarını zorlaştırmaktır. Kur'an'ın mu'ciz üslubu ve etkili hitabını da buna örnek olarak verebiliriz. Müşrikler batıl algılarını korumayı bırakıp Kur'an'ın duygu taarruzuna maruz kaldıklarında ya da mu'ciz üslubuna kapıldıklarında, onların algılarına karşı tenkitler sıralanmıştır.

3- Ayetlerde bazen ifade edilmek istenenler doğrudan söylenmemektedir. Bunun yerine mana yarıda bırakılıp muhatabın tamamlaması beklenmiştir. Bir düşünce doğrudan ifade edildiğinde bu düşünceyi yalanlayan çok kişi olur. Fakat düşünce açıkça ifade edilmez de sadece muhatabı o düşünceye ulaştıracak bazı ipuçları verilirse ve muhatap bu ipuçlarından hedeflenen sonuca kendi başına çıkacak olursa o zaman bu düşünceyi kendi mahsulü sayacaktır. Bunun neticesinde, kendi düşüncesi zannettiği fikirlere sahip çıkacaktır ve inkâra gitmeyecektir. Bu nedenle de ayetler muhataplarına bu sonuçları doğrudan vermemiştir. Yalnızca bu "son uçlara" onların ulaşması için ipin ucunu vermiştir.

Müslümanların Kur'an'ın algı yönetimini aktif bir şekilde kullanabilmesi için öncelikle Kur'an'ın nasıl bir algı oluşturmayı hedeflediğini daha sonrasında ise hangi metodu tercih ettiğini tespit etmesi gerekir diyebiliriz.

Bu çalışmayı bitirirken, ele aldığımız konunun önemiyle çalışmanın kalitesinin aynı seviyede olmadığını itiraf etmeliyiz. Yine de bu çalışmayı konunun genel bir değerlendirmesi ve mukaddimesi olarak kabul edebiliriz. Teorisi geliştirilmeye, pratiği zenginleştirilmeye müsait olan bu çalışmayı bu açıdan bir başlangıç mesabesinde gördüğümüzü belirtiyor, farklı bakış açıları ve fikirlerle olgunlaştırılabileceğini ifade etmek istiyoruz.

KAYNAKLAR

- ABAY Ahmet, *Nüzul Sürecinde Kur'an'a Karşı Algı Yönetimi*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016
- AÇIKGENÇ Alparslan, *Bilgi Felsefesi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1992
- ADLER Alfred, *Psikolojik Aktivite (Üstünlük ve Toplumsal İlgisi)*, Çev.: Belkıs Çorakçı, Say Yayınları, İstanbul 1996
- AKA İsmail vd., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed.: Kenan Seyithanoğlu), Çağ Yayınları, İstanbul 1986
- AKPINAR Ali, *Kur'an Okumaları I*, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2008
- ALPTEKİN Duygu, *Toplumsal Aidiyet ve Gençlik*, Nobel Yayınları, Ankara 2012
- ALÛSÎ, *Ruhu'l-Meânî*, Daru'l-Hayâ' ve't-Terâsü'l-Azmiyye, Beyrut Tarihsiz
- APAK Âdem, *Ana Hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012
- ATASAĞUN Galip, *Dinler Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya 2013
- AVCI Câsim, "Kur'an ve Medeniyet Tarihi", (Ed.: Bedreddin Çetiner), *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001
- AYDIN Hüseyin, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Pars Matbaacılık, Ankara 1976
- AYDIN Mehmet "Fal", TDV İslam Ansiklopedisi, C.: 12, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1995 s.(134-138)
- BAĞÇIVAN Mehmet, *Mekkî Sürelerde Sosyal Baskı*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Aralık 2014
- BARDAKOĞLU Ali, "Kurban", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 26, TDV Vakıf Yayınları, Ankara 2002 s.(436-440)
- BİLGİZ Musa, *Kur'an'da Bilgi & Kavramsal Çerçeve & Bilgi Türleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003

- BOZDAĞ Alpay, *Tasavvurdan Gerçeğe Kur'an ve Diriliş*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011
- BUDAK Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000
- CAYGILL Howard, *A Kant Dictionary*, Blackwell Publishers, Massachusetts 1996
- el-CEVHERÎ İsmâîl b. Hammâd, *Es-Sıhah*, Tahkîk: Ahmed Abde'l-Ğafuru'r-'Attâr, Dâru'l-'İlmi Li'l-Milleyeyn, Beyrut 1990
- CEVİZCİ Ahmet, *Bilgi Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2012
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000
- CÜCELOĞLU Doğan, *İnsan Ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2009
- ÇAĞATAY Neşet, *İslam Dönemine Dek Arap Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989
- ÇALIŞKAN İsmail, “Kur'an Vahyinin Mekke Yıllarında Kelimelerle ve Kavramlarla Zihniyet İnşası”, (Ed.: Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013
- ÇELİK Hüseyin, “Kur'an'ın Mekke Toplumunda Var Olan Bir Takım Yanlış İnanç, İbadet ve Davranışları Islah Etmesi”, (Ed.: Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur'an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013
- DERVEZE İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev.: Kurul, Ekin Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1998
- DAUD W. M. Nor Wan, *İslam Bilgi Anlayışı ve Çoğulcu Bir Toplum Modeline Yansıması*, Çev.: Fuat Aydın, Ankara 2011
- FAYDA Mustafa, “Câhiliye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 7, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1993 s.(17-19)
- el-GAZZALÎ Ebû Hâmid, *Mi'yarul-İlm*, Çev.: Ali Durusoy ve Hasan Hacak, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013

- GÜNALTAY Şemseddin, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1997
- GÜNDOĞAN Ali Osman, *Bergson*, Say Yayınları. İstanbul 2007
- GÜVEN Mustafa, “Mekkî Sûrelerde Câhilî Arap Aklına Yöneltilen Eleştiriler”, (Ed.:Mesut Okumuş), *Sempozyum Kur’an Nüzulünün Mekke Dönemi*, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2013
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2004
- İbn HANBEL Ahmed, *Müsned*, Müessesetü’r-Risaleti, İkinci Baskı, Beyrut 1999
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993
- İbn HİŞÂM, *Sîretü’n-Nebevî li İbn Hişâm*, Matba’atu Mustafa Bâbî el-Halebî, Kahire 1955
- İbn HİŞÂM, *Sîretü’n-Nebevî li İbn Hişâm*, Daru’l-Fikr, Beyrut 1937
- HOSPERS John, *Felsefi Çözümlemelerde Yöntem*, Çev.: Şahin Filiz ve Mehmet Harmancı, Kökler Yayınevi, Konya 2002
- el-İSFEHÂNÎ er-Ragıb, *Müfredât Elfâzu’l-Kur’an*, Dâru’l-Kalem, Şam 2002
- IZUTSU Toshihiko, *Kur’an’da Tanrı ve İnsan*, Çev.: Kürşad Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul 2012
- KASAPOĞLU Abdurrahman, *Kur’an’ın Psikoloji Atlası III*, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya 2010
- KAYA Remzi, “Ehl-i Kitap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 10, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1994 s. (516-519)
- KEKLİK Nihat, *Felsefenin İlkeleri Felsefeye Giriş I*, Doğu Yayınları, İstanbul 1982
- İBN KELBÎ, *Putlar Kitabı*, Çev.: Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1969

- KULA Onur Bilge, “Yunus Emre’de Çoğulculuk, Tolerans ve İnsancılık İdesi”, (Ed.: Ahmet Yaşar Ocak), *Yunus Emre*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2012
- KUTUB Seyyid, *Fî Zilâli’l-Kur’an*, Çev.: Mehmet Emin Saraç ve İ. Hakkı Şengüler ve Bekir Karlığa Hikmet Yayınları, İstanbul Tarihsiz
- KUZGUN Şaban, *İslam Kaynaklarına Göre Hz. İbrahim ve Haniflik*, Seda Yayınları, Kayseri 1985
- İbn MANZÛR, *Lisânu’l-Arab*, Dâr Sâdır, Beyrût Tarihsiz
- MACİT Nadim, *Kur’an ve Hadise Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla Matbaacılık, Konya 1992
- “Maslow, Abraham H(arold)” Maddesi, *Ana Britanica*, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1989
- MEVDÛDÎ Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmu’l-Kur’an*, Çev.: Kurul, İnsan Yayınları, İstanbul 1991
- MUSGRAVE Alan, *Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk*, Çev.: Pelin Uzay, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997, s.(59-61)
- MUSTAFA İbrahim vd., *El-Mu’cemü’l-Vasît*, Çağrı Yayınları. İstanbul 1989
- OK Üzeyir, *İnanç Psikolojisi*, Avrasya Yayınevi, Ankara 2007
- OKUMUŞ Namık Kemal, *Bütün Yönleriyle Şirk*, Araştırma Yayınları, Ankara 2015
- ÖĞMÜŞ Harun, *Cahiliye Döneminde Araplar*, İz Yayınları, İstanbul 2013
- ÖZCAN Hanifi, *Epistemolojik Açından İman*, İFAV Yayınları, İstanbul 1992
- ÖZDEMİR Abdurrahman, *Lebîd b. Rabîa el-Âmirî ve Divanı*, Çev.: Abdurrahman Özdemir, Araştırma Yayınları, Ankara 2007
- ÖZER Mehmet Akif, *Bir Modern Yönetim Tekniği Olarak Algılama Yönetimi ve İç Güvenlik Hizmetleri*,
http://www.karam.org.tr/Makaleler/659211216_012%20ozer.pdf,
(25.07.2016)

- ÖZSOY Ömer ve GÜLER İlhami, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, Fecr Yayınları, İstanbul 2010
- ÖZTÜRK Mustafa, "Kur'an'da ve İslam Öncesi Arap Düşüncesinde "Dehr" Kavramı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 16, Samsun 2003, s. 251-269
- PEKER Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2011
- REVONSOU, Antti, *Bilinç Öznelliğinin Bilimi*, Çev.: Selim Değirmenci, Küre Yayınları, İstanbul 2016
- SALECL Renata, *Seçme İkilemi*, Metis Yayınları, Çev.: Barış Engin Aksoy, İstanbul 2014
- SARMIŞ İbrahim, *Teorik ve Pratik Açından Tasavvuf ve İslam*, Ekin Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1997
- SÖYLEMEZ Mehmet Mahfuz, "Cahiliye Arap İnancında Putların Yeri", (Ed. M. Mahfuz Söylemez), *Cahiliye Araplarının Ulûhiyet Anlayışı*, Ankara Okulu, Ankara 2015
- ŞERİATİ Ali, *Dinler Tarihi I ve II*, Çev.: Ejder Okumuş, Fecr Yayınları, Ankara 2010
- ŞERİATİ Ali, *İnsanın Dört Zindanı*, Çev.: Hüseyin Hatemi, İşaret Yayınları, İstanbul 2011
- et-TABERÎ İbn Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1984
- et-TABERÎ İbn Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân*, Şirket-i Mustafa Bâbî el-Halebî, Kahire 1954
- et-TABERÎ İbn Cerîr, *Tarih-i Taberî*, Çev.: Bilinmiyor, Elif Ofset, İstanbul 1982
- TAYLAN Necip, "Bilgi", TDV İslam Ansiklopedisi, C.: 6, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 1992 s.(156-161)
- TAYLOR C.C.W., *Düşüncenin Ustaları: Sokrates*, Çev.: Cemal Atila, Altın Kitaplar Yayın Evi, İstanbul 2002
- TİLLİCH Paul, *İmanın Dinamikleri*, Çev.: Fahrullah Terkan ve Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000

- T.T.T. CEMİYETİ, *Tarih I (Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar)*, Devlet Matbaası, Üçüncü baskı, İstanbul 1932, Üçüncü baskı
- TÜMER Günay ve KÜÇÜK Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993
- Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara 1998
- ULUDAĞ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012
- ÜNAL Saadettin, “Kâbe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.: 24, TDV Vakıf Yayınları, İstanbul 2001 s.(14-21)
- WELLS Herbert George, *Cihân Tarihinin Umumî Hatları*, Osmanlı Türkçesine Çev.: Heyet, Devlet Matbaası, İstanbul 1927
- YAVUZ Ömer Faruk, *Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri*, Milet ve Nihal Dergisi, Yıl 3 Sayı 1-2, s.(37-65)
- YAZIR Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul Tarihsiz
- YUSUF Muhammed Hacı, *İbnü'l-Arabî Zaman ve Kozmoloji*, Çev.: Kadir Filiz, Nefes Yayınları, İstanbul 2013

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : **Hüseyinalp KÜTÜKDE**
Uyruğu : **T.C.**
Doğum Tarihi ve Yeri : **16.07.1985**
e-posta : **huseyinalpk@hotmail.com**

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Evet	2013

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2012-2014	Diyanet İ.B.	İmam Hatip
2014-	M.E.B.	Öğretmen

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı   KPDS ( )   ÜDS ( )   TOEFL ( )   EILTS ( )